

1486

Jukka Lehtilä

VAIVAISHOIDOSTA SOSIAALITURVAAN

Jämijärven huoltotoimen vaiheet 1850-luvulta 1950-luvulle

Pro gradu-työ Jyväskylän yliopiston
Historian laitoksella kevätlukukaudella 1999

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laltos Historia
Tekijä Lehtilä Jukka	
Työn nimi Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan Jämijärven huoltotoimen vaiheet 1850-luvulta 1950-luvulle	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu
Aika Kevät 1999	Sivumäärä 99
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Jämijärvi on pieni Satakunnan pohjoisosassa sijaitseva kunta. Sen irtaantuminen Ikaalisten emäseurakunnasta alkoi 1800-luvun puolivälissä samaan aikaan, jolloin Suomeen annettiin uusi vaivaishoitoasetus.</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan Jämijärven huoltotoimen vaiheita lähtien vuoden 1852 vaivaishoitoasetuksesta ja päättyen 1950-luvulle, jolloin nykymuotoinen sosiaaliturva alkoi hahmottua. Tutkielman tavoitteena on vastata mm. seuraaviin kysymyksiin: Keitä olivat Jämijärven köyhät? Miten ja miksi huollontarve vaihteli eri aikoina? Miten huolto-organisaatio kehittyi ja pystyikö se suoriutumaan tehtävästään? Minkälainen oli valtion keskushallinnon ja kunnan tehtäväjako huoltoa järjestettäessä? Pääasiallisina lähteinä työssä on käytetty Jämijärven kunnan ja seurakunnan arkistoja.</p> <p>Etenkin 1800-luvun lopulta lähtien valtio pyrki lainsäädännön ja virkamiesohjauksen avulla yhdenmukaistamaan kuntien köyhäinhoitoa. Kunnat toteuttivatkin sellaiset uudistukset, joiden tavoitteet hyväksyttiin ja joihin oli varaa. Muussa tapauksessa jatkettiin käytännössä vanhaan tapaan, ehkä muuttaen joitakin hallinnon nimikkeitä. Vasta valtion merkittävä mukaantulo huollon rahoitukseen teki mahdolliseksi kuntien todellisen ohjauksen. Jämijärvellä pitkään vireillä ollut kunnalliskotihanke oli tästä hyvänä esimerkkinä; tarvetta oli ja lainsäädäntö velvoitti, mutta päättäjien mukaan kunnalla ei ollut taloudellisia resursseja. Kyse oli kuitenkin valinnasta. Jämijärvellä ei ollut taloudellisia resursseja <i>kunnalliskodin</i> rakentamiseen, sillä ensin täytyi saada koulut, terveystalo ja kunnantalo. Keskushallinnon taholta voimakkaasti markkinoitu ennaltaehkäisevä huolto jäi samoista syistä käytännössä usein pelkäksi tavoitteeksi.</p>	
Asiasanat	
Säilytyspaikka	
Muuta tietoa	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Taustaa	1
1.2 Tutkimustehtävä ja lähteet	3
2. VAIVAISHOITO UUDISTUU	4
2.1 Varhaisempi lainsäädäntö	4
2.2 Vuoden 1852 vaivaishoitoasetus	6
2.3 Jämijärvi itsenäiseksi vaivaisholhouskunnaksi	8
3. VAIVAISHOIDON MUODOT JÄMIJÄRVELLÄ	11
3.1 Ruotuhoito	11
3.2 Lasten elätehoito	13
3.3 Avustukset kassasta	14
3.4 Häätäpötyt	16
4. NÄLKÄVUODET 1867 JA 1868 - HAASTE VAIVAISHOIDOLLE	17
4.1 Katovuosista nälänhätään	17
4.2 Hoitomuodot koetuksella	18
4.3 Kumpi tappoi - nälkä vai tauti	20
5. KUKA KANTAA VASTUUN - KUNTA VAI RUOTIKUNTA	23
5.1 Kunta ja seurakunta erotetaan toisistaan	23
5.2 Kyläkunnittaiseen vaivaishoitoon	25
5.3 Peijarin ja Vihun piirikuntien vaivaishoito	27
5.4 Vuoden 1879 köyhäinhoitoasetus	29
6. VAIVAISHOITOHALLITUKSEN KAUSI 1892 - 1922	33
6.1 Uudet aatteet - inhimillisyys ja ennaltaehkäisy	33
6.2 Vaivaishoitovastuu palautuu kunnalle	36
6.3 Valtion ohjaus lisääntyy	38
6.4 Vaikeat vuodet 1917 - 1918	45
7. TAVOITTEENA YHDENMUKAISUUS - VUODEN 1922 KÖYHÄINHOITOLAKI	50
7.1 Keskushallinto uudistuu	50
7.2 Jämijärven uusi köyhäinhoito-ohjesääntö	53
7.3 Köyhäinhoito - osa kunnallistaloutta	55
7.4 Kunnalliskotihanke viriää	58
8. SOSIAALITURVAN ENSIASKELEITA 1930-LUVULLA	63
8.1 Pula-aika Jämijärvellä	63
8.2 Köyhäinhuollon tarve lisääntyy - mielipiteet jyrkkenevät	65
8.3 Maanviljelyspalstat - ennaltaehkäisevää huoltoa	68
8.4 Köyhäinhuollosta huoltoon	70

..

9. TOISEN MAAILMANSODAN AIKAINEN HUOLTO.....	75
9.1 Tarpeet muokkaavat organisaatiota	75
9.2 Kriisi tuo uusia huollettavia	79
9.3 Mannerheimin Lastensuojeluliitto - vapaaehtoista huoltotyötä	82
10. HYVINVOINTIVALTIO NÄKÖPIIRISSÄ 1950-LUVULLA.....	85
10.1 Erikoistuminen vaatii osaamista	85
10.2 Huollosta sosiaaliturvaan	88
10.3 Laitoshoitoa ja avopalvelua	90
11. PÄÄTÄNTÖ.....	95
12. LÄHTEET.....	97

1. JOHDANTO

1.1 Taustaa

Jämijärvi sijaitsee pohjoisessa Satakunnassa lähimpinä naapureinaan lännessä Kankaanpää, idässä Ikaalinen ja pohjoisessa Parkano. Kunnan maisema jakaantuu kolmeen toisistaan poikkeavaan alueeseen: eteläisin osa on kuuluisaa Hämeenkaan harjumuodostelmaa, keskiosassa varsinainen Jämijärvi ja pohjoisessa monet suot ja niiden välissä pienet kallioalueet.

Jämijärven varhaisimpia asukkaita ovat olleet epäilemättä lappalaiset, jotka sitten "suomalaisten" tullessa siirtyivät vähitellen kohti pohjoista. Täällä Kankaanpään ja Parkanon välisellä alueella he saivat olla rauhassa aina 1700-luvun alkupuolelle asti, koska tämä Sydänmaaksi kutsuttu alue laajoine soineen oli uudisasutukselle hyvin epädullista. Lappalaisten asutuksesta todistavat vielä nykyäänkin käytössä olevat paikannimet Peurakeidas ja Lapinneva.¹

Jämijärven kalavesien äärestä lappalaiset oli kuitenkin häädetty jo paljon aikaisemmin. Carlssonin mukaan Ikaalisten Lahdenpohjan kylästä lienevät lähtöisin ne eräkalastajat, jotka ensimmäisinä osuivat näille apajille 1300-luvulla. Hyvin pian tämä "*sangen ihana järvi*" näyttää houkutelleen erämiehiä asettumaan pysyvästi asumaan sen rannoille, sillä jo 1540 oli alueella 15 taloa. Ikaalisista katsottuna ulommaisimpana lännessä oli Peijari. Tähän Jämijärven asuttaminen pohjoissuunnassa sitten pysähtyi pitkäksi aikaa, niin että vuonna 1738 löytyy vasta yksi talo, joka on Peijaria pohjoisempana.²

Kun sitten väestö alkoi voimakkaasti kasvaa 1700-luvun lopulla ja etenkin 1800-luvulla, ihmisten oli pakko siirtyä elämisen edellytysten kannalta huonommille alueille. Tykköö, Kuusijoki, Suurimaa ja Vihi saivat ensimmäiset talonsa 1751 alkaen.³

Jämijärven asuttaminen tapahtui näin kahdessa vaiheessa. Peltoviljelyyn sekä sijainniltaan että pinnan muodoltaan erinomaisesti soveltuvat itäiset järven ympäristöt asutettiin jo varhain, kun taas pohjoiset karut, suurimmaksi osaksi liian kosteuden vaivaamat alueet suhteellisen myöhään. Jo vuonna 1540 itäpäin taloilla oli viljelyksessä 31,8 ha peltoa ja omistuksessa 14 hevosta, 57 lehmää, 25 mullikaa ja 74 lammasta.⁴ Koko Ikaalisten pitäjän kymmenen rikkaimman joukkoon mahtui vuonna 1571 kolme Jämijärven isäntää, nimittäin Lauri Soini, Luukas Kontti ja Heikki Pitkäniemi.⁵ Kontin, Pitkäniemen, Soinin, Kierikan, Kauppilan ja Peijarin kylissä asui vuoden 1635 henkikirjan mukaan 56 ihmistä.⁶ Tämä taloudellisten edellytysten kahtiajako leimasi Jämijärven kehitystä aina 1800-luvun lopulle, jolloin karjatalouden voimistuminen tasoitti tilannetta.

¹ Carlsson 1871, s. 35

² sama, s. 42

³ sama, s. 60

⁴ Alhonen 1996 s. 229

⁵ sama, s. 264

⁶ sama, s. 252

Ikaalisten laaja ympäristö pysyi yhtenä seurakuntana 1700-luvun lopulle asti. Ensiksi siitä erosivat kauimpana sijaitsevat Parkano, Karvia, Honkajoki ja Kankaanpää. Kirkkomatkat olivat pitkiä jatoisaalta väestönkasvu mahdollisti saarnahuoneen ja myöhemmin oman kirkon rakentamisen. Edellä kuvattu asutuksen synnystä ja maantieteestä johtuva Jämijärven kahtiajako hidasti oman kappelin saamista alueelle. Itäpään vanhan asutuksen talollisilla ei ollut suurta kiirettä vaivalloiseen kirkonrakennuspuuhaan, sillä heidän kirkkomatkinsa olivat siedettäviä, 10 -15 kilometriä.

Ongelmaksi tilanteen kokivat pohjois- ja länsipään kylien asukkaat. Pisimmillään Sydänmaan tietömien nevojen takaa kirkkomatkaa kertyi 40 kilometriä. Vihun, Tykköön ja Sydänmaan kyläläiset tekivätkin vuonna 1800 anomuksen näiden alueiden liittämiseksi osaksi Kankaanpään ja osaksi Karvian seurakuntiin. Kirkkomatka olisi monilla vähentynyt murto-osaan aikaisemmasta. Tuomiokapituli kuitenkin hylkäsi anomuksen 23.6.1800, eikä kuninkaaseen vetoaminen tuonut sen parempaa tulosta. Syynä hylkäämiseen oli ilmeisesti Ikaalisten seurakunnan kielteinen kanta, sillä eroa hakeneet halusivat välittömästi eroon myös velvollisuuksistaan emäseurakunnan papistoa kohtaan. Asia oli sillä kertaa loppuun käsitelty, mutta toteutui vuonna 1818 toteutetun kappalaisten palkkojen tasauksen yhteydessä.⁷

Kun alueen asukasmäärä 1800-luvun puolivälissä oli jo 1600 henkeä, kävi kirkkomatkaan liittyvä epäkohta yhä ilmeisemmäksi. Vihdoin 2.7.1852 Jämijärveläiset saivat senaatin myönteisen päätöksen anomukseensa saada rakentaa oma saarnahuone, hautausmaa ja tietenkin papille asunto. Itsenäistymishalu lienee ollut suurempi kuin todellinen kyky rakentaa nopeasti ja yhteisvoimin monta mittavaa rakennusta. Niinpä Jämijärveltä lähetettiin uusi anomus, jolla ehtoihin pyydettiin lievennystä. Ikaalisten emäseurakunnan vastustuksesta huolimatta, Jämijärvi saikin aloittaa itsenäisyyksiensä tilapäisjärjestelyin. Keisarin vahvistus asialle saatiin 12.5.1854. Pitäjänapulainen A. Cedberg muutti Jämijärvelle 1.5.1855. Väliaikainen kirkko oli valmistettu suuresta tuvasta, ja siksi jämijärveläisiä kutsuttiinkin pilkallisesti pirttikirkkolaisiksi.⁸

Pilkankohteena ei kukaan halua viipyä pitempään kuin on pakko. Papin asunto, joka "*vertoja vetää monelle kirkkoherran pappilalle*", valmistui jo 1856 ja makasiini 1858.⁹ Kirkonkello uutta kirkkoa varten oli hankittu jo vuonna 1856 ja soittamaan päästiin vuonna 1860. Kun sekä kirkko että pappila kolmen vuoden kuluttua laudoitettiin ja maalattiin, saattoi kappalainen myöhemmin kirjoittaa, että "*tämä kirkonmäki lehtipuineen kauniin järven rannalla on ihanimpia maassamme*". Wilhelm Carlssonin Suomen maantieteen tuntemusta meillä ei liene syytä epäillä.

Lopullinen itsenäisyys oli vielä saavuttamatta ja erimielisyyttä aiheutti etenkin kappalaisen palkkaus, josta Ikaalisten emäseurakunta edelleen määräsi. Jämijärveläiset olisivat halunneet parantaa kappalaisen palkkaetuisuuksia tehdäkseen viranhaltijan tyytyväiseksi ja pysymään kauemmin toimessaan. Ikaalilaisia ei Jämijärven kappalaisen tyytyväisyys juurikaan kiinnostanut, sillä palkan korotus olisi tullut myös heidän maksettavakseen. Niinpä Jämijärven isännät päättivät 19.5.1863 hakea kappelioikeutta, eli oikeutta vapaasti valita oma kappalainen. Keisarillisen senaatin myönteinen päätös saatiin 6.10.1863. Kun sitten vanha pitäjänapulainen muutti pois vuonna 1865,

⁷ Carlsson 1871, s.63

⁸ sama, s.64

⁹ JKA. Pitäjänkokokokouksen ptk. 3.1.1859

pääsivät jämsäläiset ensimmäisen kerran käyttämään uutta oikeuttaan.¹⁰ Vuonna 1899 Jämsä sai itsenäisen kirkkoherrakunnan oikeudet, mutta ensimmäinen kirkkoherra astui virkaansa vasta vuonna 1909.

1.2 Tutkimustehtävä ja lähteet

Kuten kaikkialla muuallakin, myös Jämsällä toiset tulivat toimeen paremmin kuin toiset. Ja sitten oli myös ihmisiä, jotka eivät ilman apua tulleet toimeen lainkaan. Tämän tutkimuksen päämääränä on selvittää, miten tähän ongelmaan on Jämsällä suhtauduttu ja miten sitä on yritetty ratkaista. Asian tekee kiinnostavaksi se, että varsinkin viime vuosikymmenellä valtion ohjaus- ja huoltoasioiden järjestelyissä oli varsin vähäistä, ja niitä harvojakin ohjeita ja määräyksiä kunnat sovelsivat usein mielensä mukaan. Kunnan taloudelliset resurssit ja päättäjien arvostukset määräsivät käytännön toiminnan, tai selittivät toimimattomuudesta aiheutunutta puutteenalaisuutta.

Maaseudun 1800-luvun köyhyyden yhtenä pääsyyntä on pidetty erittäin voimakasta väestönkasvua ja siitä aiheutunutta tilattoman liikaväestön työttömyyttä. Maatalous ei kyennyt työllistämään kaikkia, ja kun teollisuus oli vielä alkuvaiheissaan ei muuttoliike kaupunkien ja ulkomaille vähäisyydessään riittänyt sijoittamaan kasvavaa väestöä. Sosiaalisen nousun väylät olivat tukossa, mutta vajoamisen väylät olivat avoinna. Yhteiskunnassa vallitsi eräänlainen liikkumattomuudentila.¹¹

Yhtä ilmeinen ja itsestään selvä köyhyyttä selittävä tekijä maatalousyhteiskunnassa oli satovuosien tai useinkin katovuosien vaihtelu. Vuodentulo vaikutti ainakin välillisesti kaikkien kansalaisten elintason; pappikin sai palkkansa luontoisetuna. Heikko ravitsemustilanne puolestaan heikensi vastustuskykyä ja sai aikaan sairaus epidemioita. Lisäksi monet olivat vanhuuden, mielisairausten tai jonkin muun ruumiin vian vuoksi kykenemättömiä huolehtimaan toimeentulostaan. Ja lopulta oli kuviteltu tai todellinen laiskuus. Jotkut olivat tyytyväisiä hyvinkin alhaiseen elintason, jos sen saamiseksi ei tarvinnut liiaksi ponnistella.

Kaikkeen edellämainittuun liittyy kysymys absoluuttisesta ja suhteellisesta köyhyydestä: kuka oli niin köyhä, että häntä pitää muiden avustaa, ja millä tavoin apua olisi annettava? Näitä vaikutusketjuja on koko maan tasolla tutkittu laajasti, ja on myös monia tutkimuksia yksittäisistä kunnista.

Tämän tutkimuksen päämääränä on selvittää ongelmaa Jämsän osalta 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin, ja vastata seuraaviin kysymyksiin: Keitä olivat Jämsän köyhät? Miten ja mistä syystä köyhien lukumäärä eri aikoina vaihteli Jämsällä? Miten huoltotoiminta järjestettiin ja miten organisaatio kehittyi tarkasteltavana aikana? Olivatko toimet tehokkaita? Noudatettiinkö Jämsällä valtion asetuksia ja ohjeita? Miten kriisiaikoina reagoitiin?

¹⁰ Carlsson 1871, s.64

¹¹ Haatanen 1968, s.5

Päälähteinä tässä työssä ovat Jämijärven kunnanarkiston asiakirjat, jotka ovat olleet - kiitos kunnanjohtajan ja arkistohoitajan - hyvin käytettävissä. Suurin aukko näissä papereissa on vuosilta 1909-1916, jolta ajalta ovat kadoksissa sekä vaivaishoitohallituksen että kunnallislautakunnan pöytäkirjat. Ne ovat samassa kirjassa, koska toimielimien kokoonpano oli lähes sama. Kunnan organisaation tuottamat asiakirjat ovat erittäin hyviä ja täsmällisiä mitä tulee tehtyjen päätösten dokumentointiin. Mutta koska ne muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ovat juuri päätöspöytäkirjoja, ne eivät sisällä keskustelua, eivätkä siten kykene välittämään kokouksissa vallinnutta tunnelmaa. Niistä saa helposti myös liian yksimielisen kuvan kokouksen osanottajien suhtautumisesta päätettäviin asioihin. Enemmistön kanta käy selville kokouksessa ja vähemmistö tyytyi siihen. Äänestys nähtiin varmasti turhana, koska ei ollut mitään tarvetta politikointiin. Tilanne muuttui sitten kunnallisen ääniökeuden laajentumisen myötä ja etenkin sotien jälkeen.

Ruotikuntien ja köyhäinhuoltopiirien pöytäkirjoja on Jämijärvellä säilynyt vain kahden osalta. On hyvin mahdollista, että niitä ei ole kaikissa piireissä koskaan asianmukaisesti edes tehty. Niitä ei tuotu kunnallislautakunnan nähtäväksi lukuisista pyynnöistä ja uhkailuista huolimatta. Piirien selitettiin olevan itsenäisiä, eikä kunnalla ollut oikeutta tarkastaa niiden papereita. Niitä ei kuitenkaan myöhemkään ole toimitettu arkistoon. Sujuva kirjoitustaito on ollut 1800-luvulla isäntien keskuudessa melko harvinainen, eikä kaikenlaisten paperien tekoa pidetty edes tarpeellisena. Kun miehet jotakin sopivat, se piti.

Kadoksissa ovat myös sotien aikaisen Vapaan Huollon asiapaperit. Vapaaehtoisista huoltojärjestöistä on Mannerheimin Lastensuojeluliitto valittu lähempään tarkasteluun, koska sen toiminnalla oli laajaa merkitystä ja arkisto sota-ajalta hyvin säilynyt.

Kirjallisuutta ja tutkimuksia köyhäinhoidosta ja huoltotoimesta on paljon, laajoista yleisesityksistä spesifitutkimuksiin. Kaunokirjallisuudessa perisuomalaista köyhyyttä on kuvattu ahkerasti, joskus romantisoitena, toisinaan realistisemmin. Merkittävänä aikalaiskuvauksena on mainittava Jämijärven silloisen kappalaisen Wilhelm Carlssonin historiallinen kertomus 1860-luvulta. Teos antaa erittäin monipuolista tietoa 1800-luvun Ikaalisten ja ympäristöseurakuntien maantieteestä, biologiasta, taloudesta, väestöstä ja kansan tavoista. Carlsson katselee asioita virkamiehen silmin ja näkee köyhyyden suurimmaksi syyksi asukkaiden välinpitämättömyyden ja laiskuuden. Vaivaishoitoasioita tutkittaessa hänen asiantuntemustaan ei silti sovi epäillä, sillä hän johti Jämijärven vaivaishoitohallintoa kymmenen vuoden ajan. Hannu Soikkasen tutkimus kuntien itsehallinnon kehityksestä sekä Jaakkolan, Pulman, Satkan ja Urposen tutkimus suomalaisen sosiaaliturvan historiasta, ovat antaneet hyvän johdatuksen aiheeseen, kuten myös Eino Kuusen laajat tutkimukset.

2. VAIVAISHOITO UUDISTUU

2.1 Varhaisempi lainsäädäntö

Vaivaishoidolla on pitkälle ulottuvat perinteet paikallisen itsehallinnon työllistäjänä. Käsitys kaikkien yksilöiden elämisen oikeudesta vahvistui vähitellen kristinuskon leviämisen myötä. Luonnollisin periaate oli, että sukulaiset huolehtivat toisistaan. Sukulaisrakkaus ei varmastikaan

taannut kovin hyviä elinolosuhteita sen varaan joutuneelle, varsinkin jos avustettavan katsottiin olevan jotenkin itse syypää ahdinkoonsa. Tämä järjestelmä liitettynä normaaliin lähimmäisapuun riitti kuitenkin pitämään ongelman kurissa normaaleina aikoina. Väestön lisääntyessä ja katovuoden sattuessa lähtivät kerjäläiset liikkeelle.

Varhaisin köyhäihoitoa koskeva lainsäädäntö pyrki nimenomaan rajoittamaan kerjäämistä. Vuosien 1642 ja 1698 kerjuusäännöt olivat askeleita kohti lakisääteistä huoltopakkoa.¹² Kerjääminen hyväksyttiin jossain määrin, jos se tapahtui avuntarvitsijan oman pitäjän alueella, mutta vieraspaikkakuntalaisiin suhtauduttiin kielteisesti. Pitäjien tuli huolehtia "*omista köyhistään*". Lakien tarkoitus ei ollut niinkään köyhien auttaminen vaan määrätä pitäjien keskinäisistä velvoitteista. Vuonna 1788 annettiin vaivashoitojulistus ja säädettiin laki kotipaikkaoikeudesta. Sen mukaan köyhän tuli saada hoitoa siitä pitäjästä, jossa oli viimeksi omistanut talon tai tilan, ollut verotettuna, palkollisena tai loisena. Seurakunnat oikeutettiin kieltämään paikkakunnallemuutto sellaisilta, joiden pelättiin joutuvan köyhäinhoidon varaan.¹³ Köyhän kannalta katsottuna laki poisti muuttovapauden, mutta toisaalta takasi kotipaikkaoikeuden. Seurakunnille se antoi vapaan oikeuden valita asukkaansa. Näin alkoivat vielä nykyäänkin jatkuvat kuntien keskinäiset kiistat huollettavan kotipaikasta.

Tultaessa 1800-luvulle köyhyys alettiin vähitellen mieltää sosiaalisesti ongelmaksi. Köyhyys ja vaivaisuus muuttui yksilöllisestä ongelmasta koko yhteiskuntaa koskevaksi ja oli usein ylisukupolvista.¹⁴ Lainsäädäntö reagoi kuitenkin hyvin hitaasti. Vuonna 1817 annettu julistus tosin laajensi köyhäinhoidon alaa, sillä mahdollisten avun saajien joukossa mainittiin myös työkykyiset köyhät, joille tuli järjestää erityisiä työhuoneita. Taustalla vaikutti pyrkimys estää kerjäämistä.¹⁵ Köyhäihoitoon kuului asetuksen mukaan kirkkoneuvostolle, mutta rahoista ja maksuista päättäminen oli kirkonkokouksen asia. Seurakunta oli myös jaettava piireihin, ja jokaiseen piiriin oli määrättävä kaitsija. Lait ja asetukset antoivat köyhäihoidolle kuitenkin vain karkean raamin, sillä varsinaisista toimista määräisivät seurakunnat käytännössä hyvin itsenäisesti, jopa niin, että monet isännät katsoivat kirkonkokouksen päätösten sitovan vain puolesta äänestäneitä. Toimintatavoiksi vakiintuivat ruotuhoito eri muodoissaan, lasten elätehoito sekä taksoituksella kerätyistä varoista annetut avustukset.

Erytyisesti 1830-luvun katovuosien jälkeen köyhäinhoitoasiat nousivat korostetusti esille. Entiset toimenpiteet eivät riittäneet kerjäläisten kiertelyn estämiseen. Vuonna 1837 aloitettiin irtolaislainsäädännön uudistaminen, ja samassa yhteydessä keskusteltiin myös köyhäihoitoon liittyvästä lainsäädännöstä. Kiinnostusta köyhäinhoitoasioita kohtaan lisäsi myös Englannissa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa tehty köyhäinhoitolakien uudistustyö. Suomessa uudistus kulki tosin eri suuntaan kuin Englannissa. Suomen uuden köyhäinhoitoasetuksen taustalla vaikuttivat Ranskan vallankumouksen aatteet, romantiikka ja voimistuva kristillinen hyväntekeväisyysajattelu.

¹² Soikkanen 1968, s.92

¹³ Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s.48

¹⁴ sama s. 55

¹⁵ sama, s.96

2.2 Vuoden 1852 vaivahoitoasetus

Vuonna 1852 annettu asetus *"yhteisestä waiwaisten holhouksesta Suomen Isoruhtinaanmaassa"* laajensi avustettavien piiriä ja pyrki tehostamaan köyhäinhoidon organisaatiota kuntatasolla. Apuun oikeutetuiksi asetus määritteli viisi ryhmää: 1. heikkomieliset ja mielenvikaiset, 2. vammaiset ja vanhuksset, jotka tarvitsevat muiden hoitoa eivätkä kykene lainkaan hankkimaan elatusta omalla työllään, 3. muut vanhuksset, sairaat tai vammaiset, jotka eivät tarvitse jatkuvaa hoitoa ja jotka ovat jossain määrin työkykyisiä, 4. sellaiset köyhät ja vaivaiset, jotka voivat jollakin vaivahoitoavustuksella tulla toimeen ilman enempää hoitoa tai jotka tarvitsevat tilapäisesti apua sairauden tai onnettomuuden johdosta sekä 5. turvattomat, alle 16-vuotiaat lapset.¹⁶ Varsinkin maaseudun isäntien keskuudessa ei lainkaan ymmärretty työkykyisten köyhien avustamisvelvollisuutta. Vaikkakin tämä tapahtui *"wasten welwollisuutta sen edestä woimainsa jälkeen tekemään soweliasta työtä"*. Yleisesti ajateltiin, että ainoa syy terveen miehen köyhyyteen oli laiskuus, mikä nyt sai oikein laillisen turvan. Lainsäätäjien piirissä tunnustettiin jo köyhyden yhteiskunnallinen ja rakenteellinen ulottuvuus. Myönnettiin, että työhönkykenevä voi joutua sellaiseen tilanteeseen, jossa tarvitsee köyhäinhoidon apua.

Uusi asetus säilytti hoitovastuun selkeästi seurakunnilla. *"Jokaisen seurakunnan tulee holhota omat köyhänsä ja waiwaisensa"*. Seurakunnallisen elatusavun saaminen oli ainakin periaatteessa toissijaista, sillä yksityisoikeudellinen elatusvelvollisuus edellytti sitä, että puoliset huolehtivat toisistaan ja vanhemmat lapsistaan. Asetus määräsi lisäksi, että apua tarvitsevat ensin turvautuvat sukulaisiin suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi isäntien oli huolehdittava pitkäaikaisten ja vanhuudenheikkojen palkollistensa elättämisestä.¹⁷

Vuoden 1852 köyhäinhoitoasetuksen laatijoiden tarkoituksena on erilaisia näkemyksiä. Jotkut näkevät siinä filantrooppisuutta ja lempeyttä köyhiä kohtaan, jotkut taas vanhoillisten virkamiesten pyrkimyksiä turvata yhteiskuntarauha.¹⁸ Köyhille myönnetyn oikeuden ja seurakunnille määrätyn avustusvelvollisuuden tarkoitus oli sitoa köyhät tehokkaasti seurakuntiinsa ja niiden hallintoelinten valvontaan. Avustuksen piirissä olevat olivat myös seurakunnan holhouksenalaisia eivätkä he saaneet muuttua pois paikkakunnalta. Tähän liittyi myös samana vuonna uudistettu asetus laillisesta suojeluksesta. Palvelupakko ulotettiin nyt uudelleen koko itsellistäväestöön, myös avioituneisiin mäkitupalaisiin. Myös seurakunta saattoi antaa laillista suojelua ja tuli näin isännäksi omille suojateilleen ja holhokeilleen. Näitä työvoiman liikkuvuutta estäviä ja siten huoltotarvetta lisääviä lakeja lievennettiin vuonna 1865 ja loput rajoitukset poistettiin vuonna 1883.¹⁹

Seurakunnallisen köyhäinhoidon johtoon asetus määräsi perustettavaksi erityisen hallituksen. Siihen kuului esimies sekä maaseudulla vähintään neljä jäsentä ja kaupungeissa kuusi. Jäsenet seurakunta valitsi kokouksessaan, ja kirkkoherra oli itseoikeutettu esimies. Hallinnossa seurakunta jaettiin piireihin, joiden suuruuden seurakunta sai itse päättää. Jokaiselle piirille oli määrättävä

¹⁶ Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s.60

¹⁷ Ask. Köyhäinhoitoasetus 1852

¹⁸ Soikkanen 1968, s.98 ja Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s.61

¹⁹ Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s.61

esimies, johon toimeen tavallisesti valittiin piirissä oleva hallituksen jäsen. Köyhäihoitohallituksen, kuten myös piiriesimiesten, toimikausi oli kolme vuotta. Päätökset hallituksen kokouksissa tehtiin enemmistöperiaatteella ja äänten mennessä tasan esimiehen kanta ratkaisi. Esimiehellä oli myös oikeus tehdä yksinkin pienempiä ratkaisuja, mutta ne oli pöytäkirjattava seuraavassa kokouksessa.²⁰

Vuoden 1852 köyhäinhoitoasetuksen luoma järjestelmä rakentui taloudellisesti köyhäinhoitoruotujen ja verotuksen pohjalle. Ruotujärjestelmässä seurakunnan talot ryhmiteltiin taloudellisen kantokykynsä mukaan ruoduiksi, jotka elättivät pitäjänkouksen määräämät köyhät. Yleisin tapa oli, että kukin talo vuorollaan hoiti köyhää ja kyyditsi hänet sitten seuraavaan paikkaan. Mahdollista oli myös se, että joku talollisista huolehti hoidokista koko ajan, ja muut maksoivat. Talolliset saattoivat myös palkata jonkun hoitamaan köyhää puolestaan.²¹

Usein hoitajat ja hoidettavat olivat samankyläläisiä, joten "omista köyhistään"-periaate toteutui myös kylätasolla. Ruotuhoidon rinnalle kehittyi lailliseen kerjäämiseen rinnastettava pitäjänkierto tai kylänkierto. Köyhä oikeutettiin kiertämään määrättyllä alueella ja saamaan taloista elatus.²²

Ruodutus oli Varsinais-Suomessa, Hämeen eteläosissa ja Satakunnassa vakiintunut jo 1700-luvun puoliväliin mennessä, jolloin Pohjanmaalla ja Savossa se oli vasta alullaan. Sekä talolliset että avustettavat pitivät tätä hoitomuotoa köyhäintupia parempana. Talonpojille köyhäintupien rakentaminen ja ylläpito oli taloudellisesti raskasta, ja vaivaiset menettivät niihin joutuessaan loputkin ihmisarvostaan ja vapaudestaan.

Maanomistukseen perustuva ruotujärjestelmä ei kuitenkaan yksinään mitenkään kyennyt hoitamaan voimakkaasta väestönkasvusta johtuvaa, nopeasti lisääntyvää, köyhyysongelmaa. Väestö kasvoi, mutta tilojen määrä ei osituskiellosta johtuen lisääntynyt. Maaseudulla oli jo 1800-luvun alkupuolella tehty yrityksiä laajentaa ruotuvelvollisuutta torppareihin ja 1830-luvulla tässä paikoin onnistuttiinkin. Mutta varsinkin Lounais-Suomessa, Satakunnassa ja Hämeessä tilaluku kasvoi vain vähän ja juuri näillä seuduilla suuri osa torpista oli työmiestorppia, joiden taloudellinen asema oli heikko.²³ Ratkaisuksi ongelmaan tuli yhä laajentuva siirtyminen paikallisten vaivaishoitoverojen keräämiseen ruodutuksen rinnalla. Useimmissa kunnissa, joissa ei ollut teollisuutta tai muita elinkeinoja, laajennus merkitsi käytännössä henkirahatuloja. Tätä maksua perittiin kaikilta 15 vuotta täyttäneiltä, myös tilattomilta. Tilattomien veronmaksua perusteltiin sillä, että suurin osa avunsaajistakin oli tilattomia. Kunta sai itsenäisesti päättää veron suuruuden ja verosta vapauttamisen. Laki antoi määräyksiä myös vaivaiskassan hoidosta. Tilit oli esitettävä kirkonkokouksessa, ja niissä oli selvitettävä, kuinka moni oli apua nauttinut ja minkälaista apua oli annettu.²⁴

Vuoden 1852 köyhäinhoitoasetus ei luonut uutta järjestelmää, vaan jo aikaisemmin eri yhteyksissä olleet määräykset koottiin ja samalla niitä täsmennettiin. Asetus laajensi hoidettavien piiriä, selvensi hoitajien vastuuta ja kehitti kunnallista verotusta. Autettavat saivat oikeuden apuun

²⁰ Soikkanen 1968, s. 79

²¹ sama, s. 93

²² sama, s. 94

²³ Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s. 48

²⁴ Soikkanen 1968, s. 79

ja valitusoikeuden, mutta toisaalta heidät sidottiin yhä lujemmin holhouksen alle. Hoitomuotoina asetus mainitsi seuraavat:

- huollettavien sijoittaminen "*waiwaishuoneeseen, waiwaistupaan eli muuhun senkaltaiseen laitokseen*"
- ruotuhoito eli "*jaettaman ruotuihin waiwaishoitokunnassa*"
- elätteelle anto eli "*elätettäväksi toimitettaman sellaisten persoonain luokse, jotka welwoittavat itsensä ja löytään otolliseksi antamaan waiwaisille sen kaitsemmon, jonka tarwitsewat*"
- avustukset vaivaiskassasta.

Lisäksi määriteltiin minkäläinen hoitomuoto sopisi millekin hoidettavalle.²⁵ Uusi asetus sai osakseen paljon arvostelua. Jämijärven kappalainen arvosteli varsinkin lain toteutusta. "*Suora hawainto on täältäkin, että köyhyys eli oikeammin köyhiä on paljo karttunut laillisen waiwaishoimmon asetettua w. 1852. Siitä toki ei oikeestaan woi itse asetusta syyttää, mutta sitä enemmän sen täyttämistä.*"²⁶

Toisaalta asetusta kritisoivat tilalliset, jotka pitivät sitä syyppäänä köyhäinhoitorasituksen lisääntymiseen, toisaalta arvostelua tuli liberaalien taholta, jotka korostivat yksilön vastuuta omasta toimeentulostaan. Laki olisi ehkä ollut toteuttavissa normaalioloissa, mutta katovuoden sattuessa se ei kyennyt takaamaan elämisen tarpeita kaikille. Väestö lisääntyi eniten juuri niissä ryhmissä, joissa hätä jo ennestään oli suurin.²⁷

2.2 Jämijärvi itsenäiseksi vaivaisholhouskunnaksi

Jämijärven asukasluku kasvoi 1800-luvun alkupuolella nopeasti. Carlssonia siteeraten: "*Wihdoin kuin jo rupesi peräti waiwalloiseksi käymään 16=sataan karttuneelle Jämijärven ja Sydänmaan wäelle olla Ikaalisten kirkko=yhteydessä, panivat anomuksen, saada rakentaa saarnahuoneen ja hautausmaan.*"²⁸ Jämijärven itsenäisyystaival alkoi vuonna 1855, jolloin seurakunnassa oli 1626 asukasta.²⁹

Seurakunnan oma vaivaiskassa perustettiin jo 1856, mutta hallinnollisesti Jämijärvi oli vaivaishoitoasioissa yhä Ikaalisten emäseurakunnan alaisuudessa. Sijoitettuna olevien lasten elätemaksut maksettiin jämijärveläistenkin osalta emäseurakunnan kassasta.³⁰ Vaivaishoitorahojen jako seurakuntien kesken saattoi olla pitkien matkojen ohella syynä jämijärveläisten itsenäisyysinnostukseen.

²⁵Soikkanen 1968, s.101

²⁶ Carlsson 1871, s.180

²⁷Soikkanen 1968, s.101

²⁸Carsson1871, s.63

²⁹sama, s.146

³⁰ JKA, Vaivaishoitohallituksen ptk. 21.10.1862

Köyhäinhoitokustannukset nimittäin olivat Ikaalisissa suuremmat kuin Jämijärvellä.³¹ Tätä päätelmää tukee nopea toiminta makasiinin rakentamisessa.

Pitäjänmakasiineja oli rakennettu jo 1700-luvun lopulla. Tavoitteena oli ,että niihin koottaisiin hyvinä vuosina varastoon viljaa, jota sitten kadon sattuessa jaettaisiin sekä siemeneksi että syömäviljaksi. Makasiinien hoitoa ja hallintoa koskevat kiistat johtivat kuitenkin siihen, että 1700-luvun lopulla makasiinit olivat rappiolla. Monissa pitäjissä makasiinit lopettivat kokonaan toimintansa. Valtiovalta piti niitä kuitenkin hyvänä "pakkosäästämiskeinona" ja yritti elvyttää makasiinien hoitoa 1800-luvun alkupuolella. Vuonna 1857 annettiin asetus, joka velvoitti jokaisen pitäjän rakentamaan makasiinin ja sen yhteyteen erikseen siemenjyvästön ja erikseen hätäapujyvästön.³²

Kaikki pitäjät eivät kuitenkaan asetusta noudattaneet, mutta Jämijärvellä rakennuksen suunnittelu aloitettiin välittömästi. Rakennustoimikuntaan valittiin talolliset Matts Alarotu, Joseph Vanhatalo ja Elias Ylpeijari. Makasiinista päätettiin tehdä 20 hirsikertaa korkea, viisi sylvä pitkä ja neljä leveä. Talolliset luovuttivat hirret sekä lankku- ja lautatarpeet, mutta rakentamiskustannuksista torpparit velvoitettiin maksamaan 2/3 luokkansa mukaan. Ensimmäisen luokan torppareilta maksu oli 30 kopeikkaa, toisen luokan torppareilta 60 kopeikkaa, ja muilta luokilta sen mukaan 30 kopeikalla korotettuna. Jämijärvellä oli tuolloin 52 taloa, joilla oli omistuksessaan yhteensä 15,75 manttaalin edestä maata. Torppareita oli 146, jotka jakaantuivat luokkiin taulukon 1. mukaisesti. Kirkonkokouksessa määriteltiin hyvin tarkasti materiaalit ja tekotapa. Varsinainen rakennustyö annettiin torppari Matts Frigårdin tehtäväksi 103,70 ruplan urakkasummasta.³³

Taulukko 1.³⁴ Torppien jako luokkiin Jämijärvellä

	1 luokka	2 luokka	3 luokka	4 luokka	5 luokka	yht.
Jämijärvi	18	7	2	1	0	28
Kauppila	9	8	2	0	2	21
Peijari	10	5	7	1	5	28
Vihu	15	4	3	0	2	24
Tykköö	8	2	7	2	4	23
Suurimaa	9	7	1	5	0	22
yht.	69	33	22	9	13	146

³¹Carlsson 1871, s. 181

³²Soikkanen 1968, s.106

³³ JSA, Pitäjänkokouksen ptk. 4.1.1858

³⁴ JSA, Pitäjänkokouksen ptk. 4.1.1858

Uusi makasiini vakuutettiin 200 hopearuplasta ja sen johtoon valittiin kolmimiehinen hoitokunta. Makasiininhoitajan vaativan tehtävän otti vastaan talollinen ja kirkon isäntä Elias Ylpeijari. Lisäksi hallintoon kuuluivat talollinen Tobias Ruokola ja lukkari Josef Henius. Lukkarin varallisuus oli ilmeisesti vähäinen, koska häneltä edellytettiin takuun hankkimista mahdollisten epäselvyyksien varalle.³⁵ Keisarillinen sääntö vuodelta 1859 edellytti, että makasiiniin varastoidaan viljaa 20 kappaalia manttaalia kohden, yhteensä 315 kappaalia. Jämijärven isännät ajattelivat vähemminkin riittävän, sillä ajat olivat ankeat ja kirkkohanke vireillä. Suurin osa Jämijärven torppareista oli köyhiä, eivätkä he halunneet tai voineet lainkaan osallistua makasiinin viljatalletuksiin.³⁶

Talot oli jaettu ruotuihin, vaivauskassa oli perustettu ja saatu oma lainamakasiini. Nyt Jämijärvi saattoi myös hallinnollisesti irtautua köyhäihoitoasioissa Ikaalisista.

"Että Ikaalisten emäkirkon ja tämän kirkkokunnan jäsenet pitäjänkokouksessa viimeis Heinäkuun 26.päivänä keskensä ovat suostuneet ensi Lokakuun alusta erille mennä vaivaishoidossa, jossa näihin asti ovat yhdessä olleet, päätettiin tämän kirkkokunnan vaivaishoidon Hallinnon toimeen saamisesta, että kaikki piirikunnan miehet tulevat olemaan jäseninä Hallinnossa. Esimiehenä hallinnossa on Kirkkoherra seurakunnassa, varaesimiehenä ja varsinaisena jäsenenä Pitäjänapulainen"³⁷

Emäseurakunnan kirkkoherra jäi edelleen hallinnon johtoon, mutta hän ei osallistunut kokouksiin. Kuinka paljon hänen äänensä kuului pitäjänapulaisen kokouksissa esittämissä puheenvuoroissa jää arvailujen varaan. Ensimmäinen varaesimies oli A. Cedberg, ja piirimiehet piireittäin seuraavat:³⁸

Jämijärvi	talollinen	Malakias Niemi
Kauppila	"	Antero Sipilä
Peijari	"	Isak Maanaviija
Vihu	"	Juha Lautaluoma
Tykköö	"	Jooseppi Wanhatalo
Suurimaa	"	Matti Kahilaluoma

Kaikki piirimiehet olivat tavallisia, koulujakäymättömiä talonpoikia. Nimikirjoituksen sijaan he piirsivät pöytäkirjaan puumerkkinsä: kuka yksinkertaisen, kuka vähän koukeroisemman. Aateliskartanoita Jämijärvellä ei ollut. Tämä päättäjien homogeenisuus varmasti helpotti ratkaisujen tekoa. Ei syntynyt monille pitäjille tyypillistä asetelmaa: säätyläiset vastaan talonpojat. Kun köyhäinhoitoasetus edellytti kuitenkin pöytäkirjojen ja tilien kirjoittamista, lankesi tehtävä luonnostaan pitäjänapulaisen harteille. Jämijärven isännät suostuivat maksamaan hänelle 20 hopearuplaa näistä kirjoj-

³⁵JSA. Pitäjänkokouksen ptk. 23.10.1859

³⁶sama 29.11.1859

³⁷JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 6.8.1862

³⁸sama

tustöistä.³⁹

3. VAIVAISHOIDON MUODOT JÄMIJÄRVELLÄ

3.1 Ruotuhoito

Ruotuhoito oli lähes täydellisessä omavaraistaloudessa elävän yhteiskunnan luontainen keino huolehtia köyhistä. Talonpojilla ei Jämijärvellä, kuten ei muuallakaan, ollut suuria haluja kalliiden köyhäintupien rakentamiseen. Moni ruotivaivainen kykeni myös jonkinlaiseen työhön, näin talollinen sai myös vastinetta vähitellen veroluonteiseksi muuttuneelle rasiitukselle.

Jämijärvellä oli 52 taloa, kun se köyhäihoidollisesti itsenäistyi vuonna 1862. Taloluku pysyi vakaana, sillä vuoteen 1868 mennessä oli taloja tullut vain yksi lisää⁴⁰. Vuonna 1867 talot jakaantuvat veroluokkiin manttaalin perusteella seuraavan asetelman mukaisesti.⁴¹

kylä	1 mant.	1/2	3/8	1/3	7/24	1/4	5/24	1/6	1/8	yht.
Jämijärvi	1	0	2	3	0	3	0	0	2	11
Kauppila	0	0	2	0	2	4	0	1	0	9
Peijari	0	2	0	0	0	3	0	1	0	6
Suurimaa	0	0	0	0	0	2	0	5	3	10
Tykköö	0	0	0	3	0	3	0	1	0	7
Vihu	0	0	1	0	1	4	1	3	0	10
yht.	1	2	5	6	3	19	1	11	5	53

Manttaali ei ilmaissut kiinteää pinta-alaa, vaan oli veronmaksukyvyyn mitta. Manttaalia laskettaessa otettiin huomioon talon pellot, niityt, metsät ja mahdolliset sivuelinkeinot.⁴² Manttaaliluku soveltui hyvin pohjaksi jaettaessa taloja ruotuihin. Jämijärven talot oli 1860-luvun alussa jaettuna 14 ruotuun, joiden kunkin veroluku oli noin yksi manttaali. Eri ruotujen talomäärä vaihteli näin yhdestä viiteen. Koska ruodit pyrittiin saamaan taloudelliselta kantokyvyltään mahdollisimman tasavertaisiksi, ei kaikkia ruotuja voitu muodostaa saman kylän taloista. Vuonna 1868 jätettiin neljä taloa sijoittamatta, ja niiltä perittiin maksuna kaksi tynnyriä rukiita manttaalilta. Sama maksu koski

³⁹sama

⁴⁰JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 7.1.1868

⁴¹Carlsson 1871, s.161

⁴²Soikkanen 1968, s.365

myös niitä taloja, jotka eivät suostuneet täyttämään ruotuvelvollisuuttaan.⁴³

Vaivaishoitoruotien pääsääntöinen toimintatapa näyttää Jämijärvellä olleen se, että kukin ruotuun kuuluva talo vuorollaan hoiti köyhää ja kuljetti hänet seuraavaan taloon. Ruotujärjestelmä toimi ilmeisesti melko hyvin, koska vaivaishoitolautekunta, sittemmin kunnallislautakunta tai pitäjänkokous, ei juurikaan joutunut kiistoja selvittämään.⁴⁴ Ruotuihin määrätty hoidettavat olivat työkyvyltään ja hoitotarpeeltaan varsin erilaisia, joten joskus, tasapuolisuuden nimessä, hoidettavia vaihdettiin ruotujen kesken.⁴⁵ Sellaiset avustettavat, joille ei ollut paikkaa ruodussa, mutta jotka eivät selvinneet itsenäisesti, laitettiin pitäjänkiertoon. Kahden torpan vaarin ja erään torpan itsellisen tyttären hoidosta sovittiin: *"että mainitut henkilöt ylöspidetään ja holhotaan seurakunnan talollisilla vuorotellen kuusi vuorokautta jokaiselta kokonaiselta uudelta manttaalilta ynnä kuljetusvelvollisuudella itsekultakin seuraavaan paikkaan."*⁴⁶ Hoidettavien näkökulmaa ei paljoa huomioitu, jos näin lyhyt hoitojakso toteutettiin myös käytännössä.

Vuoden 1852 köyhäinhoitoasetus lähti siitä, että myös työkykyisillä köyhillä oli oikeus saada seurakunnalta elatusta työsuoritusta vastaan. Tämä pykälä yhdessä väestönkasvun ja 1860-luvun alun katovuosien saivat Jämijärvelläkin aikaan sen, että *"viime vuoden kuluessa paljon oli tungettu waiwaiskassan päälle."* Koska talojen lukumäärä ei lisääntynyt, ei ruoteihin voitu sijoittaa enempää hoidettavia. *"Suoranen rahain jakaminen tuo turmiota kansan tavoille: siittää walhetta, petosta, kaswattaa laiskuutta ja huolettomuutta köyhissä y.m. paheita."*⁴⁷ Sekä maksajat että saajat olivat tyytymättömiä, jos avustukset annettiin rahana.

Jämijärven silloinen kappalainen ja köyhäinhoidon esimies, Wilhelm Carlsson esitti ratkaisuksi torppareiden mukaanottoa ruotujärjestelmään.⁴⁸ Tällaisia veropohjan laajennuksia oli 1830-luvulta lähtien tehty joissakin kunnissa.⁴⁹ Carlsson ehdotti, että seurakunta jaettaisiin uudelleen ruoduiksi niin, että uusi manttaali ja 25 luokkaa torpista muodostaisi yhden ruodun. Järjestelyyn osallistuvat perheineen vapautuisivat vaivaisrahan maksusta. Jos joku kieltäytyisi hoitamasta vaivaista, hän maksaisi normaalit verot. Lisäksi sovittiin, että kukin ruotu valitsee keskuudestaan hoidontarkastajan. Mukaan otettiin 91 torpparia ja ulkopuolelle jäi 55, joista köyhimmät olivat normaaleinakin aikoina itse köyhäinhoidon varassa. Kun ruodun kooksi päätettiin edelleen yksi manttaali, saatiin näin entisten 14 lisäksi kahdeksan uutta ruotia. Joukossa oli myös pelkästään torpista koostuvia ruoteja.⁵⁰

Uusi järjestelmä päätettiin ottaa käyttöön vuoden koeajaksi ja palata vanhaan, jos niin katsotaan

⁴³JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 7.1.1868

⁴⁴sama 30.8.1869

⁴⁵JKA. Pitäjänkokouksen ptk. 25.9.1859

⁴⁶JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 5.10.1864

⁴⁷JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 22.10.1866

⁴⁸sama

⁴⁹Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s.48

⁵⁰JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 22.10.1866

paremmaksi. Vuosien 1862-1865 kadot olivat kuitenkin vain lievää esimakua siitä, mitä tuleman piti. Köyhäinhoito-ongelmien ratkaisuyritys ruotupohjaa laajentamalla oli Jämijärvellä tuomittu epäonnistumaan. Kun nälkävuodet todenteolla iskivät Pohjois-Satakuntaan vuosina 1867-68, oli vähävaraisemmilla talollisillakin selviämisongelmia, torppareista puhumattakaan, olkoonkin, että Jämijärvelläkin vauraimmat torpparit olivat monia talollisia paremmassa taloudellisessa asemassa. Vanhaan talojen ruotujakoon palattiin vuoden 1868 alussa.

Keitä sitten olivat Jämijärven ruotuvaivaiset? Ensimmäinen käytettävissä ollut luettelo hoidokeista on vuodelta 1866, jolloin Carlsson laati uudistetun ruotujakoehdotuksen. Tässä listassa on kaikkiaan 21 nimeä: kymmenen miestä ja yksitoista naista. Kun otetaan huomioon muutkin vakinaisen avunsaajat, on avustettavien sukupuolijako Jämijärvellä tasaisempi kuin maassa keskimäärin.⁵¹ Koko Suomessa vaivaisuus oli leimallisesti naisten kohtalo, paikkakunnittain 50-90% vaivaisavun saajista oli naisia.⁵² Sosiaaliselta taustaltaan ruotuhoidokit olivat etupäässä itsellisiä ja itsellisiin verrattavia köyhien torppien muoreja ja vaareja. Mutta saattoipa myös talollisen sairaaloinen tytär päätyä ruotuvaivaiseksi.

Ruodut eivät ainakaan julkisesti paljoakaan riidelleet keskenään. Näin ollen hallinnolliselta kannalta katsoen järjestelmä toimi tyydyttävästi. Tästä ei kuitenkaan voida vetää mitään johtopäätöksiä ruotuvaivaisten saamasta hoidosta ja kohtelusta. Pieniin askareisiin kykenevä sopeutuvainen samankylän vanhus selviytyi jotenkin. Mutta voi vain kuvitella niitä olosuhteita, joihin joutui sairaaloinen, pakkosijoitettu pitäjäkiertolainen. Vuoden 1852 asetus myönsi avustettavalle periaatteessa valitusoikeuden, mutta käytännössä ruotuvaivaisen ainoa "valituskeino" oli siirtyä suopeammin suhtautuvaan taloon.

3.2 Lasten elätehoito

Vuoden 1852 asetus korosti yleisesti hyväksytyyn tapaan elätehoidon ensisijaisuutta ja suhtautui penseästi lasten laitoshoidon. Valtion kasvatusapu varattiin kuitenkin käytettäväksi ennen muuta sellaisten lasten elätehoidon tukemiseen, jotka olivat osoittaneet taipumusta pahantapaisuuteen. Valtion suora vastuu rajautui näihin erityistapauksiin, joilla katsottiin olevan merkitystä järjestyksen ylläpidon kannalta. Muista turvattomista lapsista huolehtiminen oli seurakunnan ja sittemmin kunnan tehtävä.⁵³

Kuten muuallakin, myös Jämijärvellä katsottiin, että taloudellisesti parhaaseen lopputulokseen päästään järjestämällä tarjouskilpailu. "*Seuraavaiset lapset, jotka ilmoituksen mukaan ovat niinhysin elatuksen kuin Kristillisen ylöskasvatuksen puutteessa, ulostarjottiin vähemmän vaativille sanotussa tarkoituksessa sekä sääntöin mukaan niin kuin seuraa.*"⁵⁴ Joillekin lapsille järjestyi hoitopaikka ilman varsinaista huutokauppaa esim. sukulaisten luona, ja vuosittaisesta korvauksesta

⁵¹JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 22.10.1866

⁵²Jaakkola-Pulma-Satka-Urponen 1994, s.49

⁵³sama, s.63-64

⁵⁴JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 21.2.1863

sovittiin käyvän taksan mukaan. Luultavasti oli myös lapsia, joiden hoitamisesta ei pyydetty maksua kunnalta, eivätkä he näin tulleet lainkaan merkityiksi kirjoihin. Asetus määräsi lapset huollettaviksi 16 ikävuoteen asti. Jämijärvellä tätä lainkohtaa sovellettiin niin, että kunta oli velvollinen maksamaan hoidosta vain 14 vuoden ikään asti. Siitä eteenpäin hoidettavan oli työllään korvattava elatuksensa. Kunnanköyhäinhoitohallinnon ja hoitajien välille tulkinnasta syntyi erimielisyyksiä, jolloin kunta lupasi lisäavustusta yli 14 vuotiaille, sairaille lapsille.⁵⁵

Tyypillisin elätehoitoon sijoitettu oli "*edesmenneen itsellisen äpärä lapsi*". Köyhän yksinhuoltajan kuollessa ei lapsille useinkaan löytynyt ilmaista elättäjää. Tilanne oli toinen, jos orvoksi jääneellä oli omaisuutta, sillä lapsen holhooja pääsi myös omaisuuden haltijaksi. Toinen ryhmä oli elossa olevien, mutta itsekkin avustuksella elävien itsellisten ja torppareiden lapset. Lapsiperheille annetut avustukset eivät aina menneet aiottuun tarkoitukseen: rahalla ostettiin tavaroita, vilja jalostettiin muihin tarkoituksiin ja lapset jäivät ilman ruokaa.

Yhteiskunnan näkökulma lastenhuoltoon oli 1860-luvulla taloudellinen, ei niinkään lastensuojeluun tähtäävä. Jos lapsi sai vanhemmiltaan edes jonkinlaisen elatuksen, kunta oli tyytyväinen. Ne ajat, jolloin kunnan tehtäväksi katsottiin aktiivisesti huolehtia lasten elinoloista, olivat vielä kaukana edessäpäin. Näin ollen vuosikymmenen alun normaalioloissa Jämijärvellä oli elätehoidossa vain neljä lasta, kolme tyttöä ja yksi poika. Iältään lapset olivat 7-13 vuotiaita. Heidän hoitajinaan oli majurin rouva, itsellinen ja kaksi torpparia. Kustannuksia huutolaislapsista kertyi 30,50 ruplaa, mikä oli 21% kaikista köyhäinhoitomenoista.⁵⁶ Lasten elätehoidon, kuten muunkin köyhäinhoidon, tilanne muuttui täysin 1862 alkaneiden katovuosien muuttuessa kuolonvuosiksi 1867-68. Vuonna 1868 Jämijärvellä oli pahimmillaan 46 huutolaislasta.⁵⁷

3.3 Avustukset kassasta

Kolmantena avustusmuotona, ruotuhoidon ja lasten elätehoidon lisäksi olivat vaivauskassasta sekä lainamakasiinin hätäapujyvästöstä maksettavat avustukset. Jämijärvellä oli periaatteena, että piireittäin määriteltiin vakituiset avunsaajat ja heille maksettavat vuotuiskorvaukset. Kaikki muu tilapäinen apu katsottiin lainaksi, joka tuli maksaa takaisin korkojen kera. Lainamakasiinoinnissa oli heti alusta lähtien ollut se ongelma, että antolainaus toimi liiankin hyvin, mutta ottolainaus ja takaisinperintä ei oikein onnistunut. Vuonna 1862 Jämijärven lainamakasiinin sekä siemen- että hätäapuväestö olivat tyhjä. Suoranaisen rahan antamista köyhille ei kuitenkaan pidetty suotavana. Niinpä vaivaisholhouksen kokous päätti, että rahat maksetaan piirimiehille, jotka "*kohtuullisella vetopalkalla läheisimmästä kaupungista tahi muualta hankkivat määrätuille apua tarvitseville henkilöille jyvät leipä-varaksi*". Tehtävän kiireellisyyden määrittely jätettiin piirimiehen omaan harkintaan. Kassasta annettaville lainoille määrättiin 4%:n korko ja lisäksi vaadittiin

⁵⁵JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 6.10.1863

⁵⁶JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 21.10.1862

⁵⁷sama 27.10.1868

henkilötakaus.⁵⁸ Itsellisen oli lähes mahdotonta löytää lainalleen takaajaa, mutta torppareitaan jotkut isännät takasivat. Torpparilta saattoi maksamattoman lainan vastikkeeksi vaatia työtä, kun taas itsellisen oli helpompi väistää velvollisuuksiaan.

Vaivaiskassan varat koottiin henkilöperusteisena vaivaisrahana. Jämijärvellä tämän maksun suuruus oli neljä kopeekkaa (16 penniä) köyhemmiltä ja rikkaammilta suhteessa enemmän. Maksuvelvollisuus oli kaikilla 15 vuotta täyttäneillä, myös tilattomilla. Vuoden 1852 asetuksella veropohjaa laajennettiin myös muuhun omaisuuteen kuin maaomaisuuteen. Tehdaslaitokset, sahat ja myllyt määrättiin verolle. Jämijärvellä tästä ei ollut apua, sillä kunnassa ei ollut muuta kiinteätä verotettavaa kuin maa. Henkilövero ei Jämijärvellä tuonut kassaan tarpeeksi varoja, koska osa väestöstä oli niin köyhää, että heidän oli pakko vapauttaa veron maksusta. Vuonna 1862, jolloin Jämijärvi köyhäinhoidollisesti itenäistyi, näitä vapautettuja oli 114 henkeä.⁵⁹ Heidän joukossaan oli 21 torpparia perheineen. Seurakunnassa oli asukkaita tuolloin 1700, joista 650 oli alle 15-vuotiasta.⁶⁰ Kaikilta lopuiltakaan verovelvollisilta ei vaivaisrahoja koskaan saatu perityksi. Tavallisiin aikoina jotenkin selvittiin: jaettiin sen verran, mitä kassassa oli. Koska mitään ylijäämiä ei kertynyt, oltiin katovuoden tullessa hallitsemattoman tilanteen edessä.

Itselliset olivat vuosiavustettavien suurin ryhmä ja he jakaantuivat varsin tasaisesti kylien väkiluvun mukaan. Ryhmä muut suraavassa taulukossa koostuu pääasiassa sairaalloisista entisistä palkollisista

Vuosiavustettavien jakaantuminen piireittäin ja sosiaaliryhmittäin Jämijärvellä vuonna 1862.⁶¹

Piiri	Itsellinen	Vanhus	Torppari	Muut	Maksu
Jämijärvi	5	1	1	0	26 rup.
Kauppila	4	2	0	3	34
Peijari	2	2	0	0	16,50
Vihu	2	1	0	1	20
Tykköö	2	0	0	6	15
Suurimaa	3	0	0	3	34
Yht.	18	6	1	13	145,50

Suurin yksittäinen apu oli eräälle torpan muorille maksettu 14 ruplaa ja pienimmät kahdelle itselliselle maksetut ruplan vaivaisavut. Summan suuruudesta päätellen saattoi ensimmäisessä tapauksessa olla kyse avustuksen ja elätehoidon sekoituksesta. Suurimmillakaan kassa-avulla ei kuitenkaan pelkästään voinut tulla toimeen. Tavallisen sekatyömiehen päiväpalkka oli tuohon

⁵⁸sama 21.10.1862 ja 30.11.1862

⁵⁹JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 6.8.1862

⁶⁰Carlsson 1871, s. 146

⁶¹JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk.21.10.1862

aikaan 0,25 ruplaa, eikä silläkään kovin leveää leipää syöty. Avunsaajilla oli tilapäisiä työansioita ja lähimmäisavulla sekä kerjuulla oli totuttu hoitamaan loput. Kaikkiaan vuonna 1862 jämijärveläisistä oli vaivaisavun piirissä 58 henkilöä, noin joka kolmaskymmenes asukas. Ikaalisissa avustettavia suhteessa väkilukuun oli enemmän, mutta Kankaanpäässä ja Parkanossa vähemmän.⁶² Näistä luvuista ei voida tehdä johtopäätöksiä vaivaisavun tosiasiallisesta tarpeesta, sillä avustuskynnyksen korkeus vaihteli eri seurakunnissa. Jos kassassa tiedettiin olevan rahaa, sitä myös anottiin ja annettiin.

3.4 Hätäaputyöt

Vuoden 1852 asetuksen periaatteena oli, että vaivaishoito, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, kuului seurakuntien tehtäviin. Kruunu vain seurasi tilannetta ja puuttui asioihin vasta äärimmäisessä hädässä. Valtio pyrki ensisijaisesti pitämään kerjäämisen kurissa, se kun toi mukanaan rikollisuuden ja taudit. Kuntien päättäjät ja samalla suurimmat veronmaksajat eivät halunneet maksaa enempää kuin oli pakko. Kuntien köyhäinhoitokin oli reagoimista jo tapahtuneeseen. Kurjuuteen joutuneelle alettiin etsiä elatusta. Kun sitten huonoina vuosina kurjistuneita ilmaantui monia, oli valtion pakko avustaa kuntia sekä vilja- että raha-avustuksin.

Valtion antama apu oli vastikkeellista, ja asioiden hoitamiseksi kuntaan tuli perustaa hätäapukomitea. Jämijärvellä vaivaishoitohallitus toimi hätäapukomiteana. Hätäaputöiden varhaisin muoto oli "käsateoksien" tekeminen. Ajatuksena oli, että kruunun antamilla varoilla kunnan hätäapukomitea ostaa työttömiltä heidän tekemiään esineitä, jotka sitten myydään. Alkupääomasijoituksen jälkeen järjestelmä toimisi omillaan ja kaikki olisivat tyytyväisiä. Kruunu säilyttäisi yhteiskuntarauhan, kunta säästäisi vaivaishoitomenoissa ja köyhä saisi työtä ja toimeentulon. Jämijärvellä rahoja jäi vaikeista ajoista huolimatta käyttämättä. Vastauksessaan kuvernöörin kyselyyn hätäapukomitea arveli syyksi raaka-aineiden puutteen⁶³ Mitä puutuotteisiin tulee, syy oli outo. Todennäköisin syy lienee käsitöistä maksettu huono hinta. Kun muutoinkin vielä jotenkin pärjättiin, ei moisiin puhdetöihin viitsitty ryhtyä. Miksi eivät päättäjät sitten nostaneet hintoja ja näin parantaneet työn houkuttavuutta? Rahat olisivat tulleet käytetyiksi ja kunnan köyhäinhoidon rasitus olisi vähentynyt. Syynä lienee perinteinen kateus. Ei voitu hyväksyä ajatusta, että joku oikein "tienaisi" näillä töillä.

Toinen valtion tukimuoto olivat maanviljelyn tehostamiseksi annetut lainat. Vuonna 1863 Jämijärvelle saatiin 300 ruplaa. Lainaa saaneet neljä talollista olivat kaikki pohjoisosan nevalueelta. Tästä näkyy, että maanviljelyn erilaiset edellytykset eri puolilla pitää tiedostettiin hyvin. Rahoja anottiin laskuojien tekoon, kytömaan viljelykseen ja pellon kuokkimiseen. Työn saatto teettää joko aika- tai urakkapalkalla. Lisäksi työnantaja sitoutui hankimaan kohtuullisella hinnalla elintarvikkeita työntekijöille. Lähteistä ei käy selville se, menivätkö rahat aiottuun tarkoitukseen - hädänalaisten työttömien työllistämiseen. Suojien kaivaminen lapiolla oli erittäin raskasta työtä, ja kun lisäksi yleinen palkkalinja jäi sopimatta, saattoivat rahat ainakin osaksi mennä jo työllistetty-

⁶²Carlsson 1871, s.181

⁶³JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 26.5.1863

jen palkkoihin. Keväällä 1863 saatiin myös jyviä (5 tynnyriä ohria ja rukiita) työttömyystöiden rahoittamiseksi. Jyvät täytyi noutaa Kyrön makasiinista ja noutopalkkiosta järjestettiin tarjouskilpailu, sillä hätäapukomitean vetoimuksista huolimatta eivät talolliset *"hyväntahtoisuudesta ilman maksota"* suostuneet työtä tekemään.⁶⁴ Organisaation pyörittäminen alkoi vaatia osansa huoltoon tarkoitettuista varoista.

4. NÄLKÄVUODET 1867 JA 1868 - HAASTE VAIVAISHOIDOLLE

4.1 Katovuosista nälänhätään

Suuret nälkävuodet 1860-luvun lopulla eivät olleet ainutlaatuinen tapaus vuosisadan taloushistoriassa, asteeltaan ne vain olivat muita selvästi pahemmat.⁶⁵ Vaikka 1840- ja 1850-luvuilla vuodentulot olivat keskimääräistä parempia, oli hätäleipä Jämijärvellä tuttu köyhissä talouksissa myös näinä vuosina. Tilanne Pohjois-Satakunnassa alkoi huonontua jo 1862 kuten edellä on kerrottu, eikä tästä kadosta ennätetty toipua ennen uuden tuloa. Vuonna 1865 oli kylmä kevät ja vuoden 1866 kesällä satoi niin, että heinäkuun 2.päivästä elokuun 18.päivään oli vain seitsemän poutapäivää. Vesi nousi Jämijärvessä korkeammalle kuin normaalisti kevättulvien aikaan. Jo tuolloin monet liiasta vedestä kärsivät pellot jäivät kokonaan kylvämättä. Kylvetyt ruispellot orastuivat huonosti, ja talvi tuli aikaisin. Katastrofin täydensi vuoden 1867 kevät. Toukokuun 9. päivänä keskipäivän lämpötila oli +4 astetta ja auringon laskiessa vain kaksi astetta enemmän. Kevään tulo oli niin myöhässä, että vielä 12. päivänä toukokuuta saattoi matkustaa reellä maitse Jämijärveltä Parkanoon. Jämijärven jää kesti hevosen hyvin vielä toukokuun 22. päivänä. Jäät järvestä lähtivät vasta 4. kesäkuuta.⁶⁶

Kevätkylvöjen teko jäi Jämijärvellä Juhannuksen tienoille, joten niistä ei hyvänäkään syksynä olisi ollut paljon odotettavissa. Kylmä kevät tuhosi syysviljojen satotoiveet. Pahinta tilanteessa oli juuri kadon täydellisyys. Järvenrantapelloilta saatiin vähän, mutta laajoilta pohjois- ja itäosan alavilta mailta ei mitään. Mutta toisaalta olihan pettuleivällä Jämijärvellä ennenkin kasvatettu *"monia rautakouraisia ukkoja, 90-vuotta tavoittavia, usiampia kuin vehnällä ja rasvalla ravituita muualla"*.⁶⁷ Hädän häämöttäessä syksyllä 1867, lehdissä julkaistiinkin pettuleipäreseptejä:

"Puuta kuoriessa otetaan helpeet kohta pois, niin tarkoin kuin mahdollista on; senjälkeen pannaan kuoret yksitellen levitettyinä kuivamaan ulkokuoneessa taikka muutoin pimennossa. Kuin ne ovat niin paljo kuiwaneet, ettei niitä ulkona paremmaksi saada, paahdetaan ne uunissa kepillä kuljetettuina hiilloksen päällä, siksi kui ne vähän ruskistuvat. Siivotaan kaikesta pihkasta ja vielä jääneestä ulkokuoresta, surwotaan rautaterällä astiassa, jauhatetaan hienoksi...Koska petäjäistä tehdään joko rieskaksi tai puuroksi, otetaan jauhoista niin paljon kuin kerralla tarvi-taan ja pannaan kuumaan veteen. Jäähdyttyänsä, siksi kuin käden sietää, sotketaan rieskaksi

⁶⁴sama 1.5 ja 8.5.1863

⁶⁵Haatanen 1968, s.81

⁶⁶Carlsson 1871, s.126

⁶⁷sama 1871,s.127

wähänruis- taikka, jos niitä ei ole, otra-jauhoja siksi kuin siitä tulee tavallinen taikina."⁶⁸

Tässä tavallisessa pettelevässä oli kuitenkin edes osa puhdasta viljaa, nyt sitä ei monilla ollut yhtään. Pöytään oli laitettava "verinen pettu". "Kyllä sitte kelpaa - ja joka siksi pääsis kuin kuori männystä lähtee" oli tavallinen lause kansan suussa. Mutta syksyllä 1867 kuori ei irronnut männystä. Suuren osan ihmisistä oli tyydyttävä korvikkeen korvikkeeseen, oli syötävä olki- ja pelujauhoja, jotka aiheuttivat ongelmia ruuansulatuksessa. Jäkälää ei Jämijärvellä, kehoituksista huolimatta, paljon kerätty. Kerrottiinpa tuohon aikaan myös tarinaa kankaanpääläisestä miehestä, joka petun sijaan käytti savea leipäaineena. Tarinan uskottavuutta tukee hädän suuruus, toisaalta taas kaikkein epätoivoisimpiin tekoihin syylistyivät aina naapurikuntalaiset.

Jämijärven silloinen kappalainen, Wilhelm Carlsson, piti yhtenä hädän pääsyynä huonosti hoidettua maataloutta. Hänen mielestään jämijärveläiset kyllä innokkaasti ajoivat lankkukuormia Poriin, mutta samalla jättivät pellot hoitamatta ja ostivat tarvitsemansa viljan.⁶⁹ On kuitenkin hyvin ymmärrettävää, että Suurimaan talolliset keräsivät heinät karjalle suoniityiltä ja hankkivat ansioita puunmyynnistä. Halla oli monta kertaa vienyt viljat eikä maan ravinteisuus parane ojien kaivamisesta. Kun sitten rehusato jäi katovuosina saamatta ja rahat oli käytetty, tingittiin ensimmäiseksi palkoista ja lähimmäisavuista. Talollisilla oli edessä köyhyys, palkollisilla ja itsellisillä kerjuutie sekä kaikkein heikoimmilla kuolema.

4.2 Hoitomuodot koetuksella

Vuosien 1867 -1868 lähes totaalinen kato yllätti täysin valmistautumattomat jämijärveläiset. Köyhäinhuolto-organisaatio eri hoitomuotoineen kykeni tavallisina aikoina välttävästi ja usein pitkällä viiveellä ratkaisemaan syntyneitä ongelmia. Puutetta kärsivälle kuntalaiselle annettiin kassasta tai hätäapujyvästöstä apua, jos siellä oli jotain annettavaa. Jos taas kassa ja laarit olivat tyhjä, niin silloin avuntarvitsijan piti odottaa ja turvautua sillä välin naapuriapuun ja kerjuuseen. Jo vuosina 1862 ja 1863 sadot olivat jääneet huonoiksi, niin että makasiinin jyvät olivat lähes kaikki lainattuina ja köyhäinavut maksettiin etupäässä rahana. Lainojen ottajat käyttivät lisäksi hyväkseen makasiinivaltuutuksen tehottomuutta. Kun takaisinmaksuja ei tiukasti vaadittu, niitä ei myöskään vapaaehtoisesti maksettu, ei edes korkoja.⁷⁰ Pakkokeinojen käyttö tuttuja, vaatimattomissa oloissa eläviä ihmisiä kohtaan tuntui vaikealta. Ja kun yhden lainat annettiin olla, ei niitä tasapuolisuuden nimessä voinut vaatia muiltakaan. Näin lainamakasiinin alkuperäinen ajatus jäi toteutumatta nälkävuosien hädäntorjunnassa. Toki se palveli ostetun ja hätäavuksi saadun viljan sijoitus- ja jakelupaikkana.

Ruotuhoidon heikkous kriisitilanteessa oli sen joustamattomuus. Ruoturasituksen nopea lisääminen muutoin kuin lisäämällä pitäjänkiertoa oli mahdotonta, sillä se olisi asettanut ruodut

⁶⁸Haatanen 1968, s.85

⁶⁹Carlsson 1871, s.125

⁷⁰ JKA. Vaivashoitohallituksen ptk. 6.10.1863

eriarvoiseen asemaan keskenään. Kun kuitenkin köyhäinhoidon tarve jatkuvasti lisääntyi, yritettiin Jämijärvelläkin ruotulaitoksen laajentamista ottamalla mukaan myös torpparit. (ks.s.10) Uudistus epäonnistui johtuen katovuosista, mutta kuinka paljon epäonnistuneen uudistuksen ajoitus vaikutti tuhojen laajuuteen Jämijärvellä, jää arvailujen varaan. On kuitenkin todennäköistä, että jotkut avustettavat ajautuivat kestävämpään tilanteeseen, koska heidän oletettiin saavan elatusta ruodiltaan, mutta jota he eivät tosiasiaassa saaneet. Kunnan vaivaiskassan ja ruodun vastuun rajat olivat vähintäänkin epäselvät.

Lasten elätehoidon tarve lisääntyi nälkävuosina moninkertaisesti. Kun vuonna 1864 oli Jämijärvellä sijoitettuna vain viisi lasta⁷¹, oli heitä vuonna 1868 peräti neljäkymmentäviisi.⁷² Sijoituskotien hankkiminen niin monille lapsille nopeasti oli vaikea tehtävä. Suurin osa sopimuksista tehtiin vain vuodeksi ja niihin lisättiin velvollisuus huolehtia samalla maksulla hoidettavan mahdollisista hautauskuluista.⁷³ Kaikille lapsille ei hoitajaa löytynyt lainkaan. Heitä varten perustettiin tilapäinen lastenkoti, jonne oli sijoitettuna vuoden 1868 elokuussa neljätoista lasta.⁷⁴ Hoitolasta kohden maksetut hoitomaksut pysyivät katovuosia edeltävällä tasolla. Huutolaisjärjestelmä vaikutti näin tilannetta pahentavasti, sillä monia uusia kunnan hoidettaviksi tulleita lapsia ei kukaan ottanut halvemmalla kuin aikaisemminkaan. Hätää ei nähty niin suureksi, että omista elintarpeista olisi pitänyt vieraan lapsen hyväksi luopua, vaan päinvastoin edelleen ajateltiin lapsen mukana saatavan vähän ansiota. Vuonna 1868 lapsista maksettiin hoitomaksuja 815,92 markkaa⁷⁵, kun vuoden 1864 kaikki rahassa maksetut köyhäinhoitomenot olivat 341 markkaa.⁷⁶ Tämä merkitsi sitä, että nälkävuosina ei aikuisille köyhille annettavaan vuotuis- ja tilapäisapuun jäänyt rahaa juuri lainkaan.

Tarmokas kappalainen, Wilhelm Carlsson auttoi tilannetta keräämällä lahjoitusvaroja 281,37 markkaa käytettäväksi lasten hoitomaksuihin.⁷⁷ Köyhäinhoidon esimiehenä hän oli parhaiten selvillä tilanteen vakavuudesta ja lähetti monia kirjeitä avun saamiseksi jämijärveläisille. Nälkävuosien yhteiset, kovat kokemukset liittivät hänet ilmeisen lujasti paikkakuntalaisiin, niin että hän olisi halunnut jäädä seurakuntaan pitemmäksi ajaksi. Hänen vaimolleen syrjäisen Pohjois-Satakunnan pienen seurakunnan nälkävuosien kurjuus oli kuitenkin liikaa, etenkin kun myös oma lapsi menehtyi sairauteen. Carlssonin toimet nälkävuosina säilyivät seurakuntalaisten muistissa pitkään. Vuonna 1915, jolloin Carlssonin seurakuntaantulosta oli kulunut 50 vuotta, muisteltiin että "*moni perhe olisi surkean nälkäkuoleman saanut, ellei Carlsson olisi täällä ollut*".⁷⁸

Carlsson oli Jämijärvellä ollessaan viettänyt kesiä Kaskisaassa, jossa hänellä oli pieni "huvihuone". Vuonna 1917 ehdotti nimimerkillä Johannes kirjoittanut seurakuntalainen, että jämijärveläiset

⁷¹JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 5.10.1864

⁷²JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 27.10.1868

⁷³JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 13.11.1867

⁷⁴JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 30.8.1868

⁷⁵JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 27.10.1868

⁷⁶JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 5.10.1864

⁷⁷JKA. Kunnallislautakunnan ptk.12.11.1869

⁷⁸Ikaalinen 30.5.1915

talkoovoimin kunnostaisivat ränsistyneen mökin kunnianosoitukseksi ansiokkaalle kappalaiselleen. Ajatuksena oli perustaa "Pyhän Henrikin saarnahuoneen" kaltainen pyhäkkö.⁷⁹ Hanke kuitenkin hävisi silloin ovella odottaviin historian myrskyihin. Jotakin pysyvää Carlssonista Jämijärvelle sentään jäi, sillä hänen kesänviettosartaan kutsutaan nykyisinkin Papinsaareksi.

4.3 Kumpi tappoi - nälkä vai tauti

Yksittäisten asukkaiden avustustoimet eivät kuitenkaan paljoakaan kyenneet lievittämään sitä katastrofia, jonka kohteeksi Pohjois-Satakunta ja Jämijärvi, joutuivat. Katastrofin taustalla vaikuttivat monet paikalliset, kansalliset ja osin kansainväliset syyt: onnettomat sääolot, vanhakan-tainen maataloustuotanto, maaseudun väestö- ja omistussuhteiden epätasapaino, senaatin noudatta-ma tiukka rahapolitiikka, kunnan tehoton köyhäinhuolto-organisaatio, lähes olemattomat liikenneyh-teydet ja lopulta kaiken yllä lepäävä ihmisten ajatusmaailma ja suhtautumistapa: köyhyys, sairaus ja huono-osaisuus oli itse aiheutettua ja ansaittua - ei ihminen kuole, ellei jumala tahdo, eikä ihmisen pidä asettua jumalan tahtoa vastaan. Näin ajattelivat sekä auttajat että autettavat. Kolmena pahimpana nälkävuotena (1866-1868) Jämijärvellä kuoli kaikkiaan 513 seurakuntalaista, näistä kahtena jälkimmäisenä yhteensä 455, mikä oli n. 14% väkiluvusta.⁸⁰ Jämijärven kuolleisuusluku ei ole poikkeuksellisen korkea, jos sitä verrataan Suomen kaikkien kuntien lukuihin. Jämijärven menetykset verrattuina naapurikuntiin - Kankaanpäähän, Honkajokeen ja Karviaan - olivat suuremmat.

Poikkeuksen naapurikuntavertailussa tekee Parkano, jonka vuoden 1868 kuolleisuusprosentti (23,2) oli koko maan korkein. Parkanon korkeaa kuolleisuutta on selitetty sen sijainnilla Pohjan-maalta Hämeeseen kulkevan päätien varrella, jolloin kerjäläiset pysähtyivät sinne kuolemaan ja tauteja levittämään.⁸¹ Toinen Parkanon korkeita kuolleisuuslukuja selittävä syy, nimittäin laajat suoviljelykset, pätevät pitkälti myös Jämijärven kohdalla. Hallanaroilla soilla viljeltiin heinää karjanrehuksi ja tavallisinakin vuosina viljaa ostettiin karjantuotteista ja metsästä saaduilla tuloilla. Katovuosien aikana karjan- ja metsäntuotteet olivat matalasuhtanteen vuoksi halpoja, joten niiden ja viljan vaihtosuhte muodostui erittäin epäedulliseksi. Kun esim. Tampereen seuduilla oli yhden ruistynnyrin (165 litraa) ostamiseksi huhtikuussa 1867 myytävä n. 6,3 leiviskää (53,5 kg) naudanli-haa, piti pahimpaan nälkäaikaan huhtikuussa 1868 myydä 16,5 leiviskää (140 kg) lihaa yhden ruistynnyrin ostamiseksi.⁸² Tilanteesta kärsivät eniten juuri palkolliset ja tilaton väestö, koska karjatilallisten rahanpuutteen vuoksi he joutuivat työttömiksi.

Kumpi tappoi, nälkä vai tauti? Tähän kysymykseen luotettavan vastauksen antaminen on hyvin vaikeaa, oli kymyksessä sitten Jämijärvi tai koko maan tilanne. Nälkäkuolemien määrästä on

⁷⁹sama 5.1.1917

⁸⁰JSA. Kuolleiden luettelo 1866-1868

⁸¹Haatanen 1968, s.82-86

⁸²Soininen 1974, s.407

mahdotonta saada tarkkoja tietoja, sillä nälkä kuolemansyynä tuntui niin kaamelta, että sitä ei merkitty asiakirjoihin ja tilastoihin, mikäli se vain voitiin välttää.⁸³ Jämijärvellä kahden pahimman vuoden menehtyneiden (455) kuolinsyynä on vain kolmen henkilön kohdalla mainittu suoranaisesti nälkä. Epäsuoria viittauksia, kuten "äiti holhos huonosti", "kuoli tiellä" tai "kurjuuteen", on kolme tapausta. Jos näihin lukuihin lisätään henkilöt, joiden kuolinsyynä pappi on merkinnyt "tunteaton", päästään jo 69 tapaukseen, joissa ainakin osassa eräs mahdollinen kuolinsyy on ollut ravinnonpuute. Loput 386 tapausta jakaantuvat seuraavasti.⁸⁴

-lämmintauti 241	-vanhuus 16	-rokko 4
-tyfus 72	-ajetustauti 7	- muut 15 (lapsivuode, keltatauti, rupuli, yskä ym.)
-punatauti 25	-keuhkotauti 6	

Jämijärvellä lavantautiin (lämmintauti ja tyfus) menehtyi yli 2/3 kuolleista. Lopullisesti jää selvittämättä mistä taudista varsinaisesti tyyfuksessa oli kysymys. Yleisesti oletetaan sillä tarkoitettuna lavantautia, mutta taustalla saattaa olla myös useita tarttuvia tauteja. Jo aikalaiset uskoivat, että ainakin osassa tapauksia oli kyseessä toisintokuume ja pilkkukuume. Myöhemmin nämä taudit on nostettu jopa keskeiseksi kuolinsyynä. Pilkkukuume ja toisintokuume levittivät täit, joita oli paljon ja jotka helposti levisivät ihmisestä toiseen ahtaissa asunnoissa. Tätä oletusta tukee Jämijärvelläkin kuolemantapausten ajoittuminen talviaikaan.⁸⁵

Tyfuksen leviäminen alkoi Turun ja Porin läänin pohjoisosissa jo vuonna 1866. Ikaalisten piirilääkäri Johan Strömberg kertoi tautia esiintyneen aluksi Kankaanpäässä sekä Honkajoella ja levinneen sitten edelleen Ikaalisiin, Jämijärvelle, Hämeenkyröön ja Ruovedelle. Jämijärvellä tauti esiintyi kuolinsyynä ensimmäistä kertaa vasta kesäkuussa, muuta jo vuoden loppuun mennessä tautiin oli menehtynyt yhteensä kahdeksan kuntalaista. Taudin hoitokeinot olivat tuohon aikaan varsin rajalliset. Elias Lönnrotin "Talonpojan kotilääkärin" ohjeet olivat seuraavat: "*Tauti on aina pitkittävä, tavallisesti usiampia viikkoja kestävä, vaarallinen ja helposti muihinkin rupeava. Ainoastaan ensialussa saadaan lääkettömällä avulla tauti toisinaan katkaistuksi, jota warten kerkiämiseen ennen wilumwäreitä ja muita kuumeen merkkejä annetaan oksetinta ja laitetaan lämmin amme- tahi saunakylpy. Jos sillä ei tauti taituisi, eikä lääkäriä saataisi, niin annetaan sairaalle hapahkoita, raitistuttawia juomia, laihoja weteliä ryyni- eli hedelmäliemiä.*" Tavallisen rahvaan mahdollisuudet päästä lääkärihoitoon olivat vähäiset, ja niinpä yleisin hoitokeino kansan keskuudessa oli runsas saunominen. Piirilääkäreiden mielestä tätä hoitokeinoa käytettiin liikaakin.⁸⁶

Joka tapauksessa tyfukseen kuolleiden määrä oli Jämijärvellä suurempi kuin muualla, sillä

⁸³Sama, s.409

⁸⁴JSA. Kuolleiden luettelo 1867-1868, Turpeisen 1987, s. 258 laskelmat epätarkkoja, sillä 1866 kuoli 58 eikä 56 ja 1867 kuoli 232 eikä 229. Vuoden 1868 luku 223 on oikea.

⁸⁵Turpeinen 1987, s.42

⁸⁶sama, s.74

Suomessa keskimäärin näihin tyfus-tauteihin menehtyi noin puolet kaikista kuolleista.⁸⁷ Kuinka paljon selvästi nälkään kuolleita pappi on kirjannut lämmintautisiin, jää lopullisesti selvittämättä. Näyttää kuitenkin siltä, että hyvin voimakas lavantautiepidemia on Parkanon ohella osunut myös Jämijärvelle, sillä 36 % kuolleista oli alle kymmenenvuotiaita lapsia.⁸⁸ Lapset tuskin saivat suhteessa sen vähempää ruokaa kuin aikuisetkaan, mutta olivat pitkään aliravittuina ollessaan huomattavasti vastustuskyvyttömämpiä tartuntataudeille kuin aikuiset. Tilannetta pahensi orpojen lasten sijoittaminen tilapäiseen lastenkotiin, jolloin tartuntataudit saattoivat vapaasti levitä, sillä esim. syöpäläisten merkitystä tautien levittäjinä ei lainkaan tunnettu. Vaikeassa tilanteessa lastenkodin, samoin kuin "lasareetinkin" perustaminen oli välttämätöntä tilanteen hallitsemiseksi. Ylilpeijarilla sijainneessa, kaksi huonetta käsittäneessä sairaalassa oli vuoden 1868 keväällä 29 potilasta.⁸⁹ Varsinaista köyhäinmajaa Jämijärvellä ei ollut.

Vaikka huomattava enemmistö kuolleista menehtyikin johonkin tunnettuun tai tuntemattomaksi jääneeseen tautiin, niin nälkä suoranaisesti aiheutti monta sairautta tai ainakin edisti sen nopeaa kehittymistä. Sopimaton hätäravinto, varsinkin suolistohaavaumia aiheuttanut olkileivän käyttö, lisäsi sairastuneisuutta. Myös eläinsairauksia esiintyi paljon, ja pilaantuneen, usein itsestään kuolleen eläimen liha aiheutti sairastumisia. Jämijärven seitsemän ajetustautitapausta ovat todennäköisesti juuri sopimattomasta ravinnosta aiheutuneita. (ks.asetelma) Nälän, taudin ja kuoleman kolmiyhteys näkyy selvästi tarkasteltaessa kuolintilastoja kuukausittain. Jämijärvellä vuosina 1867-1868 kuolleiden kuolinpäivistä sijoittuu kevään nälkäkuukausille (maalis-,huhti- ja toukokuu) 48%.⁹⁰

Aikainen kevät ja hyvä kesä vuonna 1868 palauttivat ihmisten uskon elämän jatkumiseen. Tapahtumia läheltä seuranneen Wilhelm Carlssonin mielestä mitään ei oltu opittu. Yhä edelleen laiminlyötiin peltojen ojittaminen ja maan parantaminen. Lankkuja sekä karjantuotteita vietiin Poriin ja vähistä viljoista keitettiin viinaa tai valmistettiin sahtia. Tulevaisuudesta ja uusista katovuosista ei ymmärretty kantaa huolta. Edelleen luotettiin siihen, että hädän tullen kruunun- ja pitäjänmakasiinista saa apua. "*Kansallishenki*" on hidas oppimaan".⁹¹

Nälkävuosien merkitystä Suomen maatalouden kehityksessä onkin arvioitu hyvin eri tavalla riippuen siitä, onko pantu painoa nälkävuosien jälkeisille uudistuspyrkimyksille vai sille ilmeiselle paluulle entiseen, mikä oli selvästi havaittavissa välittömästi nälkävuosien jälkeen. Tämän mukaan nälkävuodet on selitetty joko ratkaisevaksi käännekohdaksi tai pysyviä jälkiä jättämättä ohi menneeksi häiriöksi maataloutemme historiassa. Pohjimmiltaan eivät kummankaan kannan perustelut kuitenkaan ole ristiriidassa keskenään, sillä halu uudistuksiin ja kyky niiden toteuttamiseen ovat eri asioita.⁹² Jämijärvelläkin varmasti nälkävuosien jälkeen ymmärrettiin uudistusten tarpeellisuus. Sairaanhoidon organisaatiota ei kansanparantajia lukuun ottamatta ollut olemassakaan, köyhäihoitojärjestelmä oli lähinnä muodollinen, lainamakasiini ei toiminut toivotulla tavalla,

⁸⁷Soininen 1974, s. 408

⁸⁸JSA. Kuolleiden luettelot 1867-1868

⁸⁹JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 2.3.1868

⁹⁰JSA. Kuolleiden luettelot 1867-1868

⁹¹Carlsson 1871, s.128

⁹²Soininen 1974, s. 409

tieverkosto oli täysin alkeellinen ja tilatonta väestöä oli liikaa. Nälkävuosien köyhdyttämässä kunnassa ei kuitenkaan ollut sen enempää henkisiä kuin aineellisiakaan voimavaroja näiden ongelmien kovin nopeaan ratkaisuun.

5. KUKA KANTAA VASTUUN - KUNTA VAI RUOTIKUNTA

5.1 Kunta ja seurakunta erotetaan toisistaan

Kunnallishallintouudistuksen päätavoite oli kunnan ja seurakunnan erottaminen hallinnollisesti toisistaan. Vanhasta pitäjänkokousjärjestelmästä siirryttiin kuntakokousten aikaan. Uudessa asetuksessa määrättiin myös perustettavaksi asioita valmisteleva ja toimeenpaneva elin, kunnallislautakunta. Tällaisen asioita valmistelevan elimen tarpeellisuus oli tiedostettu jo pitkään, sillä päätöksenteko oli pitäjänkokouksissa ollut usein vaikeata johtuen juuri siitä, että asiat tuotiin sinne valmistelematta. Kun eri päätösvaihtoehtoja tarkasteltiin vasta itse kokouksessa, jouduttiin usein todellisiin huutoäänestyksiin.⁹³

Uudessa asetuksessa määrättiin myös nyt perustetun kunnan toiminnan rajat. Määrittelyn mukaan kunnan jäsenten tuli hoitaa yhteiset järjestys- ja talousasiat, joilla tarkoitettiin kaikkia kunnan etua ajavia toimia, joita ei valtio ollut ottanut hoitaakseen. Asetuksen kuudennessa pykälässä lueteltiin ne asiat, joita kuntakokouksen tuli käsitellä. Vaivashoito mainittiin vasta neljäntenä. Sen edelle tärkeysjärjestyksessä menivät "*kansakoulujen asettaminen*", "*yhteisen järjestyksen edistäminen*" ja terveyden- ja sairaanhoitoasiat. Muita tehtäviä, joista kunnan tuli huolehtia olivat mm. kunnalliset rakennukset, lainamakasiinit, petoeläinten hävittäminen ja kunnallisverotuksen järjestäminen.⁹⁴

Uusi asetus määritteli kunnan jäsenyyden ehdoksi kiinteistön omistamisen tai hallitsemisen, elinkeinon harjoittamisen tai, että henkilöllä oli kunnassa asunto ja kotipaikka. Kunnalliseen päätöksentekoon saivat osallistua ne, jotka olivat hyvämaineisia ja maksoivat veronsa ajallaan. Päätösvaltaa vaille jäivät näin palkolliset, aviovaimot ja kaikki itselliset, jotka eivät maksaneet veroa. Asetuksen periaatteena oli, että verojen maksajat myös päättivät rahojen käytöstä. Tämä näkyi erityisesti köyhäinhoidossa, missä avustukset nähtiin "armopaloina", joihin saajilla ei ollut mitään varsinaista oikeutta. Monesti kunnallisverotuksen laajentamista tilattomiin vastustettiin juuri siksi, ettei tällaista oikeutta köyhäinapuun syntyisi. Kunnallistalouden perustana olleen verotuksen määrittelyssä uusi asetus oli kovin epämääräinen. Verovelvolliset kyllä lueteltiin tarkkaan, mutta itse veroperusteet jäivät epäselviksi. Kunnallislautakunta tai erityinen komitea asetti jokaiselle verovel-

⁹³Soikkanen 1966, s.159

⁹⁴AsK. Asetus kunnallishallinnosta maalla 4/1864

volliselle tietyt veroäyrit, jotka olivat suhteessa hänen maksukykyynsä. Toisilla tämän maksukyvyyn määräsi tulo, toisilla taas omaisuus. Asetuksen verotusta koskeva epämääräisyys johti siihen, että käytännössä kunnat saivat edelleen täysin itsenäisesti määrätä verotuksesta. Jonkinlaista verotuksen suunnittelua edellytti asetuksen pykälä, joka velvoitti kunnat laatimaan talousarvion.⁹⁵ Aiemmin varoja eri kassoihin oli kerätty tarpeen mukaan ja näin reagoiminen yllättäviin tilanteisiin vaikkapa köyhäihuollossa oli hidasta.

Siitä, mikä rooli valtiolla tuli olla kunnallisen itsehallinnon toteuttamisessa ja seurannassa, vallitsi lain valmisteluvaiheessa hyvin erilaisia käsityksiä. Liberaalisen suuntauksen kannattajien mielestä kaikkinaisen valtion valvontaoikeus oli puuttumista kunnalliseen itsehallintoon. Esitetettiin jopa sellaisia ajatuksia, että kuntien itsehallintoon ei tulisi lainsäädännöllä lainkaan puuttua, vaan jokainen kunta saisi päättää hallinnosta itsenäisesti.⁹⁶ Asetus antoikin kunnille mahdollisuuden hakea kuvernööriltä muutosta joissakin vähäisemmissä asioissa. Valtion hallinnon virkamiehistä juuri kuvernöörin asema oli keskeinen kunnallisen itsehallinnon valvojana. Kuntakokous oli velvollinen ilmoittamaan hänelle esim. kunnallislautakunnan esimiehen ja varaesimiehen valinnasta ja lisäksi kuvernöörillä oli oikeus pyytää kuntakokoukselta lausuntoa tärkeänä pitämistään asioista. Monet kuntakokouksen päätökset tulivat kuvernöörin vahvistettaviksi, ja hän saattoi estää päätösten toimeenpanon ennen niiden lainvoimaisuutta. Vahvistusmenettelyssä valtionhallinnon virkamiehillä oli oikeus tutkia sekä päätösten lainmukaisuutta että tarkoituksenmukaisuutta.

Myös tavallinen kuntalainen sai valitusmenettelyn avulla kunnallisen päätöksen kuvernöörin tutkittavaksi. Valituksen voi tehdä sillä perusteella, että valittaja katsoi yksityistä oikeuttaan loukatun, tai ettei päätös ollut syntynyt laillisessa järjestyksessä. Kunnan toimivallan ylitys tai päätösten lainvastaisuus olivat käyviä valitusperusteita, sitä vastoin tarkoituksenmukaisuusperustein ei voinut valittaa. Kunnalle jäi oikeus tehdä niin halutessaan myös huonoja tai vähemmän tarkoituksenmukaisia ratkaisuja. Tämän asetuksen suoman laajan liikkumavapauden ajateltiin lisäävän kuntalaisten muuten melko vaimeaa kiinnostusta yhteisiä asioita kohtaan. Yleisesti luotettiin kansan kykyyn hoitaa omia asioitaan.⁹⁷

Asetus määräsi, että kunnallishallinto piti panna toimeen kolmen vuoden kuluessa antamispäivästä eli viimeistään 6.2.1868. Päivämäärä oli Jämijärvelläkin tiedossa, ja kunta siirtyi uuteen kunnallishallintoon suuren enemmistön joukossa, kolmen vuoden lykkäyksen jälkeen.⁹⁸ Monet kunnat Turun ja Porin läänissäkin hakivat lykkäystä asetuksen toimeenpanolle. Ennen vuotta 1868 uuteen järjestelmään läänissä oli siirtynyt 18 kuntaa, vuonna 1868 siirtyi 33 kuntaa ja lykkäystä haki 68 kuntaa. Uusi kunnallishallinto herätti eniten vastustusta vauraissa Varsinais-Suomen pitäjissä, koska siellä vanha järjestelmä oli pisimmälle kehittynyt, eikä siitä tahdottu luopua. Näissä seurakunnissa oli totuttu selviytymään ilman valtion apua ja valtion asetukset nähtiin puuttumisena kunnalliseen itsemääräämisoikeuteen. Helpommin taivutettiin köyhässä Pohjois-Satakunnassa. Parkano siirtyi

⁹⁵AsK, Asetus kunnallishallinnosta maalla 4/1864

⁹⁶Soikkanen 1966, s.165

⁹⁷sama 1966, s.165-167

⁹⁸JKA. Kuntakokouksen ptk. 1.1.1868

uuteen kunnallishallintoon ensimmäisten joukossa jo vuonna 1865.⁹⁹

Köyhäinhoitoasiat uusi kunnallisasetus siirsi selkeästi kunnan tehtäväksi. Kunnallislautakunta korvasi vuoden 1852 asetuksella perustetut vaivaishoitohallitukset, tai vaivaisholhouksen, kuten Jämijärvellä oli tapana sanoa. Suurin muutos aiempaan käytäntöön oli se, että kappalainen ei enää ollut puheenjohtajana köyhäinhoitoasioita käsittelevässä kunnallislautakunnassa, koska hänestä tehtiin kuntakokouksen esimies. Jämijärven silloinen kappalainen, Wilhelm Carlsson, olisi mielellään kokonaan jättäytynyt pois kunnallisten asioiden hoidosta, *"siitä syystä, että, niin kuin hän lausui, ei seurakuntalaiset, joilla ei muutoinkaan ole huolta yhteisistä asioistansa, siten harjaamu kunnanasioita valvomaan"*.¹⁰⁰

Kunnallislautakunnan uudeksi puheenjohtajaksi valittiin talollinen Elias Ylpeijari, ja jäseniksi tulivat samat talolliset, jotka olivat olleet jäseninä "vaivaisholhouksessa". Kun yleensä sanotaan, että kunnallislautakunta otti hoitaakseen vaivaishoitohallituksen tehtävät, voidaan Jämijärvellä sanoa, että vanha "vaivaisholhouk" otti hoitaakseen uuden kunnallislautakunnan tehtävät. Kyläkunnittaisine edustajineen se soveltui hyvin valmistelemaan muitakin päätettäväksi tulevia asioita. Suurin osa alkuvuosina lautakunnassa käsitellyistä asioista koski köyhäinhoitoa ja loput lähinnä verotusta¹⁰¹ Myös Carlssonin asema säilyi merkittävänä, sillä hän oli läsnä kunnallislautakunnan kokouksissa ja kirjoitti sen pöytäkirjan, kuten kunnan muutkin "protokollat". Käytetty terminologia muuttui kovin hitaasti, sillä vielä lähes kaksi vuotta uudistuksen jälkeen tehtiin Jämijärvellä pöytäkirja "vaivaishoidon" kokouksesta.¹⁰²

5.2 Kyläkunnittaiseen vaivaishoitoon

Nälkävuodet 1867 -1868 olivat osoittaneet ruotuihin ja kunnan vaivauskassaan perustuvan köyhäinhoidon tehottomuuden. Varoja ei saatu kerättyä riittävästi, ja toisaalta avun jakaminen oikeudenmukaisesti ja todellisen tarpeen mukaan tuotti ongelmia. Yritys laajentaa köyhäinruotijärjestelmää koskemaan myös torppareita epäonnistui ja lisäksi vaivauskassan rästimaksut lisääntyivät.¹⁰³ Nälkävuosien jälkeisistä paremmista satovuosista huolimatta säilyi avustettavien määrä korkeana. Kuntalaiset pitivät vaivaishoidon tilannetta merkittävänä ongelmana, koska *"tavallista enemmän kansaa"* oli läsnä kunnallislautakunnan ja kuntakokouksen yhteistilaisuudessa, jossa tilanteeseen yritettiin löytää ratkaisu.

"Ensiksi nostettiin muutamain esityksestä kysymys seurakunnan jakautumisesta ruotikunnittain erinäisiksi vaivaishoitokunniksi, syystä muka, että siten tarkemmin voisi silmää pitää köyhän

⁹⁹Soikkanen 1966, s.178-185

¹⁰⁰JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 29.8.1870

¹⁰¹Jka, Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868-1875

¹⁰²JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 30.8.1869

¹⁰³JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 29.9.1868

todellisistapuutteista."¹⁰⁴ Carlssonin tekemästä pöytäkirjamerkinnästä käy esille, että esitys ei ollut hänen tekemänsä eikä hän hyväksynyt sen tueksi esitettyjä perusteluja. Esitys aiheuttikin "*pidemmän*" keskustelun, mutta tuli kuitenkin lopulta hyväksytyksi ilman äänestystä.

Käytännössä asia järjestettiin niin, että kylät (Jämijärvi, Kauppila, Peijari, Tykköö, Suurimaa ja Vihu) järjestäytyivät vaivashoitokunniksi. Jokainen valitsi keskuudestaan "asianajajan", jonka tehtävänä oli koota kylältä kunnallisverot. Vuonna 1868 jämijärveläiset olivat päättäneet koota kunnallismaksut, vaivaisrahaa lukuun ottamatta, manttaali- ja luokkaperusteisena. Vero oli 25 markkaa uudelta manttaalilta ja yksi markka torppaluokalta.¹⁰⁵ Nämä rahat kyläkunta, josta tästä eteenpäin käytettiin nimitystä ruotikunta, sai oman harkintansa mukaan käyttää oman kylänsä köyhien avustamiseen. Kylien harkintavallassa menttiin jopa niin pitkälle, että niille annettiin mahdollisuus kerätä maksuja enemmän tai vähemmän, tarpeen mukaan.¹⁰⁶ Näin kunnallinen verorasitus Jämijärvellä tuli riippuvaiseksi siitä, missä kylässä asui. Samoin vaivaisavun tarpeessa olevan asema riippui asuinkylästä. Näin olietenkin raha- ja vilja-apujen kohdalla, sillä varsinainen ruotuhoido ruotikuntien sisällä jatkui monen kohdalla ennallaan.

Kunnallislautakunnan tehtäväksi tässä uudessa järjestelmässä jäi "*valvoa asian kunnallisesta järjestyksestä ja pitää kokouksia yleisemmistä ja erityisesti sattuvista seikoista, niin kuin Lasareetiin lähetettävistä sairaista y.m.s.*". Kylien erilainen kantokyky ja köyhien määrä tiedostettiin, ja siksi sovittiin, että makasiinin ruokavarastosta annetaan lisäapua vaikeuksissa oleville ruotikunnille. Uusi järjestely otettiin käyttöön vuoden koeajaksi, mutta sitä jatkettiin sitten vuosittain "*samoilla perusteilla*".

Maksajien kannalta katsottuna lähes täysin itsenäisten köyhäinhuoltojärjestelmien järjestelmä toimi Jämijärvellä ilmeisen hyvin, sillä siitä luovuttiin vasta kuvernöörin mahtikäskyllä 1890-luvun alussa. Järjestelmässä läheisyysperiaate toteutui oivallisesti, sillä avunantajat tunsivat henkilökohtaisesti avunsaajat. Todelliset köyhät ja vaivaiset tulivat hoidetuiksi ilman suurempia valituksia jo pelkästään inhimillisyyksiperustein. Laiskuuttaan köyhien taas oli huomattavasti vaikeampi hakea ja saada apua oman kylän kassasta kuin koko kunnan vaivaiskassasta. Selvittämättä jää se, kuinka paljon todellista avuntarvetta jäi piiloon, koska ei haluttu kyläläisiltä pyytää, ja kuinka paljon henkilökohtaiset suhteet hämärsivät avusta päättäneiden arvostelukykyä. "Asianajajan" rooli piirikunnan asioiden hoidossa oli keskeinen, oli kyse sitten rahojen keräämisestä tai niiden jakamisesta. Vuonna 1873 piirikuntien edusmiehinä olivat Ananias Jokisalo (Suurimaa), Jooseppi Vanhatalo (Tykköö), Efraim Kontti (Kauppila), Matts Soini (Jämijärvi), Johannes Lautaluoma (Vihu) sekä Elias Ylpeijari (Peijari). Heidän lisäksi kunnallislautakuntaan kuului Johan Isohaavisto Peijarin kylästä.¹⁰⁷

Piirikunnalle kuului köyhäinhuollon lisäksi myös muita tehtäviä. Viinan salapoltto, joka monella tapaa liittyi läheisesti köyhäinapuun, oli merkittävä ongelma ainakin valtion virkamiehille. Vuonna 1869 itse kuvernööri, kreivi Creutz, oli läsnä Jämijärven kuntakokouksessa. Piirikunnalle annettiin tehtäväksi valvoa alueellaan, että lakeja viina-asiassa noudatetaan. Jos piirikunta ei riittävän tarmokkaasti yrittänyt estää salapolttoja, niin rangaistukseksi määrättiin markka sakkoa jokaiselta

¹⁰⁴sama 11.11.1870

¹⁰⁵sama 29.9.1868

¹⁰⁶JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 11.11.1868

¹⁰⁷JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 4.11.1873

piirikunnan taloudelta. Ilmiantopalkkiota luvattiin 20 markkaa.¹⁰⁸ Tässä asiassa niin monilla oli ilmeisesti "oma lehmä ojassa", ettei ilmiantoja tullut eikä tuomioita juurikaan langettu. Viinan poltto ja sen "salakrouvaus" oli monille tärkein elinkeino, eikä asiakkaista ollut pulaa. Vaikka joku perheenäiti olisikin halunnut ilmiantaa salapolttajan, niin tuohon aikaan hänen uskalluksensa ei siihen riittänyt.

5.3 Peijarin ja Vihun piirikuntien vaivaishoito

Jämijärven kuudesta vaivaishoitopiiristä on pöytäkirjoja säilynyt vain kahdesta : Peijarin ja Vihun piirikunnista. Niidenkin pöytäkirjat alkavat vasta vuodesta 1885 ja on todennäköistä, että niitä ei ole näissäkään piirikunnissa aiemmin kaikkia edes tehty. Kunnallislautakunta ja kuntakokous vaativat piirejä toimittamaan sille vuosittain tilit, mutta niitä ei saatu kaikista piireistä.¹⁰⁹ Peijarin piirin esimies Elias Ylipeijari, joka oli vuoteen 1880 asti sekä kunnallislautakunnan esimies että makasiinin hoitaja, piti jonkinlaista tiliä piirin perustamisesta vuodesta 1871 lähtien. Niitä ei kuitenkaan vuosittain tarkastettu ennen kuin vuonna 1885, jolloin hyväksyttiin neljäntoista vuoden tilit kerralla.¹¹⁰ Vuosien 1886 - 1906 väliseltä ajalta Peijarinpiirin tilit ja pöytäkirjat tulivat hyvin tehdyiksi, koska sen alue kattoi osan kirkonkylää ja sen vuoksi piirin alueella asui kirjoitustaitoisia kuntalaisia. Maalari Bergroth kirjoitti pöytäkirjat ja tilit kymmenen markan vuosimaksusta. Vihun kylässä vaivaiskassan hoitaja, Manasse Hanhilammi, selviytyi itse myös kirjoitustöistä. Hänen työnsä ei joutunut niin tiukkaan tarkastukseen kuin Bergrothin paperit. Peijarin piirin monivuotinen tilintarkastaja pastori Elomaa tutki asiat todella tarkasti ja teki havaitsemistaan puutteista pitkiä huomautuslistoja.¹¹¹

Ruodit keräsivät veroja vaivaiskassaansa hieman eri perustein. Peijarin ruodissa talot ja torpat maksoivat veronsa rukiina: 24 kappaletta koko manttaalista ja yksi kappa torppaluokalta. Irtaimen väestön miehet maksoivat 75 penniä ja naiset 50 penniä, mutta pariskunnilta perittiin yhteensä yksi markka. Tähän avioparien veronalennukseen tilintarkastajat puutuivat, jonka jälkeen perittiin miehiltä 60 penniä ja naisilta 40 penniä. Torppien verotusta pyrittiin kunnassa 1880-luvulla uudistamaan niin, että se paremmin vastaisi niiden todellista veronmaksukykyä. Piirikunta seurasi näitä muutoksia aina viiveellä, joten monet torpparit pääsivät liian vähällä, eikä talojenkaan manttaaliluku välttämättä vastannut niiden taloudellista asemaa. Vuonna 1885 Peijarin piirin vaivaiskassaan kertyi jyvää 124 kappaletta eli 6 tynnyriä ja 4 kappaletta. Vaivaisrahoja, jotka kirjattiin henkilökohtaisesti, saatiin 48 markkaa 50 penniä. Vapautettuna oli ainoastaan kaksi itsellistä ja

¹⁰⁸JKA. Kuntakokouksen ptk. 13.5.1869

¹⁰⁹JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 23.9.1878 ja Kuntakokouksen ptk. 13.10.1884

¹¹⁰JKA. Peijarin piirikunnan ptk. 15.12.1885

¹¹¹JKA. Peijarin piirikunnan tilintarkastuskertomus 19.11.1885

kaksi torpparia.¹¹²

Vihun piirissä maksuperusteena oli kunnassa vuonna 1878 käyttöön otettu ääniperuste, jolloin koko manttaali oli 60 ääntä. Vaivaismaksu maanomistajilta ja torppareilta oli 1/2 kappaa ääneltä. Tilattomat miehet maksoivat yhden markan ja naiset viisikymmentä penniä. Näillä perusteilla saatiin kassaan kerättyä 95 kappaa rukiita ja 41 markkaa rahaa. Vihun piirissä irtainta väestöä verotettiin jonkun talon tai torpan yhteydessä eikä henkilökohtaisesti luetteloiden kuten Peijarin piirissä.¹¹³

Vihun piirissä talollisten ja torppareiden verotus oli lievenpää kuin Peijarin piirissä, kun taas irtainta väestöä verotettiin enemmän. Tämä selittynee yksinkertaisesti sillä, että Vihussa veroperusteista päättivät yksinomaan talolliset. Peijarin piirissä taas oli vaikutusvaltaisia tilattomia enemmän, jotka pääsivätkin tuloihinsa verrattuna hyvin pienellä vaivaisrahalla. Kauppiaskin puolisoineen maksoi aluksi vain yhden markan. Molemmissa piireissä verotuksen tasoa tarkistettiin vuosittain tarpeen mukaan.

Lisäksi on muistettava, että edellämainitut maksut koskivat vaivauskassaan tulevia rahoja. Näiden lisäksi taloilla ja Peijarin piirissä myös vakavaraisilla torpilla oli entinen ruotuvaivaisen pitovelvollisuus. Vuonna 1885 Peijarin piirissä oli yksi vakainainen ruotuvaivainen, joka oli *"yli-ikäinen ja vianalainen"*. Hän oli näin täysin työhön kykenemätön ja kiersi pelkästään piirikunnan taloissa. Sitten oli kaksi tilapäisempää, jotka kiersivät myös kolmen ylimmän luokan torpissa, mutta kumpikin eri perusteella. Toinen siten, että on sijoituspaikassa kerralla yhtä monta vuorokautta kuin on luokkia. Toisen kiertojärjestelmä oli nopeampi; puolen manttaalin talossa kuusi vuorokautta ja siitä alaspäin niin, että kolmannen ja neljännen luokan torpparit hoitivat yhden vuorokauden kerrallaan.¹¹⁴ Piirin puolen manttaalin talojen rasitukseksi tuli 150 ruotuhoidopäivää vuodessa. Toisaalta taas on muistettava, että kaikki ruotuvaivaiset eivät olleet täysin työhön kykenemättömiä, vaan antoivat hyvinkin ruokaansa vastaavan työpanoksen. Vihunkylän ruotuvaivaisten lukumäärä ei täysin selviä pöytäkirjoista mutta käytäntönä oli, että talot maksoivat viljana jollekin, joka huolehti hoidokista.¹¹⁵

Muuta vaivaisapua piirit antoivat etupäässä rahana ja kertyneet jyvät lainattiin korkoa vastaan. Velkakirjojen uusiminen sekä korkojen ja rästien selvittely vaati hoitajilta runsaasti työtä. Raha-avut olivat pieniä, vaihdellen viidestä kolmeenkymmeneenviiteen markkaan vuodessa. Eniten rahaa kului huutolaislasten hoitoon, josta piirit myös itsenäisesti huolehtivat, järjestämällä vaivaiskokousten yhteydessä huutokauppoja. Vihunkylässä oli käytössä vuonna 1886 tilapäisesti myös lasten ruotuhoido. Lasten kasvatuksen kannalta asiaa ei juurikaan ajateltu, kun hoitajaksona oli viikko taloa kohden.¹¹⁶

Peijarin ja Vihun piirien rahat ja jyvät riittivät kohtalaisesti turvaamaan kaikille asukkaille siihen aikaan riittäväksi katsotun elannon, rahaa ja jyviä jäi säästöön ja näin kerättäviä maksuja voitiin alentaa. Kaikki piirit eivät kuitenkaan pärjänneet yhtä hyvin. Niissä maksajien ja saajien välinen suhde oli epäedullisempi ja myös piirikunnan asioiden hoito suurpiirteisempää. Etenkin Suuri-

¹¹²JKA. Peijarin piirikunnan ptk. 15.12.1885

¹¹³JKA. Vihun vaivaishoitopiirin ptk 1885

¹¹⁴JKA. Peijarin vaivaishoitopiirin ptk. 15.12.1885

¹¹⁵JKA. Vihun vaivaishoitopiirin ptk. 12.11.1888

¹¹⁶JKA. Vihun vaivaishoitopiirin ptk. 2.2.1886

maan ruotia jouduttiin avustamaan kunnan makasiinista.¹¹⁷ Piirit yrittivät saada vaikeimpia vaivaisiaan koko kunnan hoidettavaksi, mutta se juurikaan onnistunut, koska kunnalla ei ollut varoja ja päätöksiä tekemässä olivat toisten piirikuntien miehet.¹¹⁸ Kunta joutui pakkotilanteessa avustamaan köyhää, joka ei saanut apua piiriltään, mutta rahat perittiin myöhemmin takaisin. Köyhäinhoitopiirit olivat näin eräänlaisia kuntia kunnassa, jotka mustasukkaisesti varjelivat omia etujaan ja pitivät huolen siitä, että muut huolehtivat velvollisuuksistaan.

Vuonna 1892, joka seurasi huonoa satovuotta, oli *"kylältä kuulunut valituksia, että on elatuksen puute kunnassamme niin suuri, että se tuottaa suuremman nälänhädän"*. Kunnallislautakunta totesi asiasta keskusteltuaan puheet liiotelluiksi, *"ja että se johtuu jonkun erityisen ruodin huolettomuudesta"*¹¹⁹ Vuonna 1892 palattiin jälleen koko kunnan yhteiseen vaivaishuoltoon. Piirikunnat, joilla oli jyvavarastoja, vaihtoivat ne rahaksi ja tallettivat pankkiin. Peijarin piirin varat luovutettiin kunnalle vuoden 1935 alussa käytettäväksi entisen köyhäinhoitopiirin alueelle perustettujen Kirkonkylän ja Palokosken kansakoulujen tarpeisiin.¹²⁰ Vihunkylä oli jo vuonna 1885 maksanut Silmun Antille "papin kalujen tuomisesta" kuusi markkaa vaivauskassasta.¹²¹ Sen jäljelle jääneet varat lienee lahjoitettu Vihun koulun käyttöön. Vaivaishoidon paikan kylien välisenä kiistakohteena perivät kansakoulujen rakentaminen ja kunnossapito sekä teiden hoito, jotka edelleen luovat pienen kunnan asioiden hoitoon kyläpolitiikan leimaa.

5.4 Vuoden 1879 köyhäinhoitoasetus

Jämijärvellä toteutetun, pitkälle menevään piirien itsenäisyyteen rakentuvan köyhäinhoidon laillisti vuoden 1879 uusi köyhäinhoitoasetus. Vuoden 1852 asetukseen ei varsinaisesti kieltänyt kunnan köyhäinhoidon jakamista itsenäisiin piireihin, mutta ei siihen kehottanutkaan.¹²² Jämijärveläiset olivat näin ensimmäisten kuntien joukossa kulkemassa köyhäinhoidossa siihen suuntaan, johon myös koko valtakunnan huoltointi oltiin lainsäädännöllä viemässä. Otetta piti tiukentaa, sillä köyhäinhoitomenot eivät nälkävuosia seuranneina hyvinäkään aikoina osoittaneet mitään alenemisen merkkejä.

Vaivaishoitolainsäädännön uudistustyö oli alkanut jo vuonna 1866, jolloin Kuopion läänin kuvernööri Johan August von Essen laati lääninsä köyhäinhoidon tilaa koskevan selvityksen. Ehdotus perustui ajan liberalistisen talouspolitiikan ajatuksille. Perustettu komitea jätti asetusehdotuksensa vuonna 1872, jonka pohjalta annettiin vuonna 1879 asetus yleisestä vaivaishoidosta sekä muuttovapausjulistus. Edellisiin liittyen annettiin vielä vuonna 1883 irtolaisasetus. Nämä asetukset kumosi-

¹¹⁷JKA. Kuntakokouksen ptk. 30.9.1879 ja 7.11.1881

¹¹⁸ sama 21.1.1889 ja 17.12. 1889 ja 23.1. 1888 ja 23.9.1883

¹¹⁹ JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 22.5.1892

¹²⁰JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 22.1.1935

¹²¹JKA. Vihun vaivaishoitopiirin ptk. 1885

¹²²AsK. Köyhäinhoitoasetus 1852

vat vanhat muuttorajoitukset sekä poistivat entisen laillisen suojelun järjestelmän.¹²³

Uuden asetuksen tavoitteena oli supistaa yhteiskunnan velvoitteita köyhiä kohtaan ja vastaavasti laajentaa yksilön omaa velvollisuutta huolehtia toimeentulostaan. Vuoden 1852 asetus alkoi määräyksellä, että "*jokaisen seurakunnan tulee holhota omat köyhänsä ja vaivaisensa*", kun taas vuoden 1879 asetuksen mukaan "*jokainen työhön kykenevä mies tahi nainen olkoon velvollinen elättämään itseänsä ja alaikäisiä lapsiansa, niin myös mies vaimoansa.*"

Asetuksessa köyhäinapu jaettiin pakolliseen ja vapaaehtoiseen. Pakollisen avun piiriin kuuluivat alaikäiset, heikkomieliset raajarikkoiset, pitkällistä tautia sairastavat ja vanhuuttaan heikot, joiden toimeentulo ei ollut muutoin järjestetty. Muillekin kunta saattoi antaa apua, mutta se oli vapaaehtoista ja perustui kunnan omaan harkintaan. Harkinnanvaraisen avun saajilta edellytettiin lisäksi työvelvollisuutta. Vapaaehtoisen avunsaaja joutui vaivaishoitohallituksen holhouksen alaiseksi, myös silloin, jos miehen puoliso tai alaikäinen lapsi oli joutunut vaivaishoidon varaan.¹²⁴

Asetuksen päätarkoitus oli estää ketään laiskuuden, juoppouden tai huolettomuuden vuoksi joutumasta kunnan elätettäväksi. Juuri tästä syystä Jämijärvellä jo aiemmin oli siirrytty piirikohtaiseen köyhäinhuoltoon. Kylillä "tunnettiin" syyt itsekunkin köyhyteen. Vuonna 1888 Jämijärvellä silloinen pastori Elomaa yritti saada vaivaisapua "*kykynsä puolesta saamattomalle ja niin muodoin suuressa elatusavun puutteessa*" olevalle naiselle. Asiasta keskusteltuaan kokous totesi, että "*kuin vaan oleskelisi kotipaikoilla ja työteliä niin kuin hänen kyllä tiettiin työtä aikaan saavan, vaan koska Serafia kuleksii laiskuudessa niin kutsuttuin Hihkurien seuroissa ei ainoasti naapuriseurakunnissa vaan vielä etäänpissäkin*", niin ei raha- eikä vilja-apua anneta. Piirikunta ratkaisi asian asetuksen hengen mukaisesti sijoittamalla Serafian työvelvollisuudella kiertävään ruotuhoitoon. Serafia ilmoitti heti tilaisuudessa olevansa ratkaisuun tyytymätön.¹²⁵ Vuoden 1879 asetuksen mukaan vapaaehtoisista avuista ei kuitenkaan voinut valittaa muualle kuin oman kunnan viranomaisille.

Rajan vetäminen vapaaehtoisen ja pakollisen köyhäinhuollon välille oli hyvin hankalaa ja epämääräistä. Kuvernöörin virasto pyysi vuonna 1888 selvitystä Jämijärvellä asuvista, "*täydellisesti työhön kykenemättömistä henkilöistä, joilta puutui varoja elatukseensa*". Niitä ilmoitettiin kunnasta löytyvän seuraavasti:¹²⁶

	mielipuolia	miehiä	1
		naisia	8
sokeita	mielipuolia	miehiä	2
		naisia	6
halvattuja	mielipuolia	miehiä	2
		naisia	4
raajarikkoja	mielipuolia	miehiä	3
		naisia	1

yht. 27

¹²³AsK, Köyhäinhuoltoasetus 1879 ja irtolaisasetus 1883

¹²⁴sama

¹²⁵JKA. Peijarin piirikunnan ptk. 22.4.1888

¹²⁶JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 3.4.1888

Kunnan koko väkiluku tuohon aikaan oli 2512 henkilöä, eli n. 1% väestöstä oli täydellisesti köyhäinavun varassa. Lukuun on lisättävä köyhäinhoidon huollettavana olleet alaikäiset lapset.

Merkittävä osa vapaaehtoista vaivaisapua olivat kunnan yhteisistä varoista maksetut sairaanhoitokustannukset. Niiden maksussa käytettiin todellista harkintavaltaa ja ne olivat saajan kannalta joskus elämän ja kuoleman kysymyksiä. Kulujen korvaamista anottiin etukäteen kunnallislautakunnalta, joka päätti asiasta, jos päästiin yksimielisyyteen. Muuten asia vietiin kuntakokouksen ratkaistavaksi, jolloin tehtiin todellista "terveyspolitiikkaa". Tuberkuloosia sairastavan itsellismiehen anomus hoitolaitokseen lähettämistä hylättiin, koska "*jokunen kunnan jäsenistä tiesi hänen olevan itse syypää tautiinsa*". Torpparille ei maksettu lääkärinkuluja, koska "*ollut jo kauan yhtä huonona, tuskin paranee*". Niitäkin, joille kulut korvattiin, ne pyrittiin mahdollisuuksien mukaan perimään takaisin.

Torpan pojalle annettiin sairaalahoitoa varten lainaksi 30 markkaa sillä ehdolla, että rahat maksetaan takaisin, jos potilas paranee tai pian kuolee. Jos taas hän jää "*kitumaan*" useiksi vuosiksi, laina annetaan anteeksi.¹²⁷ Päätöksen teko kesti useita viikkoja, usein jopa kuukausia, jolloin myönteinenkin ratkaisu tuli potilaan kannalta liian myöhään. Potilas kuoli tai hänen tilansa heikentyi niin, ettei Poriin, Tampereelle tai Ruovedelle kannattanut enää lähteä.

Sairaanhoidon korvauksista ei edellisestä johtuen juurikaan valitettu. Sen sijaan kiistoja käytiin siitä, kuuluiko joku kuntalainen pakollisen avun piiriin vai ei. Kuntalaisten käsitykset siitä, kenelle köyhäinapua oli annettava, saattoivat joutua ristiriitaan valtion ajamien periaatteiden kanssa, kuten seuraava tapaus osoittaa. Efraim Ylpeijari oli joutunut sotaväkeen ja sillä perusteella hänen vaimonsa, joka oli muuttanut Efraimin mukana palveluspaikkakunnalle, haki avustusta Jämijärven kunnalta. Kuntakokous kielsi avun. Vaimo valitti kuvernöörille, joka velvoitti kunnan maksamaan. Kunta kieltäytyi edelleen maksamasta ellei Margareta muuta Jämijärvelle. Asia meni valituksena aina senaattiin asti. Jämijärven kuntakokous yritti lausunnossaan kumota koko avustustarpeen. "*He ovat varustetut kallisarvoisilla vaatteilla sekä puetut niin, ettei kunnassamme juuri ole heidän vertaistansa sen kaltaisilla vaatteilla varustettu*". Valtion määräysvallan kasvu näkyi tapauksen ratkaisussa. Jämijärvi veloitettiin maksamaan vaimolle kahdeksan markkaa kuukaudessa siihen asti, kunnes mies vapautuu palveluksesta. Tapaus oli kunnan kannalta periaatteellinen, sillä asianajokuluja kertyi lähes puolet maksettavasta summasta.¹²⁸

Kunnat valittivat kuvernöörille kiistellensä siitä, mikä on vaivaisen kotikunta ja kenelle huoltovelvollisuus kuuluu. Vuoden 1879 asetus pyrki määrittelemään henkilön kotipaikkaoikeuden mahdollisimman tarkasti. Alle 50-vuotiaan kotipaikka oli hänen henkikirjoituskuntansa, joka vaihtui asuinpaikan mukaan, jos ei joutunut köyhäinhoidon varaan. Köyhä ei voinut muuttaa, vaan hänen tuli saada vaivaisapua siitä kunnasta, missä oli köyhäksi ja "*saamattomaksi*" tullut. Yli 50-vuotiaan kotipaikka oli se kunta, jossa oli vuotensa täyttänyt. Vaimolla ja miehellä ei voinut olla eri kotipaikkaa, vaan vaimon kotipaikka määräytyi miehen mukaan.¹²⁹

Kuvernööri määräsi Jämijärven kunnan maksamaan Porvoossa kuolleen työmiehen hautauskulut,

¹²⁷JKA. Kuntakokouksen ptk. 28.12.1885 ja 22.5.1888 ja 8.6.1890

¹²⁸JKA. Kuntakokouksen ptk. 11.4.1886 ja 15.11.1886 ja 3.4.1888

¹²⁹AsK, Köyhäinhoitoasetus 10/1879

koska hänet katsottiin jämsäläiseksi. Työmiehen vääraan kuntaan maksamien kunnallismaksujen perintä ja vainajan irtaimiston kuntaan saaminen oli vaikea ja pitkälinen prosessi.¹³⁰ Eräs jämsäläinen torppari oli joutunut Hollolassa köyhäinhoidon varaan. Kuntakokous myönsi periaatteellisen maksuvelvollisuuden, jos torppari todella on avun tarpeessa, mutta sitä ei voitu suoralta kädeltä tietää. Kuntakokouksen esimies velvoitettiin tutkimaan, ettei Hollola liian kevein perustein anna Jämsjärven maksettavaksi koituvaa köyhäinapua.¹³¹

Asetus ei edellyttänyt kuntaa korvaamaan toiselle kunnalle vapaaehtoiseksi luokiteltavaa avustusta. Kunnan edun mukaista oli näin estää sellaisten henkilöiden muutto kuntaan, jotka saattoivat joutua vaivaisavun varaan. Periaatteessa vuoden 1879 asetus takasi kaikille muuttovapauden, mutta käytännössä vähävarainen saattoi muuttaa uudelle paikkakunnalle vain, jos joku antoi hänelle asunnon. Irtolaisten ja kerjäläisten määrä lisääntyi lisääntyi 1880-luvun loppupuolella. Piirikunnat eivät suostuneet antamaan apua muille kuin omille vaivaisille. Kiertelevät köyhät jouduttiin siten huoltamaan kunnan kassasta. Kuntalaisia päätettiin oikein saarnastuolista muistuttaa siitä, että irtolaisia ei saa "hyyrätä" eikä "turvata"¹³²

Vuoden 1879 asetus ei juurikaan vaikuttanut Jämsjärven vaivaishoidon järjestelyyn. Vaivaishoidon kokonaismenot lisääntyivät Jämsjärvelläkin väkimäärän kasvaessa, mutta pysyivät kuitenkin varsin kohtuullisina. Pienessä kunnassa myös vuosittaiset satunnaisvaihtelut ovat suuria. Yksikin vaille huoltajaa jäänyt suuriperhe nostaa kuluja huomattavasti.(ks. seuraava asetelma)

Vuosi	asukasluku	avun saajia	%	kust. mk/asukas
1881	2211	98	5,0	0,64
1885	2432	72	3,0	0,53
1893	2943	72	2,5	0,89

Vertailussa naapurikuntiin tai koko Turun ja Porin lääniin Jämsjärven köyhäinhoitomenot olivat selvästi keskiarvon alapuolella. Vuonna 1893 Kankaanpäässä 1.14 markkaa asukasta kohden ja saajia oli 2.74 % väkiluvusta. Naapurikunnista Honkajoki selviytyi vielä pienemmin menoin kuin Jämsjärvi. Siellä vastaavat luvut olit vuonna 1893 0,46 markkaa asukasta kohden ja apua sai 1,79 % väkiluvusta. Vuosittaisia vaihteluita kuvaa hyvin Jämsjärven erittäin alhaiset menot vuonna 1887. Tuolloin asukaskohtaiset menot olivat vain 0,26 markkaa. Turun ja Porin läänissä vain Kökarin saari selvisi vähemillä köyhäinhoidon kustannuksilla (0,14 mk) sinä vuonna.¹³³

Lähes täysin itsenäisien piirien varaan rakentunut köyhäinhoito piti avustettavien määrän alhai-

¹³⁰JKA. Kuntakokouksen ptk. 11.3.1885

¹³¹sama 19.12.1892

¹³²sama 21.10.1877 ja 11.9.1886 ja 19.3.1992

¹³³Svt, Köyhäinhoitotilasto 1881 - 1893

senä. Piirijärjestelmä vaikutti varmasti myös siihen, että avustettavan saama vuosittainen avustus jäi keskitasoa pienemmäksi. Vuonna 1887 Jämijärvellä maksettiin elätteelle annetuista keskimäärin 19 markkaa kuukaudessa, kun läänin keskiarvo samaan aikaan oli lähes 42 markkaa.¹³⁴

6. VAIVAISHOITOHALLITUKSEN KAUSI 1892 - 1922

6.1 Uudet aatteet - inhimillisyys ja ennaltaehkäisy

Köyhäinhoito alkoi 1880-luvulta lähtien saada arvostelua monelta taholta. Vuoden 1879 tiukka vaivaishoitoasetus ei tuonut toivottua huoltomenojen alenemista ja samaan aikaan voitiin helposti osoittaa toiminnassa monia epäkohtia. Realistinen kaunokirjallisuus ja lehdistö puuttuivat eläte- ja ruotuhoidon epäinhimillisiin piirteisiin, ja 1900-luvun alussa kritiikin kohteiksi joutuivat vaivaistalot. Vaivaishoidosta vastaavien asenteet muuttuivat vähitellen painostuksen kasvaessa. Myös sosiaalisen kysymyksen ympärillä käyty laajempi keskustelu kiinnitti enemmän huomiota huoltotoimintaan, samoin kuin yksityinen hyväntekeväisyystoiminta.¹³⁵

Aiemmin ajateltiin, että köyhyys ja vaivaisuus johtui lähes aina yksilöllisistä tekijöistä. Ihminen joutui laiskuuttaan ja "huolettomuuttaan" toisten autettavaksi. Kun avustaminen tehdään avustettavan kannalta mahdollisimman vaivalloiseksi ja häpeälliseksi, hän alkaa ahkeroida, ja näin avustustarve poistuu. Tämä logiikka ei kuitenkaan toiminut, sillä huolimatta tiukasta asetuksesta avustettavien määrä lisääntyi ja hoitomenot kasvoivat. Vähitellen päätöksentekijöidenkin oli myönnettävä, että monesti köyhyyden taustalla olivat yhteiskunnalliset epäkohdat. Avun varaan joutumisen leimaaminen häpeälliseksi ei kaikkien kohdalla ollut perusteltua, vaan yhteiskunnan tuli luoda edellytykset sille, etteivät ihmiset joutuisi taloudelliseen ahdinkoon. Inhimillisyydestä ja ennaltaehkäisystä tuli johtavia periaatteita huoltotoimen uudistuspyrkimyksissä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella.

Ajattelun muutos tuli esiin vaivaishoito-nimen vähittäisenä korvautumisena köyhäinhoito-sanalla. Virallisissa tilastoissa uutta termiä käytettiin vuodesta 1891 lähtien ja komiteamietintöihin se ilmestyi 1900-luvun alussa. Uusi ja vanha nimitys olivat pitkään vaihtoehtoisia, sillä vaivaishoitoasetus oli voimassa vuoteen 1922.¹³⁶

Uudenlaisen, avunsaajan näkökulmasta lähtevän ajattelun lisääminen köyhäinhoidossa merkitsi myös väistämättä valtiojohtoisuuden lisääntymistä yli kunnallisen itsehallinnon. Vaivaishoidon tarkastajan viran perustaminen vuonna 1888 oli alku koko Suomen köyhäinhoidon yhtenäistämis-

¹³⁴Svt. Köyhäinhoitotilasto 1887

¹³⁵Jaakkola 1994, s. 117 ja Soikkanen 1966, s.317

¹³⁶Piirainen 1974, s.12

pyrkimyksille. Johtosäännössä tarkastajan pätehtäväksi määriteltiin juuri kuntien valvonta, ei niinkään neuvonta, johon myös olisi ollut runsaasti tarvetta.¹³⁷ Viran ensimmäiseksi hoitajaksi valittiin Gustaf Adolf Helsingius, joka oli koulutustaustaltaan insinööri. Köyhäinhuolto- ja huoltoasioiden pariin hän oli joutunut maaseudun talouselämää, tilattoman väestön asemaa ja vaivaishoitoa koskevilla kirjoituksillaan.¹³⁸ Helsingius teki aluksi tutustumismatkan Suomen eri osiin sekä Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan. Matkojensa perusteella hän päätyi esittämään laitoshoidon lisäämistä Suomen köyhäinhuollossa. Hänen mielestään vaivaistalo oli tehokkain keino erotella todelliset avun tarvitsijat laiskoista. *"Se, että vaivaistaloon tullessa menettää vapautensa ja siellä ollessa täytyy elää säällisesti ja tehdä työtä, tuntuu itsekustakin ja erittäin juuri laiskimmista ja säädyttömimmistä vastahakoiselta. He koettavat sen vuoksi kaiken mokomin karttaa sinne joutumista. Työ ja ahkeruus sentähden saavat sijaa siinä, missä ennen laiskuteltiin ja ryypittiin."* Helsingiuksen ehdotusten mukaisesti valtio alkoi tukea vaivaistalojen rakentamista myöntämällä kunnille niitä varten lainoja. Asetettu tavoite toteutuikin, sillä 1880-luvulla koko maassa oli vain kymmenkunta vaivaistaloa, mutta vuonna 1902 niitä oli jo 116. Pienten kuntien oli kuitenkin taloudellisesti vaikeata ja usein jopa mahdotonta suoriutua rakentamisvelvoitteestaan, eikä Helsingiuksen malli, missä samaan laitokseen sijoitettiin niin köyhät kuin sairaat ja vammaisetkin, muutenkaan kyennyt koko köyhäinhuolto-ongelmaa lopullisesti ratkaisemaan. Kuitenkin Helsingiuksen vaikutus vuosisadan alun köyhäinhuollon koko maan tason järjestelyissä oli merkittävä, sillä hän hoiti vaivaishoidon tarkastajan virkaa vuoteen 1915 saakka. Tänä aikana valtiollista ohjausta laajennettiin jakamalla maa vaivaishoidon neuvojan alaisiin piireihin.¹³⁹

Ennen valtiollista itsenäistymistä ei köyhäinhuollon alalla saatu aikaan varsinaisia laki- tai merkittäviä asetusmuutoksia, mutta 1900-luvun alun komiteamietinnöt ilmentävät hyvin vallinneita kehityspyrkimyksiä. Vuonna 1904 asetettiin komitea, joka sai tehtäväkseen pohtia vuoden 1879 asetuksen muutostarpeita. Sen puheenjohtajaksi kutsuttiin vaivaishoidontarkastaja Helsingius. Komitean työn tuloksena syntyi ehdotus uudeksi köyhäinhuoltoasetukseksi, joka poikkesi monelta osin edeltäjästään. Ehdotuksessa ei enää ollut jakoa pakolliseen ja vapaaehtoiseen köyhäinhuoltoon. Sukulaisten elatusvelvollisuus esitettiin rajoitettavaksi vanhempien ja lasten väliseksi, mutta laajennettavaksi siten, että myös vaimon velvollisuus oli elättää miestänsä. Mietinnössä esitettiin lisäksi muutoksia koskien kotipaikkaoikeuden saantia, isännänoikeuden alaisuutta ja köyhäintalon perustamista. Avun saajalle mietintö ehdotti palautettavaksi valitusoikeuden kunnan päätöksistä myös tarkoituksenmukaisuusperustein.¹⁴⁰

Komitean esityksiä vastustettiin monella taholla. Vasemmisto piti mietintöä liiaksi vanhan järjestelmän pohjalle rakentavana. Se ei saanut kovin suurta ymmärtämystä myöskään Tampereelle vuonna 1909 kokoontuneelta köyhäinhuotokonferenssilta. Niinpä mietintö ei koskaan edennyt lakiesitykseksi asti, vaan myöhemmin asetettiin uusi komitea jatkamaan valmistelutyötä.¹⁴¹ Uusi

¹³⁷AsK, 34/1888, johtosääntö vaivaishoidon tarkastelijalle Suomessa, §1,3

¹³⁸Piirainen 1958, s.180-183

¹³⁹Helsingius 1887, s.14-18 ja Jaakkola 1994, s. 115 -117

¹⁴⁰Komiteamietintö 1907, 9

¹⁴¹Piirainen 1974, s.14

köyhäinhoitokomitea asetettiin vasta toukokuussa 1917, ja sen työn jälki näkyy vasta itsenäistyneen Suomen lainsäädännössä.

Selvimmän 1900-luvun alun uudet aatteet näkyivät lastenhuollossa. Taustalla vaikutti lisääntynyt lasten pahantapaisuus ja rikollisuus, joka etenkin kaupungeissa oli 1890-luvulla selvästi nähtävissä. Tavoitteena oli suojelukasvatuksen avulla parantaa heikoimmassa asemassa olevien lasten kasvuolosuhteita ja näin ehkäistä heidän ajautumistaan aikuisena köyhäinhuollon varaan. Suojelukasvatuksen uranuurtaja oli vuonna 1870 perustettu Turvattomien lasten kasvatusyhdistys. Sen johdossa olivat kenraalikuvernööri ja läänien kuvernöörit. Yhdistys perusti lääneihin lastenkouluja ja suojakoteja, joiden pohjalle myöhemmin muodostettiin kasvatustulosjärjestelmä.¹⁴²

Senaatti asetti vuonna 1902 komitean selvittämään lastensuojeluun liittyviä kysymyksiä ja sen puheenjohtajaksi tuli Mikael Jonsson (Soininen). Komitean työ valmistui vuonna 1905 ja siinä todettiin, että lasten huonohoitoisuus ja pahantapaisuus olivat uhkana yhteiskunnan tulevaisuudelle. Vaaran ehkäisemiseksi oli luotava erityinen suojelukasvatusjärjestelmä, jonka toteutumisesta sekä valtio että kunnat kantavat vastuun. Huonosti hoidettujen lasten huollosta huolehtii ensisijaisesti kunta, kun taas pahantapaisten lasten huoltoon myös valtio osallistuu. Kuntiin ehdotettiin perustettaviksi kasvatuslautakunnat, joiden tehtävänä oli tukea kotikasvatusta ja sijoittaa turvattomat lapset elätehoitoon. Kotikasvatuksen tukeminen tarkoitti sitä, että lasta ei saanut heti ottaa pois huoltajalta, vaan kasvatuslautakunnan oli ensin neuvoin, varoituksin ja tukenkilöpalveluin yritettävä saada asioihin korjausta.¹⁴³

Komiteamietintöön liitettiin kaikkiaan neljä vastalauseetta, joista näkyi komitean jäsenten peruskatsomusten erilaisuus. Enemmistö, joka piti lastenhuoltoa omana toimialanaan, halusi perustaa sitä varten erillisen hallintokoneiston. Helsingiuksen johtama vähemmistö halusi pitää lastenhuollon edelleen osana köyhäinhuoltoa.¹⁴⁴

Eduskuntaudistuksen jälkeisillä valtiopäivillä sosiaalinen kysymys sai runsaasti huomiota osakseen. Etenkin sosialidemokraattiset kansanedustajat tekivät monia aloitteita, jotka koskivat köyhäin- ja lastenhuoltoa. Heidän mielestään turvattomia lapsia varten tuli perustaa yhteiskunnan ylläpitämiä lastenkoteja, sillä elätehoito riisti lasten työpanoksen pilkkahintaan. Sosialidemokratien tavoitteena oli luoda kodinomaisten, korkeintaan 15 - 20 lasta käsittävien lastenkotien verkosto, joka kattaa koko maan. Se ei kuitenkaan toteutunut ja toteutumatta jäi myös ruotsalaisen puolueen naiskansanedustajien anomus lasten oikeusturvaa parantavasta lainsäädännöstä.

Köyhäinhoitoon ja lastensuojeluun liittyviä varsinaisia lakeja ja asetuksia ei aloitteellisuudesta huolimatta kuitenkaan saatu uudistetuksi. Syynä tähän eivät niinkään olleet keskinäiset erimielisyydet, vaan Suomen ja Venäjän suhteiden kiristyminen sekä maailmansota. Tehdyt komiteamietinnöt ja käydyt keskustelut eivät kuitenkaan olleet hyödyttömiä, sillä ne antoivat viranomaisille ja yksityisille järjestöille tietoa todellisista uudistustyön vaihtoehdoista. Voimassa oleva lainsäädäntö ja yhteiskunnassa vallitseva ajattelu olivat erkaantuneet toisistaan. Esimerkiksi alkoholismi oli vuoden 1879 asetuksen mukaan kaiken pahuuden alkusyy, mutta 1900-luvun alussa jotkut ajattelivat jo toisin. Alkoi esiintyä käsityksiä, joiden mukaan alkoholismi oli sairaus muiden joukossa, ja

¹⁴²Jaakkola 1994, s.118

¹⁴³Komiteamietintö 1905, 9a ja 9b, Piirainen 1974, s.15 -16

¹⁴⁴Piirainen 1974, s.17

siten siihen oli myös suhtauduttava. Valtiopäivillä tehtiin aloitteita alkoholistiparantoloiden perustamisesta.¹⁴⁵

6.2 Vastuu vaivaishoidosta palautuu kunnalle

Vaivaishoidon tarkastajan viran perustaminen alkoi melko nopeasti näkyä kunnissa yhtenäistämisyrittämisinä. Ensimmäisenä Helsingiuksen tulilinjalle joutui Jämijärvelläkin toteutettu itsenäisten piirien järjestelmä. Hänen mukaansa piirit olivat muodostuneet liian pieniksi, jopa vain muutaman talon käsittäviksi. Varsinkin Itä-Suomessa tämä oli johtanut siihen, että isännät yrittivät estää ihmisiä muuttamasta piiriin. Ihmisten muuttovapaus oli joutunut uhanalaiseksi. Lisäksi joissain paikoissa oli ajauduttu tilanteeseen, missä isännät pitivät työmiehiä kesällä hyvin pienellä palkalla töissä ja pidättivät osan palkkaa talvella maksettavaa vaivaisapua varten. Näin osa työväkeä oli asemaltaan muonamiehen ja vaivaisavun saajan välimaastossa. Ongelma aiheutui siitä, että isäntien ei enää ollut pakko kiinnittää työmiestä vuosipalvelussuhteeseen, vaan hänet saattoi ottaa töihin vain kiireisimmiksi ajoiksi. Syntyivät sen ajan pätkätyöt ja osa-aikatyöläiset. Ongelman ratkaisuna Helsingiuksen mielestä oli köyhäintalojen rakentaminen joka kuntaan, jolloin valtion oli helpompi valvoa kunnallista huoltotoimintaa. Kuntien vaivaishoito-ohjesääntöjä tuli lisäksi muuttaa niin, etteivät itsenäiset piirit enää olisi mahdollisia varsinkaan pienissä kunnissa.

Jämijärvellä itsenäisten piirien järjestelmään oli siirrytty 1870-luvulla, koska katsottiin näin voitavan paremmin saada apu kohdennetuksi tosi tarvitsijoille. Taustalla oli tietenkin ajatus pitää menot mahdollisimman alhaisina. Piirijärjestelmän ongelmana Jämijärvelläkin oli piirien suuri keskinäinen kantokyvyn erilaisuus sekä aktiivisuus asioiden hoitamisessa. Hyvin hoidettu Peijarin piiri tuotti "voittoa", kun taas Tykköo ja Suurimaa olivat jatkuvissa vaikeuksissa. Todennäköisesti juuri näistä piireistä tuli 1878 lautakunnan kokouksessa esitys, että palattaisiin vanhaan, koko kunnan yhteiseen vaivaishoitoon. Se ei kuitenkaan saanut riittävästi kannatusta.¹⁴⁶

Kirjanpito tuotti jatkuvasti useimmille piireille ongelmia, eikä kunnallislautakunta saanut riittävästi tietoa piireistä edelleen valtionhallinnolle ja tilastoihin lähetettäväksi. Efraim Kontti, joka oli 1890-luvun alussa kunnallislautakunnan esimiehenä, ehdotti, että Jämijärvelle valittaisiin vaivaishoidon esimies tai kirjuri. Hänen tehtävänään olisi kiertää ruodeissa pitämässä kokoukset ja tekemässä pöytäkirjat. Asia jäi sillä kertaa päättämättä, koska ohjesääntöjen muutostyö oli tekeillä.¹⁴⁷ Jämijärvelläiset luulivat vielä tuolloin saavansa säilyttää vanhan piirijärjestelmänsä. Keskushallinnon otteen kiristyminen selvisi heille kuitenkin nopeasti heidän yrittäessään hyväksyttää kuvernöörillä uusia ohjesääntöjään.

Vaivaishoito-ohjesäännön uudistustyö alkoi Jämijärvellä kuvernöörin viraston kehoituksella loppuvuodesta 1890. Kunnille lähetettiin suunnittelun pohjaksi kaksi malliohjesääntöä: toinen

¹⁴⁵Jaakkola 1994, s.117 - 121 ja Piirainen 1974, s. 18 - 22

¹⁴⁶JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 23.9.1878

¹⁴⁷JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 23.12.1891

sellaisille kunnille, joilla oli oma vaivaistalo ja toinen Jämijärven kaltaisille pienille kunnille. Ylhäältä tulevat määräykset herättivät kunnissa aluksi hämmennystä, koska vaivaishoitoasiat oli totuttu järjestämään itsenäisesti. Uudet säännöt oli kuitenkin sakon uhalla laadittava.¹⁴⁸ Jämijärvellä asetettiin kuntakokouksen esimiehen pastori Elomaan johtama komitea valmistelemaan uusia sääntöjä. Komitean muut jäsenet nimettiin talollisista piireittäin. Mallisääntöjen ja vanhan käytännön pohjalta toimikunnan työ katsottiin ilmeisesti verraten helpoksi, koska aikaa uuden ohjesäännön laatimiseen annettiin vain kuukausi.¹⁴⁹

Komitean työ valmistuikin nopeasti, ja kuntakokous hyväksyi uuden, edelleen itsenäisten piirien pohjalle rakentuvan köyhäinhoito-ohjesäännön 23.3.1891. Kuntien täydellisen itsehallinnon aika vaivaishoidossa oli kuitenkin jo mennyttä aikaa, eikä kuvernöörinvirasto vahvistanut Jämijärven esitystä. Jämijärveläiset suostuivat kuitenkin nöyrästi tähän itsehallinnon supistukseen, koska koko maata varten annettu asetus niin edellytti.¹⁵⁰ Monissa muissa kunnissa uusien vaivaishoito-ohjesääntöjen käsittely kuntakokouksissa oli hyvinkin värikästä, eikä valtion määräysvaltaan köyhäinhoitoasioissa tahdottu suosiolla taipua.¹⁵¹

Uusi, korjattu esitys valmistui 10.10.1892 ja kuvernööri vahvisti sen 8.12.1892. Avun saajat ohjesääntö määrittelee vuonna 1879 annetun asetuksen mukaan. Omana ryhmänä mainitaan työttömät; "*yleisen hädän aikana annettakoon vaivaishoito-ohjesääntö mukana vaivaishoitoapua henkilöille, jotka työn puutteessa eivät voi itseänsä elättää.*" Annettavan vaivaishoidon eri muodot ohjesääntö määrittelee seuraavasti: "*a) ylläpitämällä heitä sairashuoneessa, hulluinhoitolaitoksessa, turvapaikassa tahi muissa senlaatuissa laitoksissa; b) toimittamalla heitä hoitoon ja elätteelle yksityisten henkilöiden luokse; c) auttamalla heitä rahoilla, ruokatarvikkeilla, vaatteilla, lääkkeillä tahi muulla sellaisella.*"

Erityistä huomiota uudessa ohjesäännössä kiinnitetään sairaiden kohteluun. Hoitaja veloitetaan hankkimaan elätehoidossa olevalle lääkärin apua ja lääkkeitä, jotka sitten vaivaishoito-ohjesääntö jälkeensä korvaa. Tarkastuspiirin edustajan tehtävänä on huolehtia sellaisista varattomista sairaista, jotka eivät ole elätehoidossa. Nämä pykälät mahdollistivat periaatteessa nopean avun köyhille ja sairaille. Käytännössä asiat jatkuivat pitkään ennallaan, koska ohjesääntö jätti vaivaishoito-ohjesääntöä harkintavallan korvauksien maksamisessa, eivätkä elätehoitajat ja piirimiehet halunneet ottaa sitä riskiä, että hoitokulut jäisivät heidän maksettavikseen.

Lisääntyvä inhimillisyyden vaatimus tulee näkyviin mielisairaiden hoitoa ja elätteelle antoa käsittelevissä pykälissä. Vaivaishoidon tulee huolehtia, että mielenvikasta "*lempeydellä kohdellaan ja hoidetaan sekä että pakkokeinoja siinä ei käytetä paitsi lääkärin määräyksen mukaan.*" Elätehoitojärjestämisessä huutokaupat kiellettiin. Jos alaikäiselle lapselle oli kaksi halukasta hoitajaa, asian ratkaisi vaivaishoito-ohjesääntö valitsemalla heistä sopivamman. Joskus saattoi tietenkin olla, että vaivaishoito-ohjesääntöä mielestä halvin oli myös sopivin. Jos aikuiselle hoidettavalle oli monta ottajaa, päätösvalta jätettiin hoidettavalle itselleen, kenen luo halusi mennä. Eläteasioita koskevassa viimeisessä pykälässä määrättiin lopuksi: "*Vaivaishoitolaisia elätteelle toimittavissa vaivaishoito-*

¹⁴⁸Jaakkola 1994, s.123

¹⁴⁹JKA. Kuntakokouksen ptk. 22.12.1890

¹⁵⁰sama 25.9.1892

¹⁵¹Jaakkola 1994, s.123

*litus tarkasti pitäköön silmällä, ettei puheessa, menetystavassa tahi muulla tavalla mitään sallita, joka saattaa loukata vaivaishoitolaisia tahi sortaa heidän ihmisarvoansa".*¹⁵²

Vuoden 1865 kunnallishallintouudistus oli lakkauttanut vaivaishoitohallitukset ja siirtänyt niiden tehtävät perustetulle kunnallislautakunnalle. Kun vuonna 1870 Jämijärvellä siirryttiin itsenäisten piirien järjestelmään ei kunnallislautakunnalle jäänyt juurikaan tehtävää, sillä jos ongelmia syntyi, ne vietiin kuntakokouksen ratkaistavaksi. Kokoukset olivat hyvin lyhyitä ja poissaoloja oli paljon. Vaivaishoidosta päätettiin vuosittain vain, että "*annetaan olla ruodittain*".¹⁵³ Tilanne muuttui kun uusi vaivaisohjesääntö määritteli kunnan yhdeksi jakamattomaksi vaivaishoitoyhdyskunnaksi. Joissakin kunnissa oli 1880-luvulla esiintynyt pyrkimyksiä perustaa erillinen toimielin vaivaishoitotilaisuuksien käsittelemään. Tavoitteena oli lisäksi saada naisia mukaan köyhäinhuollon hallintoon, koska heidän ajateltiin tuovan kaivattua inhimillisyyttä asioiden hoitoon. Monet vastustivat erillisen lautakunnan perustamista, koska sen katsottiin väistämättä johtavan menojen lisäykseen.

Jämijärvellä asia ratkaistiin perustamalla vaivaishoitohallitus, joka oli kokoonpanoltaan laajennettu kunnallislautakunta. Kunnallislautakunnan puheenjohtajan ja jäsenien lisäksi siihen kuului kaksi kuntakokouksen valitsemaa, kunnassa asuvaa naista. Serafia Soini ja Joosefiina Maja saivat kunnian aloittaa naisten varsinaisen kunnallisvaikuttamisen Jämijärvellä. Molemmat olivat jämijärveläisen mittapuun mukaan suurien talojen emäntiä. Lisäksi ohjesääntöön yleisissä määräyksissä kokouksista veloitettiin tiedottamaan kirkkoherralle tai hänen sijaiselleen. Ohjesääntö määräsi vaivaishoitohallituksen kokoontumaan kolme kertaa vuodessa ja päätösvaltainen se oli, jos vähintään puolet jäsenistä oli paikalla.¹⁵⁴

Uusi ohjesääntö säilytti vanhan piiri- jaon sikäli, että nyt kunta jakaantui tarkastusmiesten valvomiin alueisiin. Jokaisen tarkastajan tuli varsinaisten kokousten välillä käydä vähintään kerran piirissään olevien avustettavien luona. Käynneistään heidän piti tehdä muistiinpanot kuntakokouksen vahvistamille kaavakkeille. Lapsia varten valittiin kaksi lastentarkastajaa kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Suurimaa, Tykkö ja Kovelahdi (liitetty Parkanosta 1878) muodostivat toisen alueen ja toiseen jäivät Jämijärvi, Peijari, Kauppila ja Vihi. Ensimmäisinä lastenvalvojina toimivat pastori Elomaa ja kansakoulun opettaja Lamminen. Elomaa halusi kuitenkin pian pois toimesta ja hänen tilalleen valittiin lukkarin vaimo Mathilda Salonen. Palkkaa heille tästä toimesta maksettiin 15 markkaa vuodessa.¹⁵⁵

6.3 Valtion ohjaus lisääntyy

Mitä muutoksia uusi ohjesääntö sitten toi Jämijärven köyhäinhoitotyöhön? Ainakin siirtyminen piiri- jaosta kunnan yhteiseen vaivaishoitoon aiheutti aluksi suuria ongelmia, sillä tilanne piirien

¹⁵²JKA. Köyhäinhoito-ohjesääntö 1893

¹⁵³JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 1870-1892

¹⁵⁴JKA. Köyhäinhoito-ohjesääntö 1893

¹⁵⁵JKA. Köyhäinhoito-ohjesääntö 1893 ja Kuntakokouksen ptk. 19.12.1892 ja 25.9.1894

kohdalla oli vähintäinkin sekava. Joillakin piireillä oli runsaasti rahaa ja jyviä, joillakin taas oli vuosien takaista velkaa kunnan vaivauskassaan. Tämä selvitystyö vaati taas oman toimikunnan, johon valittiin pastori Elomaa, opettaja Konsen ja kanttori Salonen. Virkamiehet olivat ainoita mahdollisia selvittämään kylien talollisten hyvinkin kireitä välejä asiassa. Pastori Elomaa vetosi voimakkaasti vaivahoitohallituksen jäseniin, etteivät he yrittäisi vaikeuttaa toimikunnan työtä. Vetoimuksista huolimatta Suurimaa ja Tykkö eivätkä tuoneet tilejään toimikunnan tarkastettavaksi, joten kokonaisuus jäi tekemättä. Näin tuhoutui myös se vaivahoito-ohjesäännön alkuperäinen ajatus, että piirien varat siirrettäisiin kunnan vaivauskassaan.

Vuonna 1893 kunnan vaivauskassaan ei oltu kerätty varoja lainkaan ja kuitenkin koko vaivahoitorasitus tuli sen kannettavaksi. Oli otettava velkaa. Peijarin varakas piiri lainasi kunnalle rukiita 24 markan tynnyrihintaan ja kuuden prosentin vuotuisella korolla.¹⁵⁶ Yksi syy kunnan vaivauskassan tyhjiyteen oli, että Jämijärven päättäjät luulivat voivansa jatkaa vanhaa piirijakojärjestelmää. Uusi järjestelmä kaikkine seurauksineen pääsi yllättämään. Kun vielä vuodelle 1892 sattui erittäin huono satovuosi, niinei ole ihme, että Jämijärvellä puhuttiin joidenkin kohdalla jopa nälänhädästä.

Suurimman muutoksen käytännön vaivahoitoon uusi ohjesääntö toi lakkauttamalla perinteisen ruotuhoidon. Rahatalouden edistyessä monet kunnat olivat jo 1880-luvulla luopuneet luontaistalouteen paremmin sopineesta ruotujärjestelmästä. Turun ja Porin läänissä Jämijärvi oli tässä kehityksessä keskivaiheilla, sillä viimeiset läänin kunnat luopuivat siitä vasta vuonna 1906.¹⁵⁷ Vaikka Jämijärvellä ohjesääntö oikeastaan kielsi elätehuutokaupan järjestämisen, niin hoidettavat kuitenkin velvoitettiin olemaan läsnä kokouksessa, jossa uudet sopimukset tehtiin. Joidenkin hoidettavien kohdalla varmasti jonkinlaista tarjouskilpailua käytiin, sillä sopimukset tehtiin aluksi vain vuodeksi ja sen jälkeen pidettiin uusi kokous.

Uuteen järjestelmään siirryttäessä Jämijärvellä oli elätehoidossa yhteensä 20 henkilöä, joista 12 oli lapsia. Lasten hoito oli halvimmillaan ilmaista ja kalleimmillaan kunta joutui maksamaan 75 markkaa. Aikuisten vastaavat maksut vaihtelivat hoidokista riippuen 30 markasta 150 markkaan. Kalleimmat hoidettavat olivat mielisairaita, joita aikuisista hoidettavista olikin puolet (4). Uutta oli, että nyt hoitosopimukset tehtiin kirjallisesti ja vielä kahtena kappaleena. Vuosiavun saajia oli kaikkiaan 38, joukossa yhdeksän perheellistä. Heidän saamansa apu vaihteli viiden ja neljäkymmenen markan välillä. Näiden lisäksi annettu satunnainen apu maksettiin aluksi pelkästään jyvinä, koska vaivauskassan rahavarat olivat vähäiset, mutta Peijarin ruodilta oli saatu lainaksi rukiita.¹⁵⁸

Varmasti suurin käytännössä näkynyt epäkohta Jämijärven vaivaishuollossa tuohon aikaan oli juuri mielisairaiden saama hoito. Sellaiset mielenvikaiset ja muutkin hoidettavat, joilla oli omaisuutta, saivat helposti hoitopaikan, sillä hoidettavan omaisuus siirtyi palkaksi hoitajalle. Käytännössä hoitaja kuitenkin melko pian unohti omaisuuden siirtona saamansa palkan ja työnsi hoidettavaa kunnan elätettäväksi. Näin kävi muunmuassa vanhuspariskunnan Juha Wihtiön ja hänen vaimon tapauksessa. Eräs torppari oli ottanut heidät hoitaakseen ja saanut haltuunsa heidän omaisuutensa. Hoitajan ja hoidettavien välille oli kuitenkin tullut riitaa ja pian vanhukset olivat köyhäinhuoltohallituksen kokouksessa valittamassa tilannetta: *"kun se pitkän puun kanssa kovalla jymyllä ajoi ulos."*

¹⁵⁶JKA. Vaivahoitohallituksen ptk. 13.2.1893

¹⁵⁷Soikkanen 1968, s.316

¹⁵⁸JKA. Vaivahoitohallituksen ptk. 16.1.1893

Tilanne oli hallituksen kannalta hankala, sillä vanhukset eivät suostuneet palaamaan hoitopaikkaansa, eikä torppari halunnut vapaaehtoisesti palauttaa heidän omaisuuttaan. Ei auttanut muu kuin pyrkiä oikeusteitse saamaan omaisuus takaisin, ja sillä välin maksaa vanhuksille avustusta vaivaiskassasta.

Oli myös tapauksia, joissa joku selvästi hoitovelvollinen talollinen yritti päästä vastuustaan tai ainakin saada korvausta kunnan kassasta. Eräs talollinen vaati anoppinsa hoitamisesta 100 markan vuosikorvausta. Köyhäinhoitohallitus päätti heittäytyä myös hankalaksi ja sijoittaa anopin muualle hoitoon ja periä kustannukset talolliselta. Ilmeisesti anoppi oli kuitenkin hankala sijoitettava, sillä köyhäinhoitohallituksen oli tässä tapauksessa peräännyttävä ja maksettava talolliselle hoitokorvaus. Näin kunnan köyhäinhuolto osoitti inhimillisyyttä ja katsoi asiaa myös hoidettavan kannalta. Hoidettavan etua katsottiin myös tapauksessa, kun talollinen kieltäytyi hoitamasta mielisairasta poikaansa. Asiassa päästiin sellaiseen sopimusratkaisuun, että talollinen maksaa kertakorvauksena 6100 markkaa kunnalle pojan elinikäisestä hoitamisesta. Taloudellisesta näkökulmasta sopimus oli kunnalle erittäin huono, sillä inflaatio oli tuolloin korkea. Mielisairas poika sitä vastoin sai todennäköisesti parempaa hoitoa sijoituskodissa kuin kotonaan.¹⁵⁹

Osittain näistä ongelmista päästiin kiinnittämällä hoitorasitus taloon ennen omaisuuden luovuttamista.¹⁶⁰ Erityisen ongelmallista oli sellaisen mielisairaana, kuten Serafia Iisakintyttären hoito: hän oli *"niin villi, että oli tehtävä siihen huoneeseen, jossa muukin väki asuu tarpeeksi iso aidattu kammio, mutta säyseästi ja kaikin puolin kristillisellä tavalla kohdeltava"*. Serafiata hoidettiin kunnan kustannuksella viisi kuukautta läänin sairashuoneessa, mutta hoito ei tuottanut tulosta, ja niin potilas siirrettiin kustannussyistä kotikuntaan elätehoitoon.¹⁶¹

Läänin vaivaishoidon tarkastajat esittivätkin vuonna 1891, että Jämijärven tulisi rakentaa *"houruinhuone"*. Esitellessään asiaa kuntakokoukselle silloinen esimies, lukkari Frans Salonen yhtyi tarkastajien käsitykseen mielisairanhoidon epäkohdista. Hän ehdotti, että Jämijärvi yhdessä joidenkin naapurikuntien kanssa rakentaisi talon, johon voitaisiin sijoittaa myös muita vaivaisia. Isännät eivät kuitenkaan asiaan innostuneet, vaan vetosivat eri kuntien välisiin pitkiin etäisyyksiin ja ennen kaikkea jo raskaisiin rasituksiin ja rahapulaan.¹⁶² Valtio antoi jo tuolloin rahallista tukea tällaisten laitosten rakentamiseen, mutta asetti toisaalta kustannuksia nostavia vaatimuksia rakennuksen koon ja varustuksen suhteen.

Nyt oli kuitenkin virallisesti aloitettu keskustelu Jämijärven omasta köyhäinhuollon laitoksesta, joka aikanaan, tosin vasta lähes sadan vuoden päästä, kantoi myös konkreettista hedelmää. *"Hyvin valmisteltu on puoliksi tehty"* on tuttu viisaus Jämijärvellä. Jonkilaista ratkaisua Jämijärven mielisairaiden hoitoon toivottiin saatavan Ikaalisiin puuhatusmielisairaalaan, jonne päätettiin varata kaksi paikkaa. Hanke ei kuitenkaan tuolloin toteutunut. Samoin jäi toteutumatta Kankaanpään ajama piirimielisairaalanhanke. Jämijärveä kosiskeltiin kumpaankin suuntaan ja kuntakokous

¹⁵⁹JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 26.8.1901 ja 9.9.1907; Kuntakokouksen ptk. 26.4.1916 ja 5.3.1917

¹⁶⁰JKA. Kuntakokouksen ptk. 17.12.1888

¹⁶¹sama 8.3.1889 ja 23.9.1889

¹⁶²sama 23.12.1891

päätti seurata tilannetta ja mennä sitten sinne, mistä hoito saataisiin halvimmalla.¹⁶³

Vuonna 1903 avasi ovensa yhdeksän satakuntalaisen kunnan yhdessä perustama Harjavallan mielisairaala. Se muutettiin vuonna 1909 piirimielisairaalaksi, jolloin Jämijärvi varasi sinne kaksi potilaspaikkaa. Vuonna 1905 määrättiin lisäksi, että jokaisessa kunnassa tuli olla mielisairaiden tarkastaja. Jämijärvellä tehtävään valittiin seppä Frans Lehtonen. Hänen tehtävänään oli käydä kerran kuukaudessa kunkin elätteelle annetun mielisairaalan luona tarkastamassa, että hoito ja olosuhteet ovat asialliset. Tästä toimesta hänelle maksettiin 20 markkaa vuosikorvauksena.¹⁶⁴

Toinen käytännön huoltotoimessa ongelmia aiheuttanut asia oli asetuksen edellyttämä elätteelle annettujen lasten koulunkäynti. 1890-luvun alkupuolella lastentarkastajat joutuivat useasti huomauttamaan hoitajia siitä, että lasta ei laitettu kouluun, tai että koulussa oleva lapsi ei ollut asiallisesti vaetetettu. Aina laiminlyönti ei ollut hoitajan syytä, vaan myös hoidettava lapsi saattoi olla haluton käymään koulua. Vaivaishoitohallituksen pohdittavaksi tuli tilanne, jossa elätehoidossa oleva lapsi oli karannut kansakoulusta ja oli edelleen "sillä tiellä".¹⁶⁵ Lastentarkastajien huomautukset vähenevät vuosikymmenen loppuun tultaessa, sillä hoitomaksua ei maksettu ellei lapsi käynyt koulua.

Vuoden 1892 vaivaisohjesäännön luoma uusi organisaatio ei toiminut käytännössä toivotulla tavalla. Ohjesääntö määräsi hallituksen kokoontumaan kolmasti vuodessa, mutta käytännössä kokouksia oli vain kaksi ja niihinkin monet jäsenistä osallistuivat erittäin harvoin. Kahdelle talolliselle määrättiin jopa kolmen markan uhkasakko, elleivät he esitä laillista estettä poissaololleen. Monesti kokousta ei saatu edes päätösvaltaiseksi.

Kuntakokous päätti vuonna 1892, ettei yksittäisiä vaivaisapuanomuksia tai lääkärikulujen korvauksia enää oteta käsiteltäväksi, vaan niiden oikea osoite on vaivaishoitohallitus.¹⁶⁶ Näitä anomuksia oli jatkuvasti, mutta koska vaivaiskassaan kerättiin verotuksella lähes pelkästään elätehoitoon ja vuotuisapuun tarvittavat rahat, ei vaivaishoitohallituksella ollut mitään jakaa. Näin tilapäisavut ja etenkin sairaanhoitokulujen korvaaminen jouduttiin edelleen viemään kuntakokouksen päätettäväksi. Joskus tällainen hoitoon lähettäminen oli kuntakokouksen pääasiana. Tässä näkyy se ristiriita, mikä vallitsi tuon ajan kuntahallinnossa: valtio pyrki uudistuksilla tehostamaan köyhäinhoitoa, mutta isännät eivät halunneet luovuttaa pois kuntakokouksen perinteistä määräysvaltaa raha-asioissa.

Vuosisadan vaihteen tienoilla alkoivat valtion vaivaishoidon tarkastajat yhä enemmän vaatia kunnilta ennaltaehkäisevän köyhäinhoidon lisäämistä. Jämijärvellä monet näkivät alkoholin ja kaiken siihen liittyvän "menon" pahimpana köyhäinhoidon tarpeen lisääjänä. Jos viinan salapoltto ja myynti saataisiin kuriin, niin köyhyys ja kurjuus vähenisi samantien. Kenraalikuvernöörin kehoituksesta 1860-luvulla luotu yhteisvastuulliseen sakottamiseen perustunut järjestelmä ei ainakaan Jämijärvellä tuonut toivottua tulosta. Kunnalle tuli kuluja, mutta se ei saanut perityksi sakkoja salapolttoon syyllistyneiltä. Järjestelmää oli pakko muuttaa 1870-luvun lopulla, jolloin rangaistukset pidettiin ennallaan, mutta sakkojen yhteisvastuullisuus poistettiin.

¹⁶³JKA. Kuntakokouksen ptk. 8.9.1913

¹⁶⁴sama 6.2.1905 ja 12.2.1905 ja 1.10.1905

¹⁶⁵JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 28.12.1896

¹⁶⁶JKA. Kuntakokouksen ptk. 9.5.1892

Kirkkoherra oli jo virkansakin puolesta hyvin aktiivinen alkoholiasian esilletuoja kuntakokouksissa ja joitakin päätöksiäkin asiassa saatiin aikaan. Pullo-oluen myynti kiellettiin kaupoissa ja kestkievareissa. Jälkimmäisen kohdalla tosin päättäjät itsekkin totesivat, että "*ollen tällä päätöksellä se voima mikä sille tulla tahi minkä sille antaa voi*".¹⁶⁷ Kestkievarin pitäjät nimittäin valittivat päätöksestä heti kuvernöörille, joka taas vaati selitystä kuntakokoukselta laittoman päätöksen johdosta. Laittoman alkoholin myyntiin liittyivät läheisesti laittomat tanssit, jotka myös kiellettiin uhkasakon uhalla. Kuntakokouksen esimiehenä 1880-luvun lopulla toiminut kirkkoherra olisi kieltänyt samantien myös sahtitalkoot. Tähän asti talolliset kunnollisina kansalaisina olivat myötäilleet kirkkoherran vaatimuksia, mutta tässä asiassa kokousväki oli yksimielisesti eri mieltä. Sahtitalkoita perusteltiin taloudellisesti hyödyllisinä ja aivan välttämättöminä monien rakennushankkeille.¹⁶⁸

Alkoholi oli tuolloin, kuten sen jälkeenkin, köyhäihoidossa kaksiteräinen miekka. Toisaalta se aiheutti paljon huoltotarvetta ja toisaalta laillisesti tuotetusta alkoholista saatiin viinaverorahoja, joita Jämijärvellä 1900-luvun alkupuolella käytettiin yhä enemmän köyhien lasten vaatettamiseen. Kysyntä synnytti tarjontaa ja sitä ei kielloin eikä sakoin voitu estää. Naapurikateus esti toiminnan liian laajenemisen. Sosiaalidemokraattisen puolueen perustaminen toi uutta puhtia alkoholikeskusteluun myös Jämijärvellä. Kieltolakivaatimus kuului alusta pitäen puolueen periaateohjelmaan. Vuoden 1917 toukokuussa Jämijärven sosialidemokraatit esittivät hyväksyttäväksi toimenpideohjelman, jonka avulla salapoltto-ongelma poistuisi. Syyllisten piiriä esitettiin laajennettavaksi siten, että sakkorangasitus kohtaisi keittäjän lisäksi myös viljan luovuttajaa, astioiden antajaa ja asian salaajaa.¹⁶⁹ Itsenäisyyden aika toi sitten tullessaan lisää lainsäädäntöä, mutta laeilla ei kysyntää poistettu.

Ennalta ehkäisevän köyhäinhoidon ajatus oli pitkään tavalliselle talolliselle varsin vieras ajatus. Vanhastaan oli totuttu reagoimaan vasta, kun joku ilmiselvästi oli joutunut hädänalaiseksi. Joitakin orastavia alkuja tälläkin saralla oli jo nähtävissä. Kuuromykkä torpparin poika saatettiin lähettää kouluun Helsinkiin, mutta vankilaan joutuneelle Jaakkima Korkeamäelle ei suostuttu ostamaan suutarin työkaluja, kun Vankeinhoitoyhdistys asiaa tiedusteli.¹⁷⁰ Tilattoman väestön maanhankintaan tarkoitettu valtion myöntämä laina jätettiin ottamatta, koska 5000 markan summaa pidettiin niin pienenä, ettei siitä ole mitään hyötyä Jämijärven kaltaisessa kunnassa, missä on niin paljon tilattomia. Kuntakokouksen mielestä siitä olisi aiheutunut vain turhaa riitaa.¹⁷¹

Tilattoman väestön asia eteni vasta runsaan kymmenen vuoden kuluttua, sillä vuonna 1913 Jämijärvellä päätettiin perustaa tilattoman väestön lainarahasto, jonka alkupääomaksi kunta takasi 50000 markan lainan. Rahastoa hallinnoivan toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin opettaja Linnanen ja jäseniksi opettaja Alarotu sekä talolliset Pitkäkoski, Soini ja Kontti. Sääntöjen mukaan

¹⁶⁷JKA. Kuntakokouksen ptk. 15.7.1889

¹⁶⁸sama 23.9.1889

¹⁶⁹sama 30.5.1917

¹⁷⁰JKA. Vaivaishoitohallituksen ptk. 24.1.1916

¹⁷¹JKA. Kuntakokouksen ptk. 17.4.1900

1/3 jäsenistä tuli olla lainaan oikeutettuja, mutta pykälää tulkittiin väljästi.¹⁷² Sentään yksi varsinainen tilatonkin pääsi mukaan, sillä jo aiemmin kunnallislautakuntaan valittu mäkitupalainen Nestori Nieminen valittiin myös tilattoman väestön lainarahaston toimikuntaan. Kassan säännöt mahdollistivat lainojen myöntämisen myös tonttien ostoon yksityisille ja kunnalle, mutta Jämijärvellä toimikunta päätti, kokouksessa mukana olleen asutuspiiritarkastaja H.Parpolan kehotuksesta, myöntää lainoja vain maan ostoon maanviljelytarkoituksiin.

Tavoitteena oli mahdollisimman suurien ja halpojen viljelystilojen muodostaminen, joista perheet voivat saada täyden elannon. Alkuperäomaksi kunnalle myönnettiin 18000 markkaa, josta ensimmäisenä vuonna (1914) myönnettiin noin puolet kuudelle hakijalle. Ostettavan alueen enimmäishinnaksi määrättiin 6000 markkaa, mikä Jämijärvellä ylitettiin vain yhdessä tapauksessa. Edellytyksenä lainan saamiselle oli täystakuu, mikä tarkoitti omavelkaista henkilötakausta tai kiinnitystä täydestä arvosta. Tämä kohta aiheutti varmasti monelle lainanhakijalle ongelmia, samoin kuin se, että anotuista summista vähennettiin jopa kolmasosa. Vuoden 1918 loppuun mennessä lainoja oli myönnetty 14 yhteissummaltaan 22900 markkaa.¹⁷³ Lainakassan vaikutus Jämijärven tilattoman väestön asemaan oli lähinnä kosmeettinen. Yksilötasolla lainoilla sitä vastoin oli suurikin merkitys, varsinkin kun inflaatio söi niiden pääoman. Historiallisesti lainakassan perustamisella oli kauaskantoiset seuraukset, sillä nykyäänkin valtion halpakorkoiset lainat mahdollistavat tilojen peltoalojen laajentamisen. Sosialidemokraattisen puolueen perustaminen Jämijärvelle toi muutoinkin lisää eloa ja aloitteita kunnalliselämään, mutta myös äänestyksiä, varsinkin henkilövalinnoissa.

Työttömyystöiden järjestäminen vaivaisavun sijaan oli ainakin Jämijärvellä ongelmallista. Vuosi 1902 oli Suomessa erittäin huono satovuosi, ja Jämijärvelläkin uhkasi nälänhätä, joka aiheutui suuresta työttömyydestä. Kuntaan perustettiin hätäaputoimikunta, jonka tehtävänä oli anoa valtiolta siemenviljaa ja lainaa työllisyystöihin. Kuitenkin ainoa "yleishyödyllinen työ", jonka päättävissä asemassa olleet talolliset keksivät, oli soiden kuivatus. Niinpä jälleen oltiin samassa tilanteessa kuin muutama vuosikymmen aikaisemminkin: rahaa ja suota oli, mutta kukaan ei tahtonut ryhtyä niillä palkoilla kuokkimaan. Säästyneet rahat talletettiin pankkiin ja niitä käytettiin työllistämiseen uudelleen vuonna 1914.¹⁷⁴ Työttömyyden lievittämiseksi valtio antoi jälleen avustusta myös käsitöiden tekemiseen. Jämijärvelläkin naiset hankivat ansioita tekemällä pellavaliinoja, villahamekankaita, kudottuja vuodepeitteitä ja esiliinoja. Naisia käsitöiden tekoon osallistui 67, mutta vain yksi mies, joka teki läkkipellitöitä.¹⁷⁵

Ehkä eniten merkitystä ennaltaehkäisyn suhteen oli terveydenhoidon alalla saavutetuilla edistysaskeleilla. Jo vuoden 1865 kunnallisasetus asetti kunnalle monia terveydenhuoltoon liittyviä tehtäviä. Terveydenhoito mainittiin kuntakokouksen tehtäväluettelossa kolmantena, sisältäen mm. rokotuksen ja kättilöiden asettamisen. Vuoden 1879 asetus velvoitti kunnallislautakunnan huolehtimaan terveydenhoitoasioista ja edellytti laadittavaksi jokaiseen kuntaan erityisen terveydenhuolto-ohjesäännön. Kuvernöörit eivät kuitenkaan tehokkaasti vaatineet tällaista ohjesääntöä, eikä sitä Jämijärvelläkään tehty ennen kuin 1890-luvun alkupuolella, jolloin kuntiin lähetettiin mallisäännöt.

¹⁷²JKA. Tilattoman väestön lainakassan säännöt

¹⁷³JKA. Tilattoman väestön lainakassan ptk. 31.10.1914 - 22.12.1918

¹⁷⁴JKA. Kuntakokouksen ptk. 13.10.1902, 21.2.1902, 28.2.1904, 28.9.1914

¹⁷⁵SVT XXI B, Vaivashoidontarkastajan vuosikertomuksia

Kunnallislautakunta ei kuvernöörin lähettämiä sääntöjä erityisemmin käsitellyt, vaan ne hyväksyttiin sellaisinaan ja niitä painatettiin 150 kappaletta kuntalaisille jaettavaksi. Säännöt sisälsivät hyvin yksityiskohtaisia ohjeita tarttuvien tautien ehkäisemiseksi, joista kunnallislautakunta veloitettiin huolehtimaan edesvastuun uhalla. Lisäksi annettiin tarkkoja määräyksiä rakentamiseen ja asumiseen liittyvissä asioissa, joista monet tehokkaan valvonnan puuttuessa jäivät vaille käytännön merkitystä¹⁷⁶ Samaan aikaan hyväksyttyä köyhäinhuolto-ohjesääntöä painatettiin 500 kappaletta. Tärkeysjärjestys kunnan kannalta näkyy selvästi.

Rokotus ei vielä 1880-luvulla sujunut toivotulla tavalla. Syninä runsaisiin poisjäänteihin olivat ennakkoluulojen ohella huonot kulkuyhteydet. Esimerkiksi vuonna 1890 rokotuksista jäi pois 82 ja terveystarkastuksesta 5 henkilöä. Kuntakokous päätti kuuluttaa kirkossa rokotusasetuksen sisällön ja muistuttaa kuntalaisia seuraamuksista, ellei rokotuksiin osallistuta.¹⁷⁷ Muistutuksella olikin toivottu vaikutus, eikä kuntakokous enää joutunut puuttumaan asiaan. Koska Jämijärvellä ei ollut ketään terveyspuolen viranhaltijaa, oli rokotus käytännössä järjestetty yhteistyössä Ikaalisten kanssa.

Jo vuonna 1827 oli annettu asetus, joka edellytti jokaisen pitäjän palkkaamaan kättilön. Kuitenkin vain hyvin harvoille paikkakunnille todellisuudessa saatiin kättilöitä ennen 1800-luvun puoliväliä. Rokotuksen yleistyminen ja sen sisällyttäminen kättilön tehtäviin lisäsi vähitellen kuntien halukkuutta kättilöiden palkkaamiseen. Jämijärvelläkin asiasta kyllä usein keskusteltiin, mutta vasta vuonna 1899 päätettiin perustaa kättilön virka edellytyksellä, että saadaan palkkaukseen valtionapua. Kättilön palveluksista perittävät maksut sovittiin samantien. Säätyhenkilöiltä perittiin viisi markkaa, talollisilta kolme, torppareilta ja varakkailta itsellisiltä puolitoista markkaa. Köyhien synnytystä kättilö avusti ilmaiseksi. Mutta kuten monasti ennenkin, aikeista ja päätöksistä oli pitkä matka itse käytännön toteutukseen. Uuden vuosisadan alun huonot satovuodet viivästyttivät kättilön saamista Jämijärvellä. Vasta vuonna 1908, monien peruutusten jälkeen, Mathilda Honkanen Tampereelta suostui ottamaan toimen vastaan.¹⁷⁸ Pienten kuntien kättilöiden virat eivät olleet erityisen haluttuja, koska palkanmaksukyky ja usein halukin oli pienillä paikkakunnilla peräti vähäinen.

Köyhäinhuollossa vuosisadan vaihteen molemmiin puolin tehdyt uudistukset lisäsivät valtion ohjausta kunnallishallinnossa. Jämijärvi siirtyi kuvernöörin kehoituksesta yhden vaivaishoitopiiriin järjestelmään, palkkasi kättilön, siirsi lainamakasiinin kaikkien kuntalaisten omistukseen ja koulukin aloitti toimintansa vuonna 1889. Mutta toisaalta köyhäintaloa ei suostuttu rakentamaan, mikä taas oli yksi keskusjohdon tavoite vaivaishuollossa. Eräs osoitus keskushallinnon otteen tiukkenemisesta oli monenlaisten paperien ja lomakkeiden lisääntyminen, niin että Jämijärvelläkin päätettiin hankkia vuonna 1907 kunnalle erityinen arkistokaappi.¹⁷⁹

¹⁷⁶JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 6.6.1893 ; Terveystarkastussääntö

¹⁷⁷JKA. Kuntakokouksen ptk. 23.2.1891

¹⁷⁸JKA. Kuntakokouksen ptk. 24.4.1899; Kunnallislautakunnan ptk. 16.3.1908

¹⁷⁹JKA. Kuntakokouksen ptk. 8.4.1907

6.4 Vaikeat vuodet 1917 - 1918

Ensimmäisen maailmansodan alkuvuodet merkitsivät ainakin periaatteessa täystyöllisyyttä Suomessa. Käytännössä oli alueittain jonkinverran työvoimapulaa, koska kaikki maaseudun irtain väki ei halunnut muuttaa työn perässä toiselle paikkakunnalle. Teollisuustuotteiden lisääntynyt kysyntä aiheutui Venäjän kasvavista sotaponnistuksista. Sen oma teollisuustuotanto sitoutui yhä enemmän sotatarvikkeiden tuottamiseen, jolloin suomalaiselle tuotannolle avautui vientimarkkinoita idästä. Työtä suomalaisille toivat myös jo ennen sotaa alkaneet rannikoiden linnoitustyöt, joita sodan alkaminen entisestään kiihdytti. Näihin töihin otettiin lähes kaikki halukkaat. Lisäksi työvoimaa siirtyi Suomesta suoraan Venäjälle, sillä liikkuminen rajan yli oli helppoa.

Teollisuustuotteiden kasvava kysyntä ei suoraan vaikuttanut Jämijärvellä, koska kunnassa ei ollut teollisuutta. Välillisesti vaikutus tuntui lisääntyneinä työmahdollisuuksina Tampereella ja Porissa. Enemmän Jämijärvelläkin varmasti vaikutti jo sodan alkuvuosina elintarviketilanteen kiristyminen. Jo yksistään Pietarin miljoonakaupunki pystyi käyttämään Suomen elintarviketuotannon kaiken ylijäämän. Ja koska siellä oli elintarvikkeista kova kysyntä, alkoivat hinnat nousta. Tämä taas oli omiaan kiihdyttämään elintarvikkeiden vientiä Suomesta ja aiheutti vähittäistä elintarvikepulaa sekä hintojen nousua Suomessa. Tuohon aikaan lisäksi Suomen viljaomavaraisuus oli alhainen ja Suomi oli elänyt pitkälti juuri Venäjältä tuodun viljan varassa. Olot Venäjällä kehittyivät yhä sekasortoisempaan suuntaan, eikä kuljetusjärjestelmä kyennyt toimittamaan viljaa Suomeen kuten aikaisemmin.

Inflaatiota kiihdytti edelleen Venäjältä tulleet runsaat ruplamäärät, jotka Suomen Pankin oli lunastettava. Rahan arvon heikkeneminen kosketti jossain määrin kaikkia suomalaisia, mutta on selvää, että peruselintarvikkeiden hintojen nousun vaikutukset olivat tuhoisimmat kaikkein köyhimpien kohdalla. Heidän kaikki ansionsa olivat normaaleinkin aikoina menneet elintarvikkeisiin. Yhteiskunnallinen eriarvoisuus lisääntyi, vaikka tyytymättömiä löytyi kaikista yhteiskuntaluokista.¹⁸⁰

Jämijärvellä Suomen kiristynyt elintarviketilanne alkoi näkyä jo syksyllä 1915, jolloin kuntakokouksessa päätettiin taata paikalliselle osuuskaupalle 5000 markan laina syömäviljan hankkimiseksi kuntalaisille edelleen myytäväksi kahden prosentin korolla. Tuolloin vielä viljaa oli saatavissa ja hanke onnistui odotetusti. Voitto tasattiin kunnan ja kauppiaan kesken. Huonompaan suuntaan oltiin kuitenkin menossa. Seuraavana keväänä kuvernööri määräsi perustettavaksi lihan pakko-ottojen varalta toimikunnan. Kolmimiehiseen toimikuntaan valittiin poliisi, talollinen ja mäkitupalainen.¹⁸¹

Köyhyyden lisääntyminen näkyi ja tuntui myös pitäjässä, koskapa vuoden 1917 talousarviota laadittaessa kaikki viinaverorahat osoitettiin köyhien koululaisten vaateavustuksiin. Elintarvikelautakunta perustettiin 29.1.1917 ja se valtuutettiin ottamaan kunnan säästöpankista 10000 markan laina kunnan yhteisellä takauksella. Lautakuntaan kuuluivat kaikki kunnallislautakunnan jäsenet, sekä lisäksi osuuskaupan hoitaja ja kauppias Ruoko. Kauppiat olivat mukana siksi, että elintarvikkeiden käytännön jakelu hoidettaisiin kauppojen kautta.

Lautakunta oli hyvin epäkiitollisen tehtävän edessä. Sen tuli huolehtia ylimääräisen viljan keräämisestä talollisilta ja jakamisesta edelleen tarvitseville. Lautakunnan kokoonpano soveltui

¹⁸⁰Siipi 1967, s.40-41

¹⁸¹JKA. Kuntakokouksen ptk. 26.4.1916

kovin huonosti tähän toimeen, sillä lähes kaikki olivat mahdollisia luovuttajia, eikä kaikkia kauppiaita oltu kelpuutettu jakeluun. Lisäksi elintarvikelautakuntaa moitittiin saamattomuudesta ostoviljan hankinnassa talvella, jolloin sitä vielä kovaan hintaan olisi ollut saatavissa. Lautakunta sai hankituksi vain alle 100 hehtolitraa ja maksettujen raha-avustusten ostovoiman söi inflaatio. Talollisten ja sosialidekraattien välejä kiristi lisäksi lainamakasiinin hoitajanvaihdosjupakka. Efraim Kontti oli ollut lainamakasiinin hoitajana yli kolmekymmentä vuotta ja Matti Mattila oli huolehtinut vaivaisjyvien mittaamisesta. Kun sitten vuonna 1915 tehtävien hoitajia vaidettiin, niin silloin tarkastettiin myös tilit ja viljamäärät. Tarkastuksessa havaittiin, että lainamakasiinissa oli n. 70 hehtolitraa ylimääräistä viljaa, jonka vanhat hoitajat ottivat itselleen. Ylijäämä lienee syntynyt ajan mittaan mittavirheistä ja kirjanpidon puutteista. Tämän asian käsittely veti kuntakokouksiin runsaasti väkeä ja nostatti tunteita, etenkin kun talollisenemmistöinen kuntakokous siunasi tapahtuneen.¹⁸² Tapausta puitiin yhä vuoden 1917 keväällä.

Maaliskuun lopulla oli työväentalolla, Torpalla, pidetty hyvin "vallankumoushenkinen" kokous, jossa kunnan asioiden hoitoa oli arvosteltu jyrkästi. Kokous vaati, että postitoimiston hoitaja, poliisikonstaapeli, taksoitussihteeri, kuntakokouksen puheenjohtaja, kolme kunnallislautakunnan jäsentä sekä koko elintarvikelautakunta oli erotettava. Puhetta kokouksessa johti ilman elintarvikelautakunnan paikkaa jäänyt kauppias.¹⁸³ Tämä "epäpyhä" allianssi saikin tahtonsa läpi sikäli, että elintarvikelautakunnan kokoonpanoa uudistettiin ja laajennettiin toukokuussa 1917. Paikat jaettiin tasan porvareiden ja sosialistien kesken, mutta toimenpide ei parantanut lautakunnan toimintakykyä eikä sillä myöskään saatu kohotetuksi kuntalaisten luottamusta lautakuntaa kohtaan. Valtion taholta edellytettiin, että elintarvikelautakunnan kokoonpanon tuli vastata kunnan väestön jakautumista eri väestöryhmiin. Tämä ei toteutunut, sillä n. kuusisataa torpparia ja työmiestä sai lautakuntaan kaksi edustajaa, mutta sataaviittäkymmentä talollista edusti lautakunnassa neljä jäsentä. Liikemiehet olivat parhaiten edustettuna, sillä kymmenestä liikemiehestä oli kaksi lautakunnan jäsenenä.¹⁸⁴

Varsinkin sokerin korttisäännöstelty jako aiheutti kunnassa paljon huhuja ja epäilyksiä väärinkäytöksistä. Tulilinjalle joutui etenkin paikallinen osuuskauppa, jonka tehtävänä oli ottaa sokeri vastaan ja jakaa edelleen muihin jakopisteisiin. Osuuskaupan hoitajaa syytettiin ylimääräisten annosten myymisestä joillekin yksityisille. Ikaalinen-lehteen nimimerkillä Kovapää kirjoittanut jämijärveläinen puolusti osuuskauppaa ja selitti sokerin puutteen johtuneen siitä, että maaliskuun annosta ei tullut kuntaan lainkaan. Joidenkin runsaat sokerimäärät aiheutuivat kirjoittajan mukaan siitä, että *"löytyypä meiltä perheitä, jotka ovat kosiskelleet puolen seurakuntaa käyttääkseen sen sokerikortteja"*. Elintarvikelautakuntaan kohdistuneita moitteita nimimerkki Kovapää ihmettelee ja kysyy: *"Ovatko toimet sitten tulleet kelvottomasti hoidetuksi, vai vaativatko kuntalaiset enemmän kuin syntinen ihminen voi täyttää"*. Paljon huonommin hänen mielestään asioita hoidettiin Kankaanpäässä, mistä "tietojen" mukaan korttisokeria oli myyty Tampereelle. Kankaanpäälaiset suivaantuivat kirjoituksesta aina vastineeseen asti.¹⁸⁵

¹⁸²JKA. Kuntakokouksen ptk. 19.7.1915; Ikaalinen 2.3.1917

¹⁸³Ikaalinen 28.3.1917, kirjoittaja todennäköisesti opettaja Linnanen

¹⁸⁴JKA. Elintarvikelautakunnan vuosikertomus v:lta 1917

¹⁸⁵Ikaalinen 24.8. 1917 ja 14.9.1917

Mitä pidemmälle syksy eteni sitä selvemmin alkoi elintarvikepula näkyä. Keväällä ja kesällä oli kiistelty sinänsä tarpeettomasta sokerista, mutta lokakuussa oli köyhemmillä pulaa myös peruselintarvikkeista. Kesän kuivuus ja syksyn aikaiset hallat olivat vaurioittaneet viljasatoa. Viljan hinnat olivat nousseet "pilviin" köyhän työläisen ostovoimaan nähden. Ruiskilo maksoi 1,30 markkaa, kaura 1,20 markkaa, perunat 40 markkaa hehtolitra, maitolitra 50 penniä ja voikilosta joutui maksamaan vähintään 10 markkaa. Lainamakasiinihinnoiksi oli vielä syyskuussa sovittu rukiin osalta 60 penniä sekä ohra ja kaura 40 -50 penniä kilolta. Tilanteen vakavuutta jämijärveläisittäin kuvaa se, että monet talkoot piti sahdin puutteen vuoksi jättää kokonaan pitämättä, sillä maltaiden teko vähistä viljoista oli kielletty. Jokapäiväistä oli rukiin, ohran, herneiden ja sikurin käyttö kahvin korvikkeena. Ja pulan pahentuessa syksyllä oli omenatarhoissa ja vihannesmailla runsaasti varkaita.¹⁸⁶

Maanviljelijät selvisivät tilanteesta jonkin verran kulutusta supistamalla ja osittain käyttämällä korvikkeita. Toisin oli työväestön laita. Tuleva työttömyys oli selvästi nähtävissä jo elokuussa, jolloin kuntakokous päätti anoa valtiolta rahaa hätäaputietyöhön Kauppilan kylästä Kankaanpään rajalle. Kuukautta myöhemmin perustettiin työttömyyskomitea, johon tulivat valituiksi opettaja, torppari, kauppias ja talollinen.

Komitealle annettiin käyttövaroiksi 1500 markkaa kunnan kassasta. Tuohon aikaan tavoite huomioiden summa oli muodollinen. Vaivahoitohallituksessa käytiin lokakuussa keskustelua siitä, pitäisikö vähävaraisille lapsille ostaa maitoa ja voita, "*mutta jätettiin toistaiseksi*".¹⁸⁷ Tilanne paheni kuitenkin nopeasti vuoden loppua kohden mentäessä, sillä leipäviljan puute alkoi tuntua todenteolla.

Elintarvikelautakunnalle otettiin syyskuussa säästöpankista lisää lainaa 20000 markkaa ja joulukuussa 50000 markkaa, jolloin nähtiin tarpeelliseksi jakaa kuluttajat varallisuutensa perusteella kolmeen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluivat "*varattomat*", joille myytiin 20 penniä alle sisäänostohinnan, "*vähävaraiset*" saivat elintarvikkeita sisäänostohinnalla ja "*varalliset*" maksoivat lisäksi hankintakulut. Kunnallislautakunnan tehtäväksi tuli luokitella kuntalaiset näihin eri luokkiin. Tuleva alijäämä päätettiin kattaa taksoittamalla lisää 5000 markkaa, ottamalla 3000 markkaa hätäapuväestöstä ja loput lainattiin pankista. Vuoden 1918 viinaverorahat lisättynä 1000 markan kunnan osuudella päätettiin käyttää köyhien koululaisten ravintoavustuksiin.¹⁸⁸ Tehdyt toimet osoittavat, että tilanteen vakavuus tajuttiin Jämijärven päättäjien keskuudessa ja oli myös tahtoa yrittää parantaa tilannetta. Ongelmana vain oli edelleen lähes täydellinen kädestä suuhun eläminen, joka esti riittävien rahamäärien osoittamisen hädän torjuntaan. Etenkin työttömyyden tehokas torjunta epäonnistui valtion tukurahoituksen viivästyessä.

Elintarvikelautakuntaan kohdistuva kritiikki jatkui voimakkaana koko loppusyksyn ja lähes jokaisessa kuntakokouksessa koko lautakunta tai jotkut sen jäsenet pyysivät eroa. Niihin ei kuitenkaan suostuttu, koska parempien jäsenten löytäminen entisten tilalle niinkin pienessä kunnassa oli mahdotonta. Epäluuloja hälventääkseen lautakunta julkaisi paikallislehdessä tammikuussa 1918 seuraavanlaisen selvityksen senhetkisestä taloudellisesta tilanteestaan:

¹⁸⁶Ikaalinen 12.10.1917 ja 19.10.1917

¹⁸⁷JKA. Kuntakokouksen ptk. 13.8.1917 ja 24.9.1917 ; Vaivahoitohallitus 16.7.1917

¹⁸⁸JKA. Kuntakokouksen ptk. 2.9.1917 ja 18.12.1917

rahaa	1779,77	mk	sokeria tehtaassa	3993,85	mk
viljaa	19059,26	"	perunoita	319,50	"
lihaa	5600,75	"	perunoita yksityisten var.	1675,00	"
sokeria	11913,13	"	nahkaa valmistettavana	1304,75	"

Nämä toimet oli rahoitettu velkaantumalla säästöpankkiin 47749,70 markkaa. Kirjottaja kiitti lautakunan toimia moitteettomiksi ja vetoaa lopuksi, että *"kuntalaisten tulisi luottamuksella ja kiitollisuudella suhtautua elintarvikelautakuntaansa eikä niin kuin tapana on ollut, nurkua, jopa parjata sitä asioista, joille se ei mitään mahda"*.¹⁸⁹ Kirjoitus ei todennäköisesti juurikaan vähentänyt epäluuloja, sillä se ei antanut valaistusta pääkysymykseen: oliko elintarvikkeiden ja ostokorttien jako ollut tasapuolista. Vai pitikö paikkansa, että *"toisille annettiin vaan paljaita kaurankuoria, hiekkaa ja sahajuhvoja, kun taas toisten pussiin pantiin selviä ruis- tai ohrajauhoja"*.¹⁹⁰ Lisäksi kuntalaisten keskuudessa eli sitkeästi käsitys, että elintarvikelautakunnan varat hupenevat jäsenten suuriin palkkioihin.

Varsinainen kansalaissota tai siihen johtaneet kiistat eivät juurikaan näy Jämijärven kunnan virallisissa papereissa. Maatalouslakkoja ei Jämijärvellä ollut lainkaan johtuen suurtilojen puuttumisesta. Torpparit ja talolliset olivat sosiaalisesti lähempänä toisiaan kuin suurtilavaltaisissa pitäjissä. Varsinaista radikaalia työväkeä oli niin vähän, että heidän esiintymisensä kunnassa rajoittui kokousten pitoon. Sodan puhkeamisen jälkeen Jämijärvi jäi rintamalinjan valkoiselle puolelle, eikä kunnan alueella käyty varsinaisia taisteluita. Ikaalisten ja Tampereen läheisyys luonnollisesti veti väkeä taisteluihin molemmille puolille myös Jämijärveltä. Se kuinka paljon jämijärveläisiä kaikkiaan osallistui sotaan, jää tässä selvittämättä. Jonkinlaisen käsityksen asiasta saa tarkastelemalla uhrien määrää. Taisteluissa kaatuneita, teloitettuja tai vankileirillä kuolleita punaisia oli 21. Heistä kahdeksan oli torppareita tai heidän lapsiaan, yksi talollinen ja yksi talollisen poika, loput olivat itsellisiä. Valkoisella puolella kaatui ainoastaan yksi renki, jonka haudalle kunta kustansi myöhemmin 2000 markan arvoisen sankaripatsaan.¹⁹¹

Maaliskuussa kuntakokous odotteli jo *"säännöllisten olojen palautumista"* ja huhtikuussa valittiin *"paikkakunnalta poismuuttaneiden"* tilalle uusia jäseniä eri toimielimiin. Lisäksi joitakin, *"jonka menettely on ollut hyvää järjestystä ja laillista hallitusta vastaan ja niin muodoin sopimaton kunnan luottamustoimiin"* erotettiin kansakoulujen johtokunnista.¹⁹²

Miten kansalaissota sitten vaikutti tavallisen köyhän elämään ja köyhäihuollon järjestämiseen Jämijärvellä? Vuonna 1916 sijoitettuja oli yhteensä 21, joista maksetut korvaukset vaihtelivat 15 - 450 markkaan. Vuosiapua, jonka määrä vaihteli 20 - 115 markkaan, sai tuolloin 23 kuntalaista. Yhteensä menot arvioitiin 4568 markaksi. Inflaation kiihtyessä rajusti vuonna 1917 vain joitakin hoitopalkkioita tarkistettiin kesken vuoden. Voidaan ajatella, että hoidettavien saama hoito ei ainakaan parantunut hoitopalkkion menettäessä ostovoimansa. Täysin vailla tuloja oleva, mutta omassa asunnossaan asuva vuotuisavun saaja ei mitenkään elänyt koko vuotta 115 markan avustuk-

¹⁸⁹Ikaalinen 25.1.1918

¹⁹⁰Ikaalinen 20.9.1918

¹⁹¹JSA. Kuolleiden luettelo 1918;JKA. Kuntakokouksen ptk. 17.9.1918

¹⁹²JKA. Kuntakokouksen ptk. 22.4.1918

sella, kun ruiskilo maksoi 1,30 markkaa. Loppu oli kerättävä "lähimmäisapuna" eli osittain kerjämällä, mutta sama tilanne oli vallinnut aiemminkin. Nyt vain oli kerjättävä enemmän.

Seuraava asetelma osoittaa avustettavien määrän ja aiheutuneiden kustannusten kehityksen vuosina 1917 - 1921:

	1917	1918	1919	1920	1921
sijoitetut/mk	21 / 3355	27 / 9245	31 / 16250	35 / 18550	38 / 29300
vuosiapu/mk	23 / 1213	26 / 2543	27 / 4825	22 / 3750	16 / 4700
yhteensä/mk	44 / 4568	53 / 11788	58 / 21075	57 / 22300	54 / 34000

Etenkin sijoitettujen määrä lisääntyi huomattavasti noina vuosina. Määrä myös pysyi korkeana, koska uudet sijoitetut olivat kansalaissodan vuoksi orvoiksi jääneitä lapsia. Uusien sijoituskotien löytäminen noina taloudellisesti ja muutoinkin vaikeina aikoina oli monasti lähes mahdotonta ja siksi ongelmiin oli yritettävä löytää uudentyypisiä ratkaisuja. Ilman huoltajaa ja asuntoa jääneen perheen tilannetta ei enää aina voitu ratkaista sijoittamalla jäsenet eri paikkoihin, vaan perheelle oli löydettävä asunto. Ensimmäinen tämänlaatuinen toimi Jämijärvellä tehtiin vuoden 1917 lopulla, jolloin kunta hankki omistukseensa huoneiston, jonne eräs äiti lapsineen sijoitettiin.¹⁹³ Alhainen 300 markan hinta antaa viitteitä asunnon tasosta.

Kokonaisuutena tarkastellen kansalaissodan aika oli Jämijärvelläkin vaikea, mutta kuitenkin huomattavasti helpompi kuin suurissa kaupungeissa. *"Pettua ja jäkäliä ei taidettu syödä juuri ensinkään ja jämijärveläisiä kerjäläisiä oli tuskin enempää kuin ennenkään, mutta ulkopitäjäisiä liikkui laumoittain"*, kirjoitti nimimerkki Eppu paikallislehteen syksyllä 1918. Hän arveli suhteellisen hyvän selviytymisen johtuneen muista pitäjistä vähäisemmästä "trokauksesta". Toki ilmiö oli Jämijärvelläkin tuttu. Munalaatikoiden pohjalla oli voita, ja eläinten ruhot oli täytetty niinikään voilla. Jämijärven kaikki suurtrokarit asuivat Epun mukaan Kankaanpään rajamailla olevassa kylässä. Kylän nimeäminen näin jälkikäteen on hankalaa, koska yhteistä rajaa Kankaanpään kanssa on pitkästi. Aikalaiset varmasti ymmärsivät keitä tarkoitettiin. Myös elintarvikelautakunnan jäseniä syytettiin osallistumisesta säännöstelyn kiertoon, mutta Epun mukaan lautakunta hoiti työnsä hyvin ja toimillaan vähensi hätää sekä elintarvikepulaa.¹⁹⁴

Kuten aikaisemmin on todettu, olivat valkoiset ja punaiset Jämijärvellä sosiaalisesti lähempänä toisiaan kuin monissa muissa pitäjissä. Punaista terroria ei esiintynyt ja valkoistakin vain rajoitetusti. Niinpä sodan jälkeen Jämijärven isännät pystyivät rauhallisemmin suhtautumaan sotavankiasiaan. Ikaalisten maataloustuottajien kokous lähettikin Jämijärven talollisille avoimen kirjeen, jossa he moittivat naapureita liian helposti annetuista puoltavista lausunnoista vankileireillä olevien vapauttamiseksi.¹⁹⁵ Varmasti myös taloudellinen harkinta vaikutti Jämijärveltä annettuihin lausuntoihin. Kunnan köyhäinhuoitomenojen kannalta oli parempi, että vanki oli kotikunnassa töissä ja huoltamassa perhettään kuin kuolemassa nälkään vankileirillä.

¹⁹³JKA. Kuntakokouksen ptk. 26.11.1917

¹⁹⁴Ikaalinen 25.10.1918

¹⁹⁵sama 31.5.1918

7. TAVOITTEENA YHDENMUKAISUUS - VUODEN 1922 KÖYHÄINHOITOLAKI

7.1 Keskushallinto uudistuu

Vuonna 1879 annetun asetuksen varaan rakentunut köyhäinhoito oli jo 1900-luvun alusta lähtien joutunut arvostelun kohteeksi. Avustettavien piirin laajuus, turvattomien lasten huolto ja köyhien mielisairaiden hoito herättivät eri suuntiin meneviä ajatuksia. Varsinkin valtion virkamiehet alkoivat yhä enemmän vaatia köyhäinhoitoon yhdenmukaisuutta. Valtio pääsi tavoitteeseensa silloin, kuten myöhemminkin, taloudellisten "porkkanoiden" avulla. Köyhäinhoidon laitosten valtionosuuden ehtona oli, että piirustukset alistetaan asiantuntijoiden hyväksyttäväksi.

Keskitetyn päätöksenteon lisääminen vaati lisää päätöksentekijöitä. Suomen senaatin talousosaston siviilitoimituskuntaan perustettiin niinkään vuonna 1917 esittelijäsihteerin virka, johon kuuluivat vaivashoitoasioiden valmistelu ja esittely. Sosiaalitoimituskunta ja sen oheen perustettu sosiaalihallitus olivat lyhyitä välivaiheita itsenäistyvän valtion keskushallinnon hakiessa muotoaan. Sosiaalihallituksen lyhyenä toimikautena ehdittiin kuitenkin toteuttaa joitakin merkittäviä köyhäinhoitohallinnon muutoksia. Sosiaalihallitusta perustettaessa lakkautettiin vaivashoidon tarkastelijan virka ja tilalle perustettiin köyhäinhoidon ylitarkastajan virka. Myös köyhäinhoidon tarkastusosaston henkilökuntaa lisättiin perustamalla sinne köyhäinhoidon naispuolinen apulaistarkastajan virka, johon nimitettiin ainoa hakija, opettaja ja kansanedustaja Elli Tawastähti 14.6.1918. Myös vaivashoidon neuvojan toimet lakkautettiin ja tilalle perustettiin viisi köyhäinhoidonpiiritarkastajan virkaa. Maa jaettiin vastaavasti viiteen tarkastuspiiriin, joista Turun ja Porin lääni yhdessä Uudenmaan läänin ja Ahvenanmaan kanssa muodostivat ensimmäisen.

Köyhäinhoidon piiritarkastajan tehtävänä oli valvoa, että kunnat noudattivat köyhäinhoidon järjestelyissään lakia ja toisaalta heidän tuli antaa kunnille neuvoja köyhäinhoidon toimeenpanossa. Sisällisodan vuoksi piiritarkastajien virat täytettiin vasta 29.7.1918. Entiset vaivashoidon neuvojat sijoitettiin uusiin virkoihin, joten ensimmäisen piirin tarkastajaksi nimitettiin eversti Axel Nilsson. Piiritarkastajan tuli käydä piirinsä kussakin kunnassa vähintään joka toinen vuosi.

Hallinnon uudistusta tehtäessä kiisteltiin siitä, kuuluiko lasten suojelukasvatus sosiaalihallituksen vaiko vastaperustetun kouluhallituksen alaisuuteen. Lasten kasvatuksen keskittämispyrkimykset veivät aluksi voiton, ja entiset suojelukasvatusasiat liitettiin kouluhallituksen lastensuojeluosaston tehtäviin. Osasto veloitettiin kuitenkin kuulemaan köyhäinhoidon edustajia sen alaan kuuluvissa kysymyksissä. Käytäntö kuitenkin osoitti, että enin osa lastensuojelun asioista oli lähempänä sosiaali- kuin opetusalaa. Niinpä vuonna 1924 lastensuojeluasiat, aistivikaisten koulujen tarkastusta lukuun ottamatta, siirrettiin takaisin sosiaalipuolen tehtäviin. Sosiaalihallituksen korvanneeseen sosiaaliministeriöön perustettiin tuolloin ylitarkastajan ja kaksi lastensuojeluntarkastajan virkaa.¹⁹⁶

Senaatti asetti uudelleen vuonna 1917 komitean jatkamaan köyhäinhoitolakiuudistusta aiemman, vuoden 1907 komitean työn pohjalta. Komitean puheenjohtajana toimi aluksi Lorenzo Kihlman ja myöhemmin köyhäinhoidon ylitarkastaja Väinö Juusela. Kansalaisista vaikeutti osaltaan komitean

¹⁹⁶Piirainen 1974, s.72-75

työskentelyä ja vaikutti sen kokoonpanoon senaatin estettyä sosialidemokraattien osallistumisen komiteatyöskentelyyn. Esikuvansa komitea otti Ruotsista, missä vastaava komitea oli antanut mietintönsä vuonna 1912 ja köyhäinhuitolaki säädettiin vuonna 1919.¹⁹⁷

Komitean esitys uudeksi köyhäinhuitolaksi vahvistettiin vuonna 1922 ja astui voimaan vuonna 1923. Einar Böökin mukaan uusi köyhäinhuitolaki oli ensimmäinen merkittävä edistysaskel ja merkitapaus sosiaaliturvan rakentamisessa maan itsenäistymisen jälkeen. Samaan aikaan aiemmin mainittu sosiaalhallitus lakkautettiin ja sen tehtäviä ryhtyi hoitamaan sosiaaliministeriö ja sen köyhäinhuototoimisto.

Uusi laki ilmensi sosiaalipoliittisen ajattelutavan muutosta. Käsitteellisesti muutos merkitsi siirtymistä vaivashoidosta köyhäinhuoltoon, millä pyrittiin kaikenlaisen "halventavan" leiman poistamiseen vähävaraisten avustamisesta. Jo komitea oli vaatinut yksilöllisyyden huomioimista köyhäinhuollossa. Jokainen avustamistapaus oli erilainen, eikä kaavamaisia ratkaisumalleja aina voitu soveltaa. Myös laitosten tuli erikoistua. Köyhäinhuollon apulaistarkastaja Elli Tavastähti esitti lakiin, että eri huoltomuodot pitää eriyttää ja itsenäistää. Kunnalliskodit, työlaitokset ja lastenkodit oli pidettävä erillään, sillä niiden tehtävät olivat luonteeltaan erilaisia. Parhaana avustusmuotona komitea piti kotiin annettua apua, koska sillä oli ennaltaehkäisevä vaikutus. Ennaltaehkäisyn tarpeellisuus köyhäinhuollossa oli tiedostettu jo 1900-luvun alusta lähtien, mutta ajatusten toteuttaminen käytännössä olisi vaatinut varoja niin kunnilta kuin valtioltakin, joten toimet usein jäivät "hyvien aikeiden" asteelle. Periaatteena oli, ettei köyhäinhuoltoavustuksella missään tapauksessa saa nostaa ketään avustettavaa parempaan asemaan, kuin itse itsään elättäen voi alimmillaan selvitä. Tämä ns. toimeentulominimi oli tuohon aikaan todella alhainen.¹⁹⁸ Toisin sanoen ihmisten mielestä ennaltaehkäisy oli periaatteessa kannatettava asia, mutta käytännössä mahdoton toteuttaa.

Uutta köyhäinhuotolakiesitystä arvosteltiinkin eduskuntakäsittelyssä juuri siitä, että siihen sisältyi liian paljon "suuria periaatteita", joilla käytännössä ei ole juuri minkäänlaista toteutumisen mahdollisuutta". Erityisesti ja epäiltiin kuntien mahdollisuuksia selviytyä erilaisten köyhäinhuoltoon liittyvien laitosten perustamisvevotteesta. Kiistaa aiheutti myös lasten alaikäisyyden rajan määrittäminen. Sosialidemokraatit ja apulaistarkastaja Tavastähti kannattivat ikärajan korottamista 17 vuoteen. Jälleen oli hyvän huoltamisen ohella kysymys myös rahasta, ja niin ikäraja yhden äänen enemmistöllä asetettiin 16 vuoteen. Edelleen kiisteltiin huoltovelvollisuuden laajuudesta. Oliko vanhempien lastensa lisäksi huolehdittava myös omista vanhemmistaan. Maaseudun edustajien mielestä näin tuli olla, mutta sosialidemokraattiset edustajat katsoivat tällaisen velvoitteen säätämisen mahdottomaksi kaupunkiolosuhteita ajatellen. Yhtä mieltä kansanedustajat ainakin puheiden tasolla olivat siitä, että köyhäinhuollossa oli erikoistuttava ja siitä oli poistettava häpeällisyyden leima.¹⁹⁹

Vuonna 1922 säädetty köyhäinhuotolaki erosi monissa kohdin edeltäjästään, vuoden 1879 vaivashoitoasetuksesta. Uusi laki laajensi avustettavien piiriä, sillä kunta velvoitettiin hankkimaan "*elatusta ja hoitoa*" jokaiselle joka ei saanut sitä riittävästi muualta. Ensisijaisina avustettavina mainittiin alaikäiset eli alle 16 vuotiaat lapset. Komiteassa kiistoja aiheuttanut huoltovelvollisuuden laajuus kirjattiin lakiin siten, että jokaisen tuli tarvittaessa "*kykynsä mukaan*" pitää huolta vanhem-

¹⁹⁷Soikkanen 1966, s.516

¹⁹⁸Kuusi 1931, s.979

¹⁹⁹Urponen 1994, s.178 ja Soikkanen 1966, s. 518-519

mistaan ja isovanhemmistaan sekä vanhemmat lapsistaan ja lastenlapsistaan. Lisäksi työnantajat velvoitettiin huolehtimaan työntekijöistään niin, etteivät he joutuneet köyhäinhoidon varaan. Tämä ei kuitenkaan koskenut tapauksia, joissa työntekijä sairauden tai tapaturman vuoksi menetti työkykynsä kokonaan tai pitemmäksi ajaksi. Myös paljon keskustelua herättänyt ennalta ehkäisevä köyhäinhoito mainittiin laissa omana kohtanaan.

Ensisijaisena auttamisen muotona laki piti kotiavustusta. Sitä velvoitettiin antamaan myös ennalta ehkäisevästi siten, että työkykyinen avunsaaja kykenisi tulevaisuudessa hankkimaan itsenäisesti toimeentulonsa. Muina hoitomuotoina laki mainitsi hoidon yksityiskodeissa ja laitoksissa. Aiemmin epäkohdiksi koettuihin hoitomuotoihin otettiin selvä kanta, sillä ruotuhoito, vaivaishuutokaupat ja hoidolleantokokoukset kiellettiin. Jos avustettava sijoitettiin yksityiskotiin, sosiaaliviranomaisten tuli tutkia, että sijoituskoti oli asianmukainen ja pystyi suoriutumaan tehtävästään. Sijoittamisen tuli olla mahdollisimman pysyvää, näin tuli olla etenkin alaikäisiä sijoitettaessa. Hoidolleannosta oli lisäksi tehtävä tarkka kirjallinen sopimus, jossa hoitajan velvollisuudet lueteltiin. Laitoshoidon laki piti viimeisenä keinona sellaisissa tapauksissa kun kotiavustus tai sijoituskoti eivät tulleet kysymykseen. Kunnat velvoitettiin perustamaan kunnalliskoti tai hankkimaan osuus sellaiseen. Käytännössä juuri laitoshoidon lisääntyminen voimakkaimmin maailmansotien välisenä aikana. Vuonna 1921 avunsaajista oli laitoshoidossa 30%, kun vastaava luku vuonna 1937 oli jo 50%. Laitoshoidon erikoistumisvaatimukseen vastattiin säätämällä, että kunnalliskodin yhteyteen perustetun mielisairasosaston tuli olla erillinen ja ettei kahta vuotta vanhempaa lasta saa sijoittaa kunnalliskotiin kuin tilapäisesti kunnes vakituinen sijoituskoti on löydetty.²⁰⁰

Vaikka yhtenä keskeisenä periaatteena lainuudistustyössä oli ollut häpeällisyyden leiman poistaminen köyhäinavusta, niin laki kuitenkin jätti köyhäinhoitoviranomaisille laajat valtuudet puuttua avun varaan joutuneen kansalaisen elämään. Hänestä tuli vajaavaltainen, jonka muuttovapautta ja oleskelua voitiin rajoittaa. Pysyvästi avustettu menetti äänioikeutensa ja hänet alistettiin köyhäinhoitolautekunnan holhoukseen. Tämä perustui siihen ajatukseen, että "tosiköyhät" ja "tekoköyhät" kyetään luotettavasti erottelemaan toisistaan. Edellisiä kohtaan ollaan inhimillisempiä kuin aiemmin, mutta jälkimmäisiin suhtaudutaan niin tiukasti, ettei asema houkuttele ketään "ryhtymään" köyhäksi.

Uusi laki laajensi valtion viranomaisten oikeutta valvoa kuntien köyhäinhoidon tarkoituksenmukaista toimeenpanoa. Perinteinen kunnallinen itsehallinto kaventui, koska kunnille säädettiin yhdenmukaisia, lakisääteisiä velvoitteita. Laki ei muutoinkaan enää korostanut kuntien itsenäistä päätösvaltaa, vaan tehtävien tehokasta suorittamista. Toisaalta uuden lain yhdenmukaistavaa vaikutusta heikensi se, ettei valtio juurikaan osallistunut kustannuksiin eikä voinut sitä kautta painostaa kuntia. Valtion varoista maksettiin köyhäinhoidon kuluja silloin, jos avustettavan kotipaikkaa ei saatu selvitettyksi eikä siten löydetty kotipaikkaoikeuden perusteella maksuvelvollista kuntaa. Valtio maksoi köyhäinavun myös siinä tapauksessa, että avustettava oli ennen avun varaan joutumistaan asunut vähintään neljä vuotta muualla kuin kotipaikkaoikeuskunnassaan. Vaikka sosiaaliministeriö vaati tarkastettavakseen kaikkien kunnallisten köyhäinhoitolaitosten piirustukset, ei valtio kuitenkaan osallistunut kustannuksiin kuin työlaitoksia rakennettaessa, jolloin valtio maksoi puolet kuluista.²⁰¹

²⁰⁰Köyhäinhoitolaki 1922

²⁰¹Köyhäinhoitolaki 1922, Kuusi 1931, s. 982-985

7.2 Jämijärven uusi köyhäihoito-ohjesääntö

Uusi köyhäinhuoltolaki velvoitti kunnat perustamaan erillisen köyhäinhuoltolautakunnan. Maaherralla oli oikeus myöntää poikkeus tästä velvoitteesta, jos hoitotarve jossakin kunnassa oli erityisen vähäinen. Jämijärvellä oli jo vuodesta 1892 lähtien toiminut köyhäinhuotohallitus, jota nimeä uudestakin lautakunnasta käytettiin lähes koko 1920-luvun ajan. Tilanne säilyi muutenkin entisellään, sillä Jämijärvellä kunnallislautakunta toimi edelleen myös köyhäinhuoltolautakuntana. Kokoukset pidettiin samalla kertaa ja pöytäkirja tehtiin samaan kirjaan vain toisesta päästä aloittaen. Tilanne oli kunnallishallinnon kehittymisen ja demokratisoitumisen näkökulmasta katsottuna epäterve, mutta jämijärveläisittäin nähtynä varmasti käytännöllinen. Köyhäinhuoto oli koulutuksen jälkeen kunnan suurin rahankäyttäjäksi, jolloin kunnallislautakunta toimeenpanevana elimenä oli sopiva päättämään ja esittelemään myös köyhäinhuotoasioita. Sopivuutta lisäsi kunnallislautakunnan koostumus. Siellä olivat edustettuina kyläkunnat eli vanhat köyhäinhuotopiirit. On myös muistettava, että halukkaita henkilöitä kunnallisiin luottamustoimiin oli niukanlaisesti ja sopivia 1920-luvulla usein vielä vähemmän. Tilanne jatkui samanlaisena pitkään, sillä vielä vuonna 1931 silloinen köyhäinhuoidon tarkastaja ihmetteli Jämijärven lautakuntien kokoonpanoa.²⁰²

Uuden kunnallislain mukaisesti valitut kunnallislautakunnan ja samalla köyhäinhuoltolautakunnan jäsenet olivat piireittäin seuraavat:

Jämijärvi	-	T. Niemi
Kauppila	-	J. Lammikko
Sydänmaa	-	I. Niemi
Vihu	-	K.V. Vähävihi
Peijari	-	N. Nieminen
Tykköö	-	A. Lehtimäki
Kovelahdi	-	E. Vähätalo

Lisäksi puheenjohtajana toimi A. Sipilä ja varapuheenjohtajana F. Kontti. Yhtään naista ei ollut mukana, vaikka ohjesääntö olisi sitä edellyttänyt. Köyhäinhuoltolain valmisteluvaiheessa naisten mukanaoloa pidettiin tärkeänä, mutta itse laista vaatimus jäi pois, mikä olikin yksi lain suurista puutteista. Näin asia jäi kuntien harkinnan varaan. Kun köyhäinhuoidon tarkastaja kiinnitti tähän epäkohtaan huomiota 1920-luvun lopulla, perusteli Jämijärven silloinen köyhäinhuoltolautakunnan puheenjohtaja tilannetta totutulla tavalla, koska tarkastaja vastauskirjeessään ihmetteli: " *On vaikea käsittää että kuntanne naiset ovat siksi vähän yhteiskunnan asioihin kiinnostuneita, etteivät sopisi tällaisiin tehtäviin. Olemme kuitenkin tilaisuudessa keskustelemaan tästä asiasta kun kevällä tulen kuntanne.*"²⁰³ Todellinen syy oli Jämijärvellä kuten muuallakin, että pelättiin naisten liian helläkätisesti "jakelevan" kunnan varoja. Varsinkin lautakunnan puheenjohtajuuden katsottiin

²⁰²JKA. Sosiaalihuollon kirjeet, Piiritarkastajan kirje 20.3.1931

²⁰³JKA. Sosiaalihuollon kirjeet, Piiritarkastajan kirje 30.3.1928

vaativan *"enemmän kylmään järkeen perustuvaa harkintaa kuin, mitä naisilla yleensä on"*.²⁰⁴

Kunnan tuli myös laatia uuteen lakiin pohjautuva köyhäinohjeohjesääntö, joka oli alistettava maaherran hyväksyttäväksi. Jämijärven ohjesäännöksi hyväksyttiin sosiaaliministeriön lähettämä malli. Hyväksyminen jäi viime hetkeen ennen uuden lain voimaantuloa, eikä köyhäinohjeohjesääntöä siinä erityisemmin keskustellut. Jämijärvellä ajateltiin, että säännöt ovat sääntöjä ja sellaiset pitää olla, kun niin vaaditaan, mutta varsinaisen toiminta määräytyy taloudellisten resurssien mukaan. Näin ollen tätä ylhäältä annettua ohjesääntöä ei käytännössä toteutettu kovinkaan tarkasti. Ohjesääntö velvoitti köyhäinohjeohjesääntökokouksen kokoontumaan vähintään kerran kuukaudessa, mutta todellisuudessa kokouksia oli paljon harvemmin. Ohjesääntö määräsi myös valittavaksi piiriesimiehen avuksi ns. kaitsijat *"lähintä huolta apua tarvitsevista pitämään, heidän hoitoaan järjestämään sekä hoitokoteja tarkastamaan"*. Köyhäinohjeohjesääntökokouksissa olevat piirimiehet hoitivat nämä tehtävät, koska piirit olivat suhteellisen pieniä verrattuna suurten kuntien vastaaviin. Ohjesääntö edellytti tarkkaa asioiden seuranta ja raportointia, mikä kuitenkin käytännössä jäi kauas tavoitteesta, koska köyhäinohjeohjesääntöä ei palkattu henkilökuntaa näitä kirjallisia töitä tekemään. Jämijärvellä jäi näin toteutumatta köyhäinohjeohjesääntökokouksen puolesta, Elli Tavastähden köyhäinohjeohjesääntökokouksen käsikirjassaan korostama mahdollisimman kattava valvonta. Hänen ihanteensa oli tarkastaja, joka ei tarkastaisi vain negatiivisessa mielessä, vaan olisi avunsaajien ja kotihoitajien tukena köyhäinohjeohjesääntötyössä. *"Tarkastaja, joka oikealla tavalla osaa suhtautua tarkastettaviinsa, ei saavu taloon epämieluisana vierana, vaan ystävänä, joka mielihyvällä otetaan vastaan"*.²⁰⁵

Resurssien puutteessa vähemmälle huomiolle jäivät seuraavat ohjesääntökokouksen ennalta ehkäisyä korostaneet kohdat: *"Köyhäinohjeohjesääntökokouksen tulee köyhäinohjeohjesääntöä antaessaan osoittaa inhimillistä osanottoa puutteenalaista kohtaan, kiinnittäen huomiota paitsi hetkellisen hädän lievittämiseen myöskin köyhyyden ja kurjuuden syiden ehkäisemiseen sopivilla ennakko-toimenpiteillä, erittäinkin koettamalla poistaa sellaiset tavat ja epäkohdat, jotka edistävät puutteen syntymistä ja kerjäämistä paikkakunnalla.."* Tarkemmin taas luettiin ne pykälät, jotka vaativat tiukkuutta ja asettivat autettavalle vaatimuksia. *"Köyhäinohjeohjesääntökokouksen tulee estää huolimattomia, laiskoja, pahantapaisia ja muita sellaisia väärin käyttämästä köyhäinohjeohjesääntöä apua avunsaajan tulee, mikäli mahdollista korvata saamansa apu"*.²⁰⁶

Köyhäinohjeohjesääntökokouksen kielsi kaikenlaiset julkiset huutokaupat ja hoidolleantokokoukset valittaessa yksityisiä hoitopaikkoja. Jämijärvellä toimitettiin niin, että uuden tapauksen ilmetessä piirimiehet kysyivät tarjouksia mahdollisilta hoitajilta ja ilmoittivat ne puheenjohtajalle, joka sitten teki päätöksen sopivasta sijoituskodista.²⁰⁷ Ohjesääntökokouksen mukaan päätös olisi kuulunut lautakunnalle. Tässä menettelyssä tulee esille kaksi asiaa: toisaalta Aleksin Sipilän keskeinen asema tuon ajan jämijärveläisessä kunnallishallinnossa ja toisaalta muiden jäsenten pyrkimys välttää "turhia" kokouksia.

Uusi köyhäinohjeohjesääntökokouksen korosti erikoistumista erityisesti kun kyse oli lapsista. Lisäksi laissa kehoitettiin kuntia yhteistyöhön sellaisten viranomaisten ja järjestöjen kanssa, jotka jollain tavoin olivat mukana köyhäinohjeohjesääntötyössä. Jämijärvellä tällainen yhteistyö toteutui seurakunnan kanssa.

²⁰⁴Urponen 1994, s.179

²⁰⁵Tavastähti 1926, s.83

²⁰⁶JKA. Köyhäinohjeohjesääntö 1922

²⁰⁷JKA. Köyhäinohjeohjesääntöhallituksen ptk. 30.1.1923

Kunnassa oli kova puute terveydenhoitohenkilöstöstä. Kätilö oli palkattu jo aiemmin, mutta muuta palkattua henkilökuntaa ei ollut. Kunnan taloudelliset mahdollisuudet sairaanhoitajan palkkaamiseen olivat rajalliset, niinpä valtuusto päätti kääntyä varakkaamman seurakunnan puoleen "*diakonittisairaanhoidajan*" saamiseksi kuntaan. Hanke toteutui ja uusi viranhaltija otti aluksi myös kunnalliset lastenvalvojan tehtävät hoitaakseen korvausta vastaan. Tältä osin yhteistyö purkautui vuonna 1926, mutta kunta edelleen maksoi osan diakonissan palkasta.²⁰⁸

Kunnan sairaalalakuusto lainattiin seurakunnan diakonaattitoimikunnalle ja seurakunta vuokrasi kunnalle huoneiston leikkauksia varten. Vuonna 1919 aloitettiin neuvottelut Kankaanpään kanssa yhteistyön aloittamiseksi niin, että Kankaanpään lääkäri kävisi kaksi kertaa kuukaudessa pitämässä vastaanottoa Jämijärvellä. Yhteistyö onnistuikin toivotulla tavalla, mutta kolme kertaa suuremmin kustannuksin kuin mitä jämijärveläiset asiaa suunnittelivat.²⁰⁹

7.3 Köyhäinhoito - osa kunnallistaloutta

Kunnan tehtävien lisääntyessä ja menojen kasvaessa oli entistä enemmän kiinnitettävä huomiota verotuksen tehokkuuteen ja tasapuolisuuteen. Juuri tasapuolisuuden toteutumiseksi vuoden 1898 kunnallisasetus määräsi tulon verotuskohteeksi. Lisäksi voitiin esimerkiksi köyhäinhoidon tarpeisiin koota maksuja henkilöperustein. Aiemmin verotusperusteet olivat vaihdelleet eri kuntien ja jopa saman kunnan eri osien välillä. Asetus ei kuitenkaan velvoittanut veronmaksajaa ilmoittamaan tulojaan, vaan tietojen hankkiminen ja verojen määrääminen oli taksoituslautakunnan tehtävä. Taksoituslautakuntana toimi pienemmissä kunnissa laajennettu kunnallislautakunta. Tulosten arviointi oli suoritettava verovuotta seuraavan vuoden alussa, eikä verovuoden loppupuolella kuten aiemmin. Näin ei tarvinnut arvioida mahdollisia tuloja, vaan toteutuneita.

Verotettavan tulon alaraja saattoi kunnan päätöksellä vaihdella 100 - 300 markkaan. Yhtä äyriä vastaavat tulot olivat kuitenkin verottomia ja kahden ja kolmen äyrin maksajat saivat ensimmäisen äyrin tulot vapautusta. Yhtä äyriä vastaavia tuloja määriteltessään kunta otti samalla kantaa myös toimeentulominimin suuruuteen kullakin paikkakunnalla. Tilanne oli hankala varsinkin pienissä maalaiskunnissa, missä veronmaksajia oli vähän ja äyrikertymä veronmaksajaa kohti alhainen. Toisaalta pienetkin tulot haluttiin verolle, mutta toisaalta verojen saaminen oli epävarmaa ja verottamalla saatettiin lisätä köyhäinhoidon menoja. Jämijärvi, kuten suuri enemmistö muistakin kunnista, määritteli 100 markan tulon vastaavan yhtä äyriä, näin verotus siltä osin yhdenmukaistui koko maassa.

Erilaisten tulojen arviointi sen sijaan oli kirjavaa eri kunnissa. Etenkin todellisten maataloustulojen määrittäminen oli mahdotonta, sillä pelkkä pinta-ala ei kertonut todellisia tuloja. Jämijärvellä oli käytäntönä, että maaomaisuudelle laskettiin suuruuden mukaan tuotto, jota sitten verotettiin äyriperusteella. Lisäksi maasta maksettiin manttaaliraha, joka oli suoraan riippuvainen manttaaliluvusta. Taksoituslautakunta otti huomioon maaomaisuuden tuottoa määrittäessään sijainnin, maan laadun ja tilapäiset veronmaksukykyyn vaikuttaneet tekijät. Esimerkiksi vuodelta 1915 verotettiin

²⁰⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 29.9.1926

²⁰⁹sama 13.2.1919 ja 15.12.1920

Suurimaan kylän 0,1667 manttaalin talollista Frans Pitkäkoskea seuraavasti:²¹⁰

- kiinteistötuloja 3500 mk, josta äyreja 35 a' 2 mk , maksettava yhteisäyriä	70,00 mk
- äyreja 35, vaivaisraha äyriä 1,50 mk, maksettava vaivaisraha äyriä	52,50 "
- henkilöluku 5, vaivaisraha hengeltä 1 mk, maksettava	5,00 "
- kouluraha äyriä 3 mk , maksettava	105,00 "
- koiria 1 a' 2 mk, maksettava	2,00 "
- manttaaliraha 200 mk manttaalilta, maksettava	33,34 "
- vuokralautakunnan palkkaa maksettava	1,75 "
	yht. 269,59 mk

Pitkäkoski oli jämijärveläisittäin katsoen tuolloin keskiverto talollinen, sillä maksetut verot vaihtelivat 19,34 markasta 814,35 markkaan talollisten ryhmässä. Kaikkiaan Jämijärvellä oli 634 henkilöä, joiden tulot ylittivät 100 markkaa ja joilta verot saatiin perittyä. Henkilöperusteisen vaivaisrahan maksusta vapautettiin yleensä kaikki, joille ei määrätty tulovero. Yhteensä henkilöperusteisen vaivaisrahan tuotto oli 1630 markkaa, kun mukaan lasketaan myös yli 15 vuotiaista perheenjäsenistä maksetut verot. Samaan aikaan tuloihin perustuvan vaivaisveron kertymä oli 4263 markkaa. Luvut osoittavat, että tulo oli vaivaisverotuksen selvästi tärkein peruste, harmillista köyhäinhoidon kannalta oli, että näitä verotettavia tuloja oli pienessä, teollisuutta vailla olleessa kunnassa kovin vähän. Kunnan kokonaisäyrimäärä oli 3234.

Kuten Pitkäkosken veroselvityksestä ilmenee, olivat koulumenot kunnan taloudessa selvästi köyhäinhoitomenoja suuremmat vuonna 1915. Verotuksella köyhäinhoidon tarpeisiin kerättiin yhteensä 5893 markkaa ja kansakouluopetukseen 8520 markkaa. Opetusmenot olivat siten 44 % köyhäinhoitomenoja suuremmat. Vuonna 1894 köyhäinhoitoon käytettiin 54 % kunnan kaikista menoista, vuonna 1916 enää 23 %.²¹¹

Tulojen ilmoitusvelvollisuuden puuttuminen ja maataloustulojen verottaminen olivat ongelmia, joita yritettiin ratkaista muuttamalla lainsäädäntöä itsenäisyyden alussa. Vuonna 1919 vahvistettiin tulojen ilmoittamisvelvollisuutta koskeva laki. Jokainen tulonsaaja oli nyt velvollinen antamaan taksoituslautakunnalle ilmoituksen omista tuloistaan. Edelleen kunnallisverotukseen jäi epäkohtia, joita selvittämään asetettiin toimikunta, jonka puheenjohtajana oli pankinjohtaja J. Arajärvi. Komitea totesi maataloudesta ja muista lähteistä saatujen tulojen olevan eri lailla verotettuja ja ehdotti, että maatalojen verottamisen perusteiksi oli otettava tilan tuottoa ilmaisevat ulkoiset tunnusmerkit. Lisäksi komitea ehdotti pienituloisille annettavia vähennyksiä.

Komitean ehdotuksen pohjalta hallitus antoi eduskunnalle asiaa koskevan lakiesityksen vuonna 1922. Maataloustulojen verotuksessa otettiin käyttöön pinta-alaverotus. Taksoituslautakunnan oli ennen lokakuun loppua määrättävä viljellyn maan, luonnonniityn ja metsämaan keskimääräinen tuotto kunnassa. Lisäksi maataloudessa oli verotettava isännän palkkaa, vapaata asuntoetua ja perheenjäsenien talouden hyväksi tekemää työtä. Tämäkään laki ei ratkaissut kaikkia maatalouden verotukseen liittyneitä ongelmia, eikä kaikkia maataloudessa syntyneitä tuloja saatu verotuksen piiriin. Etenkin Jämijärven talouden kannalta kysymys oli keskeinen.

²¹⁰JKA. Taksoitusluettelo 1915

²¹¹JKA. Taksoitusluettelo 1915; Kunnanvaltuuston ptk. 27.9.1915

Valtio osallistui tiettyjen kunnan menojen rahoitukseen 1800-luvulta lähtien. Kansakouluasetuksen mukaan valtio maksoi osan opettajien palkoista. Valtionapua saatiin kunnanlääkäreiden palkkaamiseen, kunnansairaaloiden ja mielisairaaloiden perustamiseen sekä ylläpitämiseen. Tavoitteena oli auttaa kuntia määrättyjen tehtävien hoitamisessa ja tasata siten taloudellista rasitusta. Päämääränä oli turvata ihmisille asuinkunnasta riippumaton peruspalvelu. Valtionapujen ohjautuminen eri kuntiin määräytyi sen mukaan, kuinka paljon kunnalla oli omia taloudellisia resursseja etenkin rakennushankkeisiin. Köyhemmät kunnat siirsivät niitä hankkeita, joita ei määrätty ehdottoman pakollisiksi. Kunnalliskodin rakennushanke oli Jämijärvellä tästä hyvänä esimerkkinä. Kunnan kaikki omat taloudelliset resurssit oli käytettävä oppivelvollisuuslain velvoitteiden täyttämiseen.

Kuten aiemmin on todettu, vuoden 1922 köyhäinhoitolain mukaan valtionapua annettiin investointien lisäksi köyhäinhoitoon niissä tapauksissa, joissa avustuksen saajana oli ulkomaalainen, kotikunnastaan kauan aikaa poissaollut tai jos kotipaikkaa ei pystytty selvittämään. Jämijärvellä tällaisia tapauksia oli harvoin, joten valtionrahaa ei sitä kautta kuntaan saatu. Saman lain mukaan valtio osallistui myös työlaitoksen perustamiskustannuksiin. Jämijärvelläkin liittymistä osakkaaksi tällaiseen työlaitokseen pohdittiin monesti 1920- ja 1930-luvuilla, mutta liittyminen olisi merkinnyt myös osallistumista pääomakuluihin, eikä kuitenkaan olisi päästy hyötymään sijoituskuntaedusta. Vasta vuonna 1945 liittyminen nähtiin välttämättömäksi, koska muuten alkoi olla mahdotonta saada elatusapuja ja muita köyhäinhoidon korvauksia niiltä, jotka eivät suostuneet vapaaehtoisesti maksamaan. Työlaitokseen joutumista voitiin sen jälkeen käyttää todellisena painostuskeinona, aikaisemmin oli vain uhkailtu.²¹²

Sellaisia valtionavun muotoja, joista Jämijärvenkin köyhäinhoito pääsi suoranaisesti osalliseksi, olivat armeijan palvelukseen kutsuttujen miesten omaisille maksetut sotilasavustukset sekä huostaanotettujen, pahantapaisten lasten hoito- ja koulutuskustannukset. Vähitellen valtionapujärjestelmästä muodostui hyvin monimutkainen järjestelmä, jota jotkut jo 1930-luvulla luonnehtivat "järjestelemättömyydeksi"²¹³

Valtiolliseen itsenäistymiseen liittyneet tapahtumat olivat kiihdyttäneet inflaatiota ja nostaneet köyhäinhoitomenoja, joten absoluuttisten lukujen vertailu on vaikeaa, mutta kunnan menojen suhteellisia osuuksia voidaan tarkastella. Vuoden 1924 arvioidut menot jakaantuivat Jämijärvellä seuraavasti:²¹⁴

Kunnallishallinto ja sekalaiset	28900	mk
Opetustoimi	130883	"
Terveys- ja sairashoito	10500	"
Oikeustoimi	5750	"
Korkomenot	800	"
Köyhäinhoito	68550	"
	yht. 245383	mk

²¹²JKA. Huoltolautakunnan ptk. 1.8.1945

²¹³Soikkanen 1968, s. 567

²¹⁴JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 22.11.1923

Tulot koostuvat lähes yksinomaan verotuloista. Poikkeuksena ainoastaan koiraverot (5000 mk) ja köyhäinhoidon tarpeisiin peritty kuolinpesämaksu (700 mk). Edellisiltä vuosilta oli lisäksi kertynyt kassasäästöä (2000 mk), mikä kertoo kohtuullisesta taloudellisesta tilanteesta. Budjetti on laadittu nettoperiaatteella, siinä näkyy vain kunnan osuus eikä valtionapuja ole merkitty. Tähän kunnallistalouden kannalta selkeään menettelyyn on nykyisin jälleen palattu.

Opetustoimen menot ovat n. 90% suuremmat kuin köyhäinhoitoon käytetyt varat. Vastaava luku lähes kymmenen vuotta aikaisemmin oli 44%. Köyhäinhoitomenojen osuus kunnan kaikista menoista on kuitenkin kasvanut 23:sta 27 prosenttiin.

Köyhäinhoitomenot jakaantuivat eri osa-alueisiin seuraavasti:

Hallinto

-esimiehen palkka	2500 mk
-jäsenten palkka	1000
-mielisairaiden tarkastus	50

yht.	3550 mk

Elatus ja hoito

-täysihoidokit	40000 mk
-elatusavut	15000
-sairausavut	10000

yht.	65000 mk

Köyhäinhoitomenojen sisällä hallinnon osuus uuden lain myötä lisääntyy, sillä puheenjohtajalle ja jäsenille alettiin maksaa palkkioita. Vuonna 1919 oli hallintomenojen osuus kaikista köyhäinhoitomenoista vain 0,43%, mutta vuonna 1924 jo yli 5 prosenttia.²¹⁵ Hallintomenojen osuus vakiintui tälle tasolle siihen asti kunnes köyhäinhoitoon palkattiin vakinaista henkilökuntaa. Sijoitettujen suhteellisen suuri lukumäärä (23 aikuista ja 15 lasta) johtui kunnalliskodin puuttumisesta, mutta toisaalta sijoitushoito auttoi pitämään kokonaiskustannukset alhaisina, sillä keskimääräiseksi hoitopäivämaksuksi muodostui vain n.kolme markkaa. Laitoshoito oli kymmeniä kertoja kalliimpaa. Järjestelmä oli kuntatalouden kannalta hyvä, mutta ongelmia aiheutti halukkaiden hoitajien puute ja alhaisilla palkkioilla annetun hoidon laatu.

7.4 Kunnalliskotihanke viriää

Viranomaisten taholta kunnalliskotia suositeltiin köyhäinhoidon muodoksi jo 1850-luvulta lähtien. Tanskan esimerkin mukaan Suomessakin vahvistui käsitys, että paras ratkaisu oli maatalokunnalliskoti, joka samalla toimisi myös työlaitoksena. Laitoksissa noudetettaisiin kovaa kuria, mikä ehkäisisi ketään laiskuuttaan heittäytymästä köyhäinhoidon varaan. Ensimmäinen tällainen vaivaistalo perustettiin jo vuonna 1868 Mikkelin maalaiskuntaan. Toisensuuntaisista odotuksista

²¹⁵SVT XXI B, Köyhäinhoidontarkastajan vuosikertomuksia 1919

huolimatta köyhäinhuitoimenot jatkoivat kasvuaan myös vuoden 1879 tiukan köyhäinhuitoasetuksen jälkeen. Tässä tilanteessa maalaiskunnalliskodit nähtiin juuri keinona alentaa kustannuksia. Vaivaiset tuottivat maataloustuotteita sekä omiin tarpeisiinsa että myyntiin. Tällä katsottiin olevan taloudellisen merkityksen ohella myös kasvattava vaikutus. Maatilavaivaistaloja perustettiin riipeään tahtiin. Vuonna 1890 kaupunkien avunsaajista hoidettiin vaivaistaloissa viidesosa ja vuonna 1910 jo kolmasosa. Maaseudulla laitoshoidon osuus kasvoi samoina vuosina kolmesta 14 prosenttiin. Kaupungeissa laitoshoidon osuus alkoi 1910-luvulta lähtien vähentyä kun taas maaseudulla kasvu jatkui autonomian ajan loppuun saakka.²¹⁶

Jämijärvellä laitoshoitopaikkojen tarve oli ilmeinen jo 1800-luvun lopulta lähtien. Tilanne oli vaikea etenkin mielisairaiden kohdalla, sillä heidän sijoittamisensa kotihoitoon oli hankalaa ja myös kallista, eikä toisaalta hoidon tasosta ei ollut mitään varmuutta. Maatilakunnalliskodin perustamisen kustannukset olivat kuitenkin korkeat eikä valtio osallistunut niihin, niinpä Jämijärvellä ei asiasta vakavasti edes keskusteltu ennen kansalaissotaa. Ongelma oli sama kuin myöhemminkin: kunta olisi rakentanut vaivaistalosta paljon vaatimattomamman kuin valtion ohjesäännöt edellyttivät ja kun jotenkin ilmankin pärjättiin, niin hanke aina siirtyi kiireellisempien investointien tieltä tulevaisuuteen.

Kansalaissodan jälkeen kunnalliskotihanke nousi esille juuri taloudellisin perustein. Köyhäinhuitoimenot olivat jyrkästi lisääntyneet, koska sijoitettavia oli vuoden 1920 alussa 35 henkilöä. Köyhäinhoidontarkastaja H. Nilsson kehoitti jämijärveläisiä suurempaan aktiivisuuteen kunnalliskotiasia ja köyhäinhuitolautakunta lupasikin alkaa etsiä sopivaa maatilaa. Kunnan tilintarkastajat olivat kiinnittäneet jo aiemmin huomiota korkeisiin köyhäinhuitoimenoihin. Kunnanvaltuusto antoi valmisteluvaliokunnan tehtäväksi selvittää, olivatko Jämijärven köyhäinhuitoimenot naapurikuntia suuremmat ja voitaisiinko niitä kunnalliskoti rakentamalla oleellisesti alentaa.²¹⁷ Valmisteluvaliokunta ei kuitenkaan ottanut saamaansa tehtävää kovinkaan vakavasti, sillä kunnalla ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia hankkeeseen kansakoulujen rakentamisen ollessa etusijalla.

Vuonna 1923 voimaan tullut uusi köyhäinhuitolaki edellytti kunnilta köyhäinhoidon laitospaikkojen järjestämistä joko yksin tai yhdessä muiden kuntien kanssa. Laissa oli kuitenkin siirtymäkausi ja asia tuli Jämijärvellä uudelleen esille vuonna 1926, jolloin sijoitettavien määrä yhä lisääntyi ja hoitopaikkoja oli vaikea löytää. Kunnanhallitus ja köyhäinhuitolautakunta valmistelivat asiaa kovin verkkaisesti eikä asia edennyt pöydällepanoja pidemmälle. Asiaan tuli uusi sivujuonne, kun Siikaisten kunta esitti rakennettavaksi Siikaisten, Kankaanpään, Honkajoen, Karvian ja Jämijärven kuntien yhteisen mielisairaalan. Toteutuessaan tämä Pohjois-Satakunnan mielisairaala olisi vähentänyt Jämijärven laitospaikkatarvetta. Samoihin aikoihin käynnistyivät neuvottelut Kankaanpään ja Honkajoen kuntien kanssa yhteisestä kunnalliskodista. Mielisairaalahanke kariutui, mutta kunnalliskotiasia eteni niin, että jo vuoden 1928 lopulla hyväksyttiin kauppakirja, jolla ostettiin kuntien omistukseen Kankaanpään Alahonkajoelta Mäntysalo-niminen tila 112500 markalla. Jämijärvi joutui lainaamaan osansa kauppahinnasta, mutta asia koettiin niin tärkeäksi, että hoitokuntapaikasta jouduttiin valtuustossa jopa äänestämään.²¹⁸

Jatkossa asia ei kuitenkaan edennyt toivotulla tavalla. Kunnalliskodin säännöistä päästiin

²¹⁶Jaakkola 1994, s.134

²¹⁷JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 25.4.1919; Köyhäinhuitolautakunnan ptk. 27.10.1919

²¹⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 28.12.1928

yksimielisyyteen ja niille saatiin maaherran vahvistus, mutta varsinaisen kunnalliskodin rakennuskustannukset tuntuivat jämirjärveläisten mielestä nousevan kohtuuttoman korkeiksi. Varsinkin kun köyhäinhoidon tarkastaja ei hyväksynyt kunnalliskodin kellarikerrokseen sijoitettuja mielisairaspaikkoja, vaan edellytti kuntaa hankkimaan riittävän määrän paikkoja Harjavallan piirimielisairaalaista.²¹⁹ Pula-ajan vuoksi maaherra antoi rakennushankkeelle lykkäystä vuoden 1935 loppuun.

Asia aktualisoitui siten uudelleen vuonna 1934, jolloin Jämijärven kunnanvaltuusto päätti selvittää mahdollisuudet rakentaa kunnalliskoti omin voimin. Jälleen asetettiin toimikunta asiaa selvittämään ja kesken toimikunnan työn päätettiin erota vanhainkotikuntainliitosta. Kirjeessään köyhäinhoidon tarkastajalle Jämijärven köyhäinhoitolautakunnan puheenjohtaja kertoo, että kuntalaisten enemmistö kannattaa oman kunnalliskodin rakentamista. Varmasti sijoituskuntaetu, kalliit rakennuskustannukset ja hoidettavien siirtäminen pois omasta pitäjästä olivat ne seikat, jotka kariuttivat yhteistyön. Honkajoki päättyi Jämijärven kanssa samaan lopputulokseen. Vastauskirjeessään köyhäinhoidon tarkastaja pyrki laskelmin osoittamaan yhteistyön taloudelliset edut Jämijärven kokoiselle, 3500 asukkaan kunnalle, mutta turhaan.²²⁰

Kunnalliskotiasia oli jälleen aivan alkutekijöissään. Lisäksi puretun kuntayhtymän omaisuuden jakaminen oli ongelmallista. Mäntysalon tilasta myytiin erillisinä muutamia palstoja ja loput 83,92 hehtaaria Kankaanpää monien vaiheiden jälkeen lunasti itselleen. Jämijärven osuus oli 225/1000, mikä rahana teki 117900 markkaa. Lopullista jakoa viivytti kuntien keskinäinen kyräily; toinen ei saa hyötyä enemmän kuin toinen. Sopimukseen päästiin vasta vuonna 1936.

Jämijärvi oli edelleen ilman kunnalliskotia ja lykkäysaika umpeutui vuoden 1935 lopussa. Seuraavassa vaiheessa päätettiin selvittää, olisiko Kontin vanha koulurakennus muutettavissa edullisesti kunnalliskodiksi, jonne voitaisiin sijoittaa 20 hoidokkia. Köyhäinhoidon tarkastajalta hankittiin alustava suostumus ja rakennusmestari Salovaara teki muutostöitä varten piirustukset. Salovaara esitti, että rakennusta korottamalla saataisiin jopa 30 hoitopaikkaa 239000 markan kustannuksin. Hoitopaikan perustamiskustannus olisi näin ollut vain 8000 markkaa, kun valtion hallinnossa laskettiin yhden hoitopaikan hinnaksi n. 20000 markkaa. Erittäin edullisena pidettiin Rauman maalaiskunnan kunnalliskotia, jossa hoitopaikan hinnaksi oli tullut 13600 markkaa. Hanke vaikutti Jämijärven päättäjien mielestä kehityskelpoiselta, mutta lykkäystä pitää hakea, koska uusi koulurakennus ei ollut vielä valmis. Maaherra myönsikin lykkäystä viisi vuotta, vuoden 1942 loppuun. Jämijärvellä huokaistiin helpotuksesta ja päätettiin palata asiaan ja piirustuksiin "*sitten kun tulee ajankohtaiseksi*" eli sitten kun taas on pakko.²²¹

Koska omaa tai lähikunnassa olevaa laitosta ei saatu aikaiseksi, eikä kaikkia hoidokkeja kovista yritystä huolimatta mitenkään voitu hoitaa sijoitushoidossa kotikunnassa, oli kyseltävä hoitopaikkaa kauempaakin. Etenkin mielisairaiden hoitotilanne oli vaikea. Vuonna 1904 perustetun Harjavallan piirimielisairaalan hoitomaksua pidettiin Jämijärvellä liian kalliina, eikä kunta ollut lunastanut sieltä hoitopaikkaa. Köyhäinhoidon tarkastaja joutui puuttumaan tilanteeseen vuoden 1930 alussa. "*Pahuumatkalla neuvottelukokouksesta kävin katsomassa erästä mielisairasta. Samaan taloon oli sijoitettu myöskin kaksi poikalasta. Niin kuin ilman muuta on selvää ei voida katsoa sopivak-*

²¹⁹JKA. Köyhäinhoidon piiritarkastajan kirje 22.10.1930

²²⁰sama 29.9.1934

²²¹JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 9.3.1936, 13.8.1936, 28.9.1936 ja 29.4.1937

si.....*Mielisairasta pidettiin hyvin ahtaassa kopissa, joka oli lankattu yhden huoneen nurkkauksesta. Koppi oli erittäin epäsiisti. Käydessäni oli hän hyvin levoton, miltei raivo. Puhumattakaan siitä että on kaikin puolin epäinhimillistä pitää mielisairasta tällaisessa puolipiimeässä kopissa, on huomattava että köyhäinhoitolaki selvästi vaatii että tämän kaltaisille mielisairaille on hankittava hoitoa mielisairaalassa".*²²² Nuhtelun seurauksena Jämijärvi lunasti yhden paikan piirimielisairaalassa ja vähän myöhemmin kaksi lisää. Jämijärvellä toivottiin kunnalliskodin rakentamisen tuovan edullisen ratkaisun myös mielisairaiden hoito-ongelmaan. Valtiovalta ei pitänyt näiden yhdistämistä enää tarkoituksenmukaisena, vaan laitoksilta vaadittiin erikoistumista.

Kunnalliskotihoidokkeja sijoitettiin Ikaalisten, Parkanon, Kankaanpään ja jopa Porin laitoksiin, mutta vain siksi ajaksi kuin oli aivan välttämätöntä. Vuonna 1936 Porissa kunnalliskotihoidosta veloitettiin vieraspaikkakuntalaista 20 markkaa päivältä, mitä Jämijärvellä pidettiin aivan kohtuuttomana. Päätökseksi tuli, että "*noudetaan kotikuntaan hoidettavaksi*".²²³ On selvää, että tuhon aikaan laitoksen puuttuminen heikensi Jämijärvellä hoidon tasoa, koska kotihoidossa oli laitoshoidon tarpeessa olleita mielisairaita ja vanhuksia. Vuonna 1941 kirkkoherra oli käynyt katsomassa erästä vanhusta, joka asui poikansa taloudessa ja todennut tilanteen huonouden. Kokouksessa piirimies myönsi tienneensä asian. Hän ei kuitenkaan ollut puuttunut tilanteeseen ilmeisesti juuri siksi ettei vaihtoehtoa juuri ollut. Kokouskin joutui toteamaan vain, että "*asiaa tutkitaan*",²²⁴

Huoltotoimen piiritarkastaja kehoitti jämijärveläisiä vuoden 1939 keväällä ryhtymään kunnalliskodin rakentamiseen. Valtuusto oli kuitenkin yksimielisesti sillä kannalla, ettei kunnalla ollut taloudellisia mahdollisuuksia hankkeen toteuttamiseen, ei edes vuonna 1942, jolloin jälleen yksi takaraja umpeutui. Lykkäystä oli saatava lisää.²²⁵ Sodan syttyminen muuttikin huoltotoimen tärkeysjärjestystä myös valtakunnan tasolla niin, ettei pidennyksen saannissa ollut ongelmia.

Hanke pidettiin kuitenkin vireillä. Vuonna 1941 valittiin jälleen toimikunta asiaa pohtimaan. Siihen kuuluivat tuon ajan keskeiset vaikuttajat Iivari Lahti, Arvo Kontti, Jalmari Lammikko ja puheenjohtajana Lauri Leppihalme. Toimikunta esitti maatilan hankkimista kunnalliskodin tarpeisiin ja 5000 markan suunnittelurahaa varaamista vuoden 1942 budjettiin. Jatkosodan syttyminen kuitenkin kiinnitti huomion muihin asioihin. Sodan päätyttyä Jämijärven kunnanvaltuusto asetti suunnitteilla olleet rakennushankkeet tärkeysjärjestykseen. Kunnalliskoti sijoittui tällä listalla vasta neljänneksi lääkärintalon, terveystalon ja kunnantalon jälkeen. Kolme ensinmainittua toteutuivatkin nopeasti vuoteen 1953 mennessä, mutta kunnalliskodin rakentamiseen eivät rahat enää riittäneet.²²⁶

Vuonna 1949 oli esillä hanke, jossa Honkajoki, Karvia, Kihniö ja Jämijärvi rakentaisivat yhdessä kunnalliskodin. Asiasta pidettiin alustava kokous 10.5.1949, jossa etsittiin "*pienen ja vähävaraisen kunnan talouden kannalta edullisinta ratkaisua*". Kunnat olivatkin asukasmääriltään ja taloudellisilta edellytyksiltään melko tasavertaisia, Karvian ollessa kunnista suurin. Jokainen mukana ollut kunta tietenkin katsoi, että juuri oma kunta oli tulevan kunnalliskodin paras sijoituspaikka.

²²²JKA. Köyhäinhoidon piiritarkastajan kirje 31.1.1930

²²³JKA. Huoltolautakunnan ptk. 21.7.1936

²²⁴JKA. Huoltolautakunnan ptk. 2.4.1941

²²⁵JKA. Kunnanvaltuuston ptk.

²²⁶sama 16,17.4.1945

Jämijärvi päätti tarjota tarkoitukseen Levänpään tilaa. Pian kuitenkin selvisi, että Karvia suurimpana osakkaana ei luopuisi sijoituskuntaedusta. Tässä tilanteessa jämijärveläiset toimivat vanhalla totutulla tavalla - asetettiin toimikunta tutkimaan, mikä olisi paras vaihtoehto. Arvo Kontti, Eino Koivumäki, Paavo Niemi ja kunnankirjuri Maija Jämsä tekivät tutustumismatkan Kauvatsan - Kiikoisten ja Lavian - Suodenniemen yhteisesti toteutettuihin sekä Vampulan, Karinaisten, Luvian ja Parkanon yhden kunnan kunnalliskoteihin.

Toimikunta päätyi yksimielisesti esittämään oman kunnalliskodin vaihtoehtoa. Laskelmien mukaan hoitovuorokausi omassa kunnalliskodissa tosin tulisi 30 markkaa kalliimmaksi kuin yhteisessä, mutta sijoituskuntaetu korvaisi eron. Lisäksi tulisivat rakennusaikaiset työpaikat sekä hoidettavien kannalta katsoen asuminen omassa pitäjässä. Karviaan matkaa kertyy Jämijärveltä pisimmillään lähes 50 kilometriä ja Kihniöön vieläkin enemmän. Päätettiin siis rakentaa kunnalliskoti Levänpään tilalle. Tällä kertaa asiassa oltiin niin paljon vakavalla mielellä, että piirustukset teetettiin Paalanen&Laisaari arkkitehtitoimistolla ja mietittiin rahoitusvaihtoehtoja.²²⁷ Mutta lääkärintalo, terveystalo, kunnantalo ja monet koulurakennukset olivat vaatineet runsaasti voimavaroja. Kun lisäksi taloudellisesti huonommat ajat työttömyyksineen olivat näköpiirissä, ei hankkeeseen uskallettu lähteä. Jotakin kuitenkin oli tehtävä, sillä viimeinen takaraja umpeutuisi vuoden 1953 lopussa. Siikaisiin oli rakennettu kunnalliskoti, jossa oli ylimääräistä kapasiteettia niin, että Jämijärvi teki sopimuksen kahdeksasta hoitopaikasta hintaan 450 markkaa vuorokausi vuodelle 1954. Talousarvioon tosin varattiin rahat vain viiden potilaan hoitamiseksi.²²⁸

Nyt Jämijärvellä oli ensimmäistä kertaa vuoden 1922 köyhäinhoitolain edellyttämä sopimus kunnalliskotihoidon järjestämiseksi. Siikainen oli kuitenkin maantieteellisesti katsoen huono yhteistyökumppani, sillä enimmillään vierailumatkaa kertyi yli 60 kilometriä. Myös hoitopäivämaksu kohosi sovittua korkeammaksi, 522 markkaan, mikä oli noin 200 markkaa enemmän kuin tilapäissijoituksista maksettu korvaus. Niinpä kun Ikaalisiin valmistui yhdessä Viljakkalan kanssa toteutettu uusi kunnalliskoti vuonna 1954, Jämijärvi päätti tiedustella mahdollisuutta päästä siihen osakkaaksi. Neuvotteluja käytiin ja tutustumismatkoja tehtiin ja myös sosiaalimisteriössä asiaan suhtauduttiin myönteisesti. Omassa kunnassa poliittinen vasemmistö kannatti edelleen oman kunnalliskodin rakentamista. Valtuustossa asiaa päätettäessä käytiinkin vilkas keskustelu, mutta lopullinen ratkaisu oli yksimielinen. Jämijärvi päätti lunastaa Ikaalisten - Viljakkalan kunnalliskodista 10 paikkaa hintaan 1,5 miljoonaa markkaa. Suunnitteilla olevasta laajennuksesta Jämijärvi saisi vielä 2-3 paikkaa lisää. Varsinainen sopimus allekirjoitettiin 17.9.1957. Käytännön järjestelyistä sopimaan valittiin silloinen sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Reino Patrakka sekä Paavo Niemi ja Lauri Leppihalme. Vuosikymmenten kuluessa kunnalliskotiasiaa oli lykätty taloudellisin perustein, tarpeesta oli oltu yksimielisiä. Lykkäysanomusten tueksi oli tehty laskelmia, miten kunta kerää ja rahastoi varoja hanketta varten. Rahat olivat kuitenkin menneet muihin tarkoituksiin, niin että koko maksettava summa katettiin velanotolla.²²⁹

Kunnalliskodin nimeksi tuli sijoituspaikan mukaan Toivolansaaren kunnalliskoti. Se jakaantui yleiseen-, sairas- ja mielisairasosastoon. Osakaskunnilla oli osuus kaikkeen pääomaan paikkaluvun

²²⁷JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 27.9.1949, 23.11.1949, 21.3.1950

²²⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 2.4.1953; Sosiaalilautakunnan ptk. 4.3.1953

²²⁹JKA. Sosiaalilautakunnan 7.4.1954; Kunnanvaltuuston ptk. 23.6.1855, 1.4.1957

suhteessa paitsi tonttiin, joka jäi Ikaalisten omistukseen. Käyttömenot jaettiin käytön mukaan. Hallinnossa ylimpänä oli kaksi kertaa vuodessa kokoontuva edustajainkokous, johon kukin kunta sai kolme paikkaa. Päätösvalta kunnalliskodin asioissa jäi kuitenkin Ikaalisiin, sillä edustajainkokouksen äänet jakaantuivat paikkaluvun suhteessa 30 - 18 - 10. Johtokuntaan valittiin Ikaalisista neljä, Viljakkalasta ja Jämijärveltä kaksi edustajaa. Lisäksi lääkärillä ja edustajainkokouksen puheenjohtajalla oli johtokunnassa puheoikeus. Lopullinen sopimus säännöistä ja muista yksityiskohdista allekirjoitettiin 20.9.1958. Jämijärven ensimmäisiksi edustajiksi valittiin Reino Patrakka, Onni Oja ja Lauri Leppihalme.²³⁰

Tehty ratkaisu oli - kuten tavataan sanoa - oikean suuntainen mutta ei riittävä. Jo 1930-luvun lopulla ministeriö oli laskenut maalaiskunnan tarvitsevan kunnalliskotipaikan jokaista 150 asukasta kohden. Tämä merkitsi Jämijärvellä vähintään 25 hoitopaikkaa. Sosiaalilautakunta lähestyi asiassa kunnanhallitusta jo 1960, koska "*vallitsi kestämatön tilanne kunnalliskotihoidoita ja mielisairaala-hoitoa tarvitseviin nähden*". Tuolloin oli yhdeksän sijoitushoidossa ja kolme ehdottoman kiireellistä tapausta odottamassa, joiden järjestelyissä jouduttiin kalliisiin tilapäisratkaisuihin.²³¹ Lopullisesti ongelma ratkesi vasta oman vanhainkodin ja pienkodin rakentamisen myötä 1980-luvulla.

8. SOSIAALITURVAN ENSIASKELEITA 1930-LUVULLA

8.1 Pula-aika Jämijärvellä

Kansalaissodan jälkeen Suomen talous kehittyi suotuisasti. Jämijärvellä taloudellinen vaurastuminen tuntui etenkin niiden itsenäistyneiden torppareiden kohdalla, joiden tila oli tarpeeksi suuri takaamaan perustoimeentulon. Lisäansioita oli tarjolla metsätöistä ja käsiteollisuudesta, joten maanviljelystä saatettiin vuosittain aina vähän parantaa ja karjaa lisätä. Inflaation syödessä lunsatuhinnan lähes olemattomiin näytti tulevaisuus valoisalta. Lex Kallion pohjalta perustettujen asutustilallisten asema oli vaikeampi, sillä heidän saamansa tila oli niin pieni, ettei se riittänyt kunnolla edes kotitarveviljelyyn. Asutuspalstoihin ei liitetty myöskään metsää, vaan kunnan asutustarkoituksiin hankkiman tilan metsät jäivät kunnan omistukseen. Jämijärven kunta hankki asutustarkoituksiin Suurimaalta Toivon tilan, jonka maat myytiin, mutta metsää jäi kunnalle yli 50 hehtaaria. Vuonna 1927 valtion toimesta perustettiinkin asuntotilojen viljelyskassa, jonka alkupääoma muodostettiin lakkautetusta maanviljelysrahastosta. Tavoitteena oli lainoin mahdollistaa suuriperheisten asutustilallisten viljelyn laajentaminen ja voimaperäistäminen. Tila ei kuitenkaan saanut muuttua varsinaiseksi maanviljelystilaksi.

Kaikkein huonoimmassa asemassa olevien tilanne pysyi kutakuinkin ennallaan, inflaatiosta johtuen ehkä heikkeni, koska varsinkin rahana annettujen avustusten ostovoima alentui. Kunnalliskotia ei kuntaan saatu, mutta terveydenhoitopalvelut paranivat ja Ikaalisten apteekin sivupiste avattiin vuonna 1923. Kunta velkaantui vähitellen lisää johtuen suurista koulurakennusmenoista, ja veroäyrin hinta oli verrattain korkea. Jämijärven äyrihintana oli vuonna 1927 yhdeksän markkaa, kun

²³⁰JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 30.9.1958

²³¹JKA. Sosiaalilautakunnan ptk. 13.1.1960

se maalaiskunnissa keskimäärin oli tuolloin 6,59 markkaa.²³²

Esimakua tulevasta saatiin jo vuonna 1928, jolloin oli erittäin huono satovuosi. Siemenviljaa ei saatu lainkaan. Siemenviljan tarpeeksi arvioitiin 2000 hehtolitraa kauraa ja 300 hehtolitraa ohraa. Niiden hankkimiseksi päätettiin anoa valtiolta halpakorkoista lainaa 400000 markkaa, sitä saatinkin 300000 markkaa, mutta lainojen jako halukkaille aiheutti jälkipyykkiä vielä vuonna 1931. Katotilanteen vuoksi pidettiin Ikaalisissa neuvottelut, joissa keskusteltiin mahdollisista työttömyysoista, sillä työttömyystilanteen ennakoitiin nopeasti huononevan. Ensisijaisena työttömyystyönä Jämijärvi esitti järven pinnan laskuhanketta ja muina Peurakeitaan ojittamista, Tykkööntien levittämistä, Palojoen - Sydänmaantien raivausta sekä Pohjankankaan metsämaiden ojittamista.²³³ Maakunnan taloudellisista vaikeuksista Helsingin päättäjille kertomaan lähetettiin lähetystö, johon myös Jämijärven edustajat osallistuivat.

Yhdysvalloista alkanut kansainvälinen talouslama oli välittömänä jatkona tälle kehitykselle. Työttömyystilanne heikkeni hyvin nopeasti. Talvikaudeksi 1929 - 1930 Jämijärvellä asetettiin työttömyyslautakunta, jonka puheenjohtajaksi valittiin nahkuri Juho Viitanen ja jäseniksi edustajat kunnallislautakunnasta, köyhäinhoitolautakunnasta sekä työnantajien että työntekijöiden edustajat. Ensimmäisinä hätäaputoiminä hakkautettiin halkoja kunnan omistaman Toivon tilan metsistä. Kankaanpään ja Parkanon välinen maantietyömaa oli myös avattu, mutta Jämijärveltä sinne oli otettu töihin etupäässä talollisia, jotka muutenkin olisivat tulleet toimeen. Tilanteen korjaamiseksi päätettiin kääntyä tiemestarin puoleen.²³⁴

Vuoden 1930 syksyllä *"työttömyys kunnassa oli suurempi kuin koskaan ennen"*. Kouluissa lasten ravitsemustilanteen heikkeneminen oli huomattu jo keväällä ja oli esitetty, että kouluihin perustettaisiin keittolat. Valtuusto ei tähän suostunut perustellen kieltoa joidenkin koulujen tilan puutteella. Todellinen syy oli kunnan heikko rahatilanne. Valtuusto kuitenkin päätti, että jokaiselle oppilaalle jaetaan 1/3 litraa hyvää maitoa jokaisena koulupäivänä. Myös taksoituksen lapsivähennystä korotettiin. Jämijärvellä oli tuolloin työttömänä 104 perheellistä ja 156 perheetöntä.²³⁵ Koko maassa oli pahimmillaan vuoden 1932 alussa yli 90000 työtöntä. Kun huomioidaan, että lukuihin ei yleensä laskettu naisia, tilanne oli todella vaikea.²³⁶

Valtio ei kyennyt oman rahapulansa vuoksi avaamaan työttömyystyömaita riittävän nopeasti. Pori- Haapamäki ratahanke oli vireillä, mutta ei vielä toteutusasteella. Tässä tilanteessa Jämijärven valtuusto päätti muodostaa lainajvästön varoista 20000 markan työttömyysrahaston, josta maanviljelijöille annetaan lainoja maanviljelyksen parantamiseen 75% toteutuneista kustannuksista. Työn toteuttamisajankohdan ja työntekijät määräsi työttömyyslautakunta, lainoituskohteiden oikeellisuuden tarkasti kunnanhallitus. Lainamäärä oli niin pieni, että se käytettiin nopeasti loppuun.

Työttömyystilanne helpottui kun järvenlaskutyömaa saatiin alulle, lisäksi valtio antoi 90000 markkaa Kuusjoen kylätien tekemiseksi hätäaputoiminä. Maanviljelijöiden sesonkityövoiman saanti

²³²JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 25.2.1927; Soikkanen 1968, s.581

²³³JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 1.11.1928

²³⁴JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 9.12.1929 ja 11.4.1930

²³⁵sama 2.6.1930 ja 22.11.1930

²³⁶Waris 1961, s. 33

turvattiin sulkemalla hätäaputyömaa kesä- elokuun väliseksi ajaksi. Näin pidettiin palkat alhaisina ja saatiin työ riittämään pitempään. Työllisyystöiden palkkalinjan määrittely olikin ongelmallista. Toisaalta niitä kansan keskuudessa pidettiin osana köyhäinhoitoa, jolloin alhainen palkkaus oli monen mielestä perusteltua, toisaalta taas liian pienet palkat saattoivat aiheuttaa työstä poisjääntiä ja "heittäytymistä" köyhäinhuoltoon. Järvenlaskutyömaalla maksettiin vuoden 1931 alussa sekatyömiehelle 3,25 markkaa tunnissa, se oli monien mielestä ilmeisesti liian hyvä palkka, sillä Kuusjoen tietyömaalle kunnan taholta ehdotettiin perheellisille maksettavaksi 20 markkaa ja perheettömille 18 markkaa päivältä.²³⁷ Sosiaalinen palkkapolitiikka oli sikäli perusteltua, että kunnan tai valtion muita tukimuotoja lapsiperheille ei juuri ollut.

Monia muitakin työllisyyskohteita pulavuosina suunniteltiin, mutta suurin osa niistä jäi tuolloin toteutumatta ja osa on toteutumatta vielä nykyisinkin. "*Yleisluonteista merkitystä*" valtuusto näki suunnitelmissa rakentaa kunnallinen tie Kankaanpään - Lavian maantieltä Vihun, Palokosken ja Tykköön kautta Sydänmaalle. Tieyhteys on sittemmin toteutunutkin, mutta ei ole saavuttanut sitä merkittävyyttä, jota pulavuosien kunnanvaltuusto sille ennusti. Valtio ei myöskään myöntynyt siihen, että Pori -Haapamäki rautatietä olisi Jämijärven kohdalla teetetty hätäaputyönä, jolloin töihin olisi ensisijaisesti otettu jämjärveläisiä työttömiä. Sen sijaan valtio lainoitti runsaskätisesti etenkin maanviljelyksen maanparannustöitä. Kykeneviä lainanottajia ei enää vuoden 1932 loppupuolella tahtonut löytyä, sillä maataloustuotteiden ja puun hintatason lasku oli saattanut monet velkaantuneet pienet ja suuretkin tilalliset vaikeuksiin. Näitä maanparannuslainoja kaupiteltiin jopa lehti-ilmoituksin.²³⁸

Jämijärven työttömien määrä pysyi korkeana vielä talvella 1933 - 1934, sillä työttömyystöinä teetetyt metsänojitukset ja tietyöt eivät talvikautena onnistuneet ja varsinaisia metsätöitä oli vähän tarjolla. Seuraavana talvena tilanne oli jo huomattavasti parempi, eivätkä työttömyysongelmat enää aiheuttaneet keskustelua lautakunnissa tai valtuustossa. Vuoden 1934 kunnalliskertomuksessa saatetaan jo todeta, että "*on sellaisiakin, jotka hyvienkin työtilaisuuksien vallitessa eivät syystä tai toisesta voi tulla toimeen ilman köyhäinhuollon apua*". Varsinaista työttömyyttä ei kunnalliskertomuksen mukaan Jämijärvellä enää ollut vuonna 1934.

8.2 Köyhäinhuollon tarve lisääntyy - mielipiteet jyrkkenevät

Kun työttömyys pulavuosina alkoi jyrkästi lisääntyä, eikä minkäänlaista valtion työttömyyskorvausjärjestelmää ollut olemassa, merkitsi se väistämättä kuntien köyhäinhuoltomenojen kasvua. Valtio osallistui menoihin työttömyystöitä rahoittamalla, mutta enimmäkseen lainoituksen kautta, joten suurin rasite jäi kunnan kannettavaksi. Jämijärven köyhäinhuoltoon budjetoidut varat kehittyivät pulavuosina seuraavasti:²³⁹

²³⁷JKA. Kunnanhallituksen ptk. 3.2.1931 ja 25.4.1932

²³⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 22.8.1932

²³⁹JKA. Talousarviot 1929 -1934

vuosi	köyhäinhoito- menot mk	%-osuus kaikista nettomenoista
1929	94500	28,6
1930	97500	29,6
1931	110500	27,8
1932	117000	40,1
1933	122500	36,4
1934	133500	44,2

Kun köyhäinhoidon varoista jollakin tavoin avustettuja oli vuonna 1927 yhteensä 64 henkilöä, oli heitä vuonna 1932 jo 166 henkilöä eli lähes viisi prosenttia kunnan asukasluvusta. Näissä luvuissa ovat mukana myös avustettujen perheenjäsenet. Edelläesitetyn taulukon lukuihin on vielä lisättävä kunnan työllisyyden hoitoon käyttämät rahat, joita ei suoranaisesti kirjattu köyhäinhoitomenoihin.

Pula-aika ei koskettanut yksinomaan työttömiksi jääneitä, vaan sen vaikutukset ulottuivat kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Tilanteessa, jossa useimmilla on toimeentulovaikeuksia suhtaudutaan köyhäin-
hoitomenoihin entistä kriittisemmin ja hyvin radikaalitkin sosiaalisten kysymysten ratkaisumallit saavat kannatusta. Saksassa ja Italiassa voimistuivat ääri liikkeet, joiden oppeja ja julistusta kuunneltiin herkällä korvalla Suomessa ja myös Jämijärvellä. Alettiin ajatella, että oikeilla ja tarmokkailla toimilla suurimmasta osasta köyhäinhoitomenoja voitaisiin päästä kokonaan eroon.

Tuolloin Jämijärvellä vireillä ollut yhteistä kunnalliskotihanketta vastustettiin osittain siksi, että siitä olisi tullut liian hyvä ja liian helppo asuinpaikka hoidettaville. Kunnalliskodin sijaan olisi monien mielestä pitänyt hankkia hoidokeille pieniä maatiloja, missä he pienellä lisävastuksella olisivat tulleet omin päin toimeen - *"asuisivat samalla tavalla kuin muutkin, eikä palatseissa"*. Kunnalliskotipaikan hinnalla (25000 mk) sai tuolloin vähäisen maatilan, joten kunnalliskodin kalleuden ihmettely on ymmärrettävää. Yksityishuoneet, leveät käytävät, salit, kellarit ja oleskelu-
huoneet olivat sellaisia, jotka jämijärveläisten mielestä ehkä sopivat kaupunkeihin, mutta maalaiselle elämäntavalle ne olivat vieraita. Tavallinen kunnan veronmaksaja, jonka maksukyky on *"äärimmilleen viritetty"* saattaisi luopua veronmaksuistaan ja itsensä ja perheensä huolehtimisesta ja ajatella, että *"kyllä suurimman hädän tullessa pääsee kunnalliskotiin hoidettavaksi"*.²⁴⁰ Kunnalliskodin asukkaiden elintason tuli olla alhaisempi kuin tavallisen kuntalaisen ja sinne jouduttiin eikä päästy.

Talospulasta johtunut köyhäinhoitorasituksen lisääntyminen herätti kiinnostusta rotuhygieniaan ja kärjisti siten yhteiskunnan suhdetta vajaakykyisiin. Köyhäinhoidon ylitarkastajana 1920-luvulla toimineen Viljo Hytösen mielestä kansan henkinen ja ruumiillinen rappeutuminen oli syynä avustustarpeen jatkuvaan lisääntymiseen. Pyrkimys tällaisten henkilöiden senvunjakamiskyvyn poistamiseen näytti sen vuoksi varsin oikeutetulta. Myös ulkomainen esimerkki kannusti: Tanskassa annettiin sterilisointia koskeva laki 1929, Saksassa 1933 ja Ruotsissa 1934. Suomessa sterilisoimislain valmistelu oli aloitettu vuonna 1926, jolloin tylsämielisten, mielisairaiden ja kaatumatautisten sterilisointikysymyksen selvittämistä varten asetettu komitea aloitti työnsä. Komitean työ, jossa ehdotettiin sterilisoimislain säätämistä, valmistui vuonna 1929. Sterilisoitavien piirin laajuudesta vallitsi erilaisia käsityksiä: jotkut katsoivat, että myös vaikeasti epämuodostuneet tuli steriloida,

²⁴⁰JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 19.9.1932

toisten mielestä laki oli ulotettava koskemaan myös degeneroituneita kansalaisia.²⁴¹

Jämijärvellä keskustelu asiasta virisi syksyllä 1932, jolloin kunnallispäivien lähestyessä oli pyydetty aloitteita kunnallistalouden parantamiseksi. Kunnankirjuri, kauppias Jalmari Lammikko, oli laatinut ilmeisesti aikaisempien epävirallisten keskustelujen pohjalta aloite-ehdotuksen, joka suorasukaisuudessaan hätkähdyttää nykypäivän lukijaa. Aloitteen lähtökohtana oli, että jotkut köyhäinhoidon menot oli saatava kokonaan lopetettua. "*Pahan juuriin ei ole päästy iskemään*" ja siitä moitittiin vanhentunutta lainsäädäntöä, joka ei ollut ajantasalla. Aloitteessa korostettiin, ettei kenellekään "*haluttu tehdä vääryyttä*", mutta tylsämielisten ja vajaakykyisten sukujen jatkuminen olisi lailla estettävä. Aborttipakon säätämistä näiden ryhmien jo alkaneille raskauksille sen sijaan vastustettiin, koska katsottiin ettei siitä maalaisoloissa saataisi "*juuri mitään säästöä*". Ilmeisesti kunnanisät ajattelivat, että aborttikustannukset tulisivat kuitenkin kunnan maksettaviksi ja ehkä useita kertoja, sen vuoksi sterilointi nähtiin hyvänä ja lopullisena ratkaisuna. Syynä siihen miksi jämijärveläiset päättäjät hyvin yksimielisesti kannattivat niinkin jyrkkiä toimia, oli köyhäinhoidon tietty keskittymisen joihinkin sukuihin ja perheisiin. "*Kokonaisia sukuja on köyhäinhuollon varassa kun on saaneet lisääntyä polvesta polveen*", aloitteessa todetaan. Kykenemättömyys elättää itseään nähtiin geneettisesti periytyvänä ominaisuutena ja tämä periytymisketju tuli katkaista. Aloite mainitsee tällaisina ominaisuuksina tylsämielisyyden, vajaakykyisyyden ja sairauden, mutta ei ota suoraan kantaa haluttomuuteen elättää itseään. Juuri haluttomuus kuitenkin usein esitettiin lisääntyvien köyhäinhoitomenojen syyksi. Sterilointi jämijärveläisittäin ajateltiin ulotettavan myös haluttomiin, sillä ehdotuksessa lainlaatijaa kehoitetaan ehkäisemään vain "*ulkokohtaisista*" syistä köyhäinhoidon varaan joutuneiden sterilointi. Muunkinlaisia köyhiä sentään myönnettiin olevan.

Jämijärven päättäjät eivät huomioineet ympäristötekijöiden vaikutusta köyhyden periytymiseen. Tämä näkyy nuivassa suhtautumisessa ennaltaehkäisevään köyhäinhuoltoon, johon valtion taholta kuntia patistettiin ja myös houkuteltiin. Sterilointi- ja rotuhygieniapuheissa lausuttiin keskushallinnon taholta ääneen ajatuksia, jotka pienissä kunnissa tuntuivat kannatettavilta. Kun vielä lääketieteen kehitys teki toteutuksen mahdolliseksi, ei asiassa nähty mitään moraalitonta. Moraalittomana päinvastoin pidettiin sitä, että toinen joutuu elättämään toista. "*Eläinrotuja jalostetaan, mutta ihmiskuku saa jatkaa henkisesti ja ruumiillisesti vajavaisena*", siksi joidenkin ryhmien steriloinnissa "*tehdään kansallemme suuri rotuhygieninen palvelus*."²⁴²

Suomen hallitus antoikin vuonna 1934 eduskunnalle esityksen sterilisoimislaiksi. Eduskunta hyväksyi sen seuraavana vuonna pääasiassa hallituksen esityksen mukaisena. Esitystään hallitus perusteli lääketieteellisillä, rotuhygieenisillä, kriminaalipoliittisilla, sosiaalisilla ja yleishumaanisilla syillä. Muihin syihin verrattuna rotuhygieeniset perustelut olivat laajat.²⁴³

²⁴¹Piirainen 1974, s.143

²⁴²JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 19.9.1932

²⁴³ Piirainen 1974, s.144

8.3 Maanviljelyspalstat - ennaltaehkäisevää huoltoa

Ennaltaehkäisevä köyhäinhoito oli, kuten on jo aiemmin monesti todettu, melko vaikeasti markkinoitava ajatus pienten kuntien päättäjille. Kun taloudellinen tilanne oli Jämijärvellä pulavuosina niin kireä, että jouduttiin ottamaan "syömävelkaa", ei ennaltaehkäisevään köyhäinhoitoon ollut mahdollista budjetoida varoja. Tästä seurasi toiminnan hajanaisuus ja sattumanvaraisuus. Budjettivarojen puuttumisesta johtui myös se, että monet näistä tapauksista käsiteltiin edelleen valtuustossa eikä köyhäinhoitolautakunnassa. Valtuusto saattoi sitten jollekulle antaa lainaa "*keinotekoisten jalkojen*" hankkimiseksi tai lehmän ostamista varten, mutta kieltää avustuksen joltakin, "*jolla tiedettiin olevan omiakin varoja*". Kuvaava on tapaus, jossa eräs pienviljelijä haki apua kunnalta, kun tila oli menossa pakkohuutokauppaan. Valtuusto ei myöntänyt apua, mutta päätti ostaa tilan kunnalle, jos hinta on edullinen.²⁴⁴ Tapauksen jälkeen valtuutettu Nestori Nieminen ehdotti perustettavaksi rahaston, jonka avulla pientilojen pakkohuutokaupat voitaisiin estää. Esitys saikin kannatusta, sillä edellytyksellä että asutushallitukselta saadaan osuus peruspääomaan. Valtion päätös oli kuitenkin kielteinen ja hanke raukesi. Kuin varmemmaksi vakuudeksi valtuusto päätti samassa kokouksessa kieltää kunnan mailla laiduntaminen ja kaikenlainen metsän raiskaaminen. Kieltoa terävöitettiin 200 markan ilmiantopalkkiolla.²⁴⁵

Valtio pyrki lisäämään kuntien kiinnostusta köyhyyden ennaltaehkäisyyn osallistumalla kustannuksiin. Palstaviljely oli eräs tällainen pulavuosina aloitettu tuettu toimintamuoto, jonka avulla pyrittiin aktivoimaan köyhäinavun saajia omatoimiseen yrittämiseen. Viljelypalstatoiminnan suunnittelija ja sen valtakunnallisen toteutuksen valvoja oli agronomi Erkki J. Kinnunen, jonka mielestä hanke sopi erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomeen, missä ansiomahdollisuudet olivat heikot ja köyhiä perheitä paljon.²⁴⁶ Viljelypalsta saattoi olla joko oma tai vuokrattu ja siemenet sekä lannoitteet kustansi valtio ja kunta. Toiminnan käytännön hoitoa varten kuntaan perustettiin viljelysjaosto, jonka puheenjohtajaksi Jämijärvellä valittiin Juho Viitanen.²⁴⁷

Vuonna 1933 Jämijärvellä oli viljelypalstatoiminnassa mukana 23 perhettä, joissa yhteensä 123 perheenjäsentä. Heistä muodostui laskukaavan mukaan 126 kuluttajayksikköä. Maatalousministeriön tavoitteena oli saada viljelyyn 1,8 aaria perunaa, 0,7 aaria vihanneksia ja 0,5 aaria hernettä kuluttajayksikköä kohden. Jämijärvellä palstaviljelyä toteutettiin 372 aarin alalla, joista 250 aaria oli perunan viljelyssä, 111 aaria vihanneksia ja 11 aaria hernettä. Luvut osoittavat, että Jämijärvellä päästiin hernettä lukuunottamatta hyvin ministeriön suosittamiin pinta-aloihin. Näin ainakin paperilla. Eri asia on sitten se, kuinka hyvin neuvojan ilmoittamat pinta-alat vastasivat todellisuutta. Monilla palstaviljelyyn osallistuneilla jämijärveläisperheillä oli lisäksi muuta viljelystä ja myös kotieläimiä, niinpä viljelyspalsta-alaksi papereihin merkittiin kuluttajayksiköiden mukaan suurin mahdollinen, jolle valtion tukea oli saatavissa. Kuudellatoista perheellä oli ainakin yksi lehmä, kahdeksalla perheellä oli lampaista, kuudella perheellä lihotussika ja yhdellä perheellä jopa hevonen omistuksessaan.

²⁴⁴JKA. Köyhäinhoitolautakunnan ptk. 6.11.1933

²⁴⁵JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 6.4.1934

²⁴⁶Piirainen 1974, s.169

²⁴⁷JKA. Köyhäinhoitolautakunnan ptk. 29.4.1933

Toimintaa ohjasivat ja valvoivat viljelysjaoston lisäksi kerhoyhdistyksen kerhoneuvoja Lauri Leppihalme ja vuoden 1933 syksyllä palkattu osa-aikainen kotitalousneuvoja Milja Lindroos. Tarkoituksena oli viljelyn lisäksi opastaa perheitä myös tuotteiden säilytyksessä ja käytössä. Etenkin kotitalousneuvontaa häiritsi perheiden asuminen hajallaan, sillä pienten lasten äidit eivät voineet osallistua yhteisiin neuvontatilaisuuksiin. Toiminnasta vaadittiin pidettäväksi tarkka kirjanpito, sillä valtio halusi selvittää vähensikö palstaviljelyn tukeminen köyhäinhuitoimenoja ja kuinka suuri osuus viljelystä oli riippuvainen tuesta.

Vaikka sato-odotukset eivät kuivuuden vuoksi palstaviljelyn osalta koko maassa toteutuneetkaan, olivat ensimmäisen vuoden kokemukset Jämijärvellä raporttien mukaan pääosin tyydyttävät, sillä arvion mukaan palstatoiminnasta saadusta sadosta olisi ilman tukea jäänyt tuottamatta 53%. Kaikkiaan viljelyksistä saatiin satoa 45602 kiloa. Viljelijöistä yksi hoiti palstansa kiitettävästi, seitsemän hyvin, yksitoista tyydyttävästi ja neljä välttävästi. Kaksi viljelijää "*on osoittanut aivan heikkoa harrastusta palstansa hoitoon*". Lisäksi neuvonnalla oli saatu aikaan parannusta karjanlannan käsittelyyn ja kohennusta perunakellareiden kuntoon.²⁴⁸ Varsinaista taloudellista säästöä köyhäinhuitoimenoiissa ei kuitenkaan saatu, kun mukaan lasketaan valtion ja kunnan toimintaan sijoittamat varat. Jämijärven kunnan kannalta katsoen toiminta oli myös taloudellisesti kannattavaa, sillä näin kunta sai köyhäinhuitoimenoihinsa edes vähän valtionapua.

Seuraavaksi vuodeksi maatalousministeriö esitti palstaviljelyn laajentamista ohran kasvattamiseen ja lihotussikojen hoitoon. Jos samalle perheelle järjestetään sekä laajennettu palstaviljely että siiankasvatus, niin viljelystä aiheutuneet kustannukset voitaisiin siinä tapauksessa periä julkisia töitä teettämällä perheeltä takaisin. Jämijärven viljelysjaoston puheenjohtaja olikin laajennuksen ja takaisinperinnän kannalla, mutta valtuusto hylkäsi ohranviljelyn ja porsaanhoidon ja päätti viljelyä jatkettavan vain entisessä laajuudessa.²⁴⁹ Syynä oli ilmeisesti vallitseva työttömyys ja kunnalle laajentamisesta aiheutuvat lisäkustannukset, joita ei uskottu saatavan perityksi avustettavien työttömyystöiden palkoista. Näin perheiden toimeentulo olisi kyllä parantunut, mutta samalla kunnan köyhäinhuitoimenot olisivat lisääntyneet ja sitä ei missään tapauksessa haluttu.

Seuraavana vuonna innokkuus palstatoimintaan jonkin verran laantui, sillä tukea haki seitsemän perhettä vähemmän kuin edellisenä vuonna ja viljelyala supistui 201 aariin. Vuokrasta, siemenistä ja lannoitteista aiheutui kuluja 1168,75 markkaa. Vuonna 1935 huoltolautakunta päätti - maatalousministeriön kehoituksista huolimatta - lopettaa viljelyspalstatoiminnan Jämijärvellä, koska "*siitä ei ole vastaavaa hyötyä*".²⁵⁰

Miksi sitten tällainen hyvältä vaikuttava, ennaltaehkäisevä köyhäinhuito lopetettiin? Yksi syy on varmasti se, että toiminta ei tuonut toivotun suuruisia säästöjä kunnan menoihin, sillä Jämijärvi luokiteltiin kolmannen vaurausluokan kunnaksi, jolloin valtion osuus viljelykustannuksista oli verrattain vähäinen. Valtio korvasi tietyistä ohjekustannuksista kunnille 25 - 66,6 prosenttia.²⁵¹ Toinen, ja ehkä edellistä merkittävämpi syy oli perisuomalainen kateus. Niiden kuntalaisten, jotka

²⁴⁸JKA. Toimintakertomus työttömien ja huollonalaisten perheitten viljelyspalstatoiminnansta vuodelta 1933

²⁴⁹JKA. Selonteko maatalousministeriölle 6.10.1933

²⁵⁰JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 25.6.1934

²⁵¹Piirainen 1974, s.170

pula-aikoina elivät niukan toimeentulon varassa, mutta kuitenkin selvisivät ilman köyhäinhoidon apua, oli täysin mahdotonta ymmärtää ilmaisten siementen ja lannoitteiden jakamista joillekin.

Köyhemmät maanviljelijät ja pientilalliset, joita Jämijärvellä oli suuri joukko, olivat sosiaalisesti niin lähellä köyhäinapua saavia, että tällaista "ammatillista" apua saatettiin pitää epäoikeudenmukaisena. Päätelmää tukee se, että köyhäinhuoltolautakunta teki lopettamispäätöksen jo alkukesällä, jolloin palstojen kasvu tai hoito ei vielä ollut nähtävissä. Palstatoiminta jatkui kuitenkin vapaaehtoisena, etenkin nuoriin suunnattuna kerhotoimintana, jota valtio edelleen tuki. Osana köyhäinhuoltoa palstaviljelyn tukeminen Jämijärvellä jatkui huoltolautakunnan harkinnan mukaan, mutta valtionapua siihen ei enää haettu. Asian vaatiman paperisodan ei ilmeisesti katsottu olleen oikeassa suhteessa mahdollisesti saatavaan rahalliseen hyötyyn verrattuna. Vuonna 1939 valtio yritti jälleen ponnokkaasti Maanviljelysseurojen avulla elvyttää palstatoimintaa. Jämijärven huoltolautakunta totesi kielteisessä päätöksessään seuraavasti: *"koska viljelypalstatoiminta ei viimeksi, kun sitä on kunnassamme käytetty, osoittautunut millään lailla erikoisen hyödylliseksi ja oli yleensä tarkoitustaan vastaamaton, ei sitä nytkään pidetty tarpeellisena käytäntöön ottaa."*²⁵²

Vaikka palstaviljely osana köyhäinhuoltoa ei saanutkaan kannatusta, niin maatalouteen ja puutarhanhoitoon liittyvä, nuorille tarkoitettu, kerhotoiminta jatkui Jämijärvellä erityisen yhdistyksen voimin, jota valtio, kunta ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto tukivat. Nykyisin tätä työtä jatkaa 4H-yhdistys.

8.4 Köyhäinhoidosta huoltoon

Taluspula rajoitti sosiaalilainsäädännön uudistuspyrkimyksiä 1930-luvun puoliväliin saakka huolimatta siitä, että uudistustarve oli ilmeinen. Vuonna 1934 Toivo Kivimäen hallitus antoi eduskunnalle esitykset neljäksi uudeksi huoltolaiksi. Esitykset koskivat lakia kunnallisesta huoltolautakunnasta, lastensuojelulakia, irtolaislakia ja alkoholistolakia. Tarkoituksena oli koota yhteen sosiaalihuollon peruslait, jotka edellämainitut lait yhdessä vuoden 1922 köyhäinhuoltolain kanssa muodostivat. Uudistuksen tavoitteena oli myös keskittää lastensuojelu-, irtolais-, ja alkoholistolakeihin liittyvät valmistelu- ja toimeenpanotehtävät yhdelle kunnalliselle toimielimelle, huoltolautakunnalle. Huoltolautakunnalle oli tarkoitus siirtää myös avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista annetun lain nojalla tulevat tehtävät.

Hallituksen esityksen mukaan oli mahdollista vapauttaa kunta huoltolautakunnan perustamisvelvollisuudesta, jos yhteiskunnallisen huollon tarve oli vähäinen. Tällöin oli mahdollista, että kunnallislautakunta toimii huoltolautakuntana, kuten oli ollut käytäntö monessa kunnassa. Huoltolautakuntamallin edustama keskityksen periaate oli lainattu Tanskasta ja myös Ruotsissa harkittiin tuolloin samanlaista uudistusta.

Annettu lastensuojelulaki noudatteli pääpiirteissään vuonna 1929 eduskunnalle jätettyä lakiesitystä. Lastensuojelun pääasiallisimmaksi tehtäväksi katsottiin sellaisten lasten huollon järjestely, jotka huonon hoidon tai siveellisen harhautumisen vuoksi ovat joutuneet vaaraan. Irtolaislain yhteydessä

²⁵²JKA. Huoltolautakunnan ptk. 1.11.1939

pohdittiin sitä, oliko irtolaisuus katsottava rikokseksi vai tuliko irtolaisiin kohdistaa hallinnollisia toimia. Edellinen oli irtolaisen oikeusturvan kannalta parempi, mutta jälkimmäinen suhtautumistapa tarjosi joustavia menettelytapavaihtoehtoja ja mahdollisuuden käyttää yhteiskunnallisen huollon keinoja. Suomessa valittiin Ruotsin ja Tanskan mallin mukainen yhteiskunnallisen huollon tie.

Uudessa laissa irtolainen määriteltiin toisin kuin entisessä asetuksessa. Aiemmin irtolaisen tunnusmerkkinä oli varattomuus, jolloin jo muutaman kolikon hallussapito oli estänyt joutumisen irtolaislain edellyttämien toimenpiteiden kohteeksi. Uudessa laissa käytettiin muotoa "vailla riittäviä elatusvaroja". Kulkurien lisäksi irtolaisiin luettiin myös henkilöt, jotka laiskuuttaan laiminlöivät velvollisuutensa elättää itsensä ja omaisensa.²⁵³ Lain mukaan irtolaisiin kuuluivat myös ammattimaiset kerjääjät, uhkapelurit, ammattimaisen haureuden harjoittajat ja muut rikollisin tai epäsiiveillisin keinoin elantonsa hankkivat henkilöt. Irtolaislain toimenpiteitä ei kuitenkaan saanut kohdistaa alle 18-vuotiaisiin tai vajaamielisiin.

Uutta alkoholisteja koskevaa lakia oli valmisteltu koko 1920-luku ja vuoden 1930 toisilla valtiopäivillä oli hyväksytty ns. tapajuoppoja koskeva toivomus. Alkoholisteiksi määriteltiin henkilöt, jotka alkoholin käyttönsä vuoksi olivat vaaraksi itselleen tai muille sekä ne, jotka alkoholin vuoksi laiminlöivät elatusvelvollisuutensa tai joutuivat itse köyhäinhoidon varaan. Alkoholistina oli pidettävä myös henkilöä, joka vähintään kolme kertaa vuoden aikana joutui juopumuksen vuoksi pidätetyksi. Nuhtelutoimia oli henkilöön mahdollista kohdistaa jo yhdenkin pidätyskerran jälkeen. Irtolaislain tavoin alkoholistilain sanktiot kovenivat asteittain.²⁵⁴

Lait ja niiden toimeenpano-ohjeet astuivat voimaan 1.1.1937, johon mennessä kuntien oli perustettava lain edellyttämä huoltolautakunta ja laadittava sitä koskeva ohjesääntö. Kuntien edustajia informoitiin asiasta Huittisissa 5.-6.7.1936 pidetyillä huoltopäivillä, jonne myös Jämijärveltä lähetettiin edustaja. Jämijärvellä huoltolautakunta muodostettiin edelleen laajennetun kunnallishallituksen periaatteella. Laki olisi mahdollistanut myös kunnanhallituksen toimimisen huoltolautakuntana, jolloin sitä tuli täydentää asiantuntemusta omaavilla erityisjäsenillä. Jämijärvellä huoltolautakunnan muodostivat kunnanhallituksen piirijakoon sopivat jäsenet sekä sairaanhoitaja ja lastenhuoltoon varten opettajajäsen. Yhteensä huoltolautakuntaan valittiin kahdeksan jäsentä ja luonnollisena, mutta ei ohjesäännön määräämänä puheenjohtajana toimi kunnanhallituksen puheenjohtaja. Sihteerinä toimi kunnankirjuri.²⁵⁵ Menettelyn perusteena oli taloudelliset syyt kuten aiemminkin. Sektori oli suuri rahankäyttäjä, eikä voitu ottaa riskiä, että huoltolautakunnassa suunniteltaisiin jotakin, johon kunnan rahat eivät riitä.

Uudessa ohjesäännössä luovuttiin aiemmasta kaitsijajärjestelmästä, joka alkuvaikeuksien jälkeen oli ajoittain alkanut toimia myös käytännössä 1930-luvulla. Kaitsijoiden neljännesvuosittaiset raportit eivät aina olleet pelkkiä "ei huomautettavaa", vaan niiden pohjalta tehtiin köyhäinhoidollisia päätöksiä. Entisten kaitsijoiden tehtävät annettiin piirimiehille, jotka olivat huoltolautakunnan jäseniä. Huoltopiirijako tehtiin nyt koulupiirijaon mukaan niin, että Kontti ja Pitkäniemi yhdistettiin ja Tykköön piiri muodostui osasta kirkonkylän koulupiiriä ja Kuusijoen koulupiiristä. Uuden lain mukainen Jämijärven ensimmäinen huoltolautakunta piirijakoineen oli seuraava:

²⁵³Piirainen 1974, s.152-153

²⁵⁴sama, s.154

²⁵⁵JKA. Huoltolautakunnan ptk. 22.1.1937

I	Kaupplan ,	piirivalvojana	sairaanhoitaja	Tyyne Kuusi
II	Kirkonkylä,	"	emäntä	Suoma Alapeijari
III	Kontti,	"	maanviljelijä	Arvid Rajalahti
IV	Palokoski	"	opettaja	Viljo Vesa
V	Sydänmaa	"	maanviljelijä	Juho Suurimaa
VI	Tykköö	"	maanviljelijä	Alfred Lehtimäki
VII	Vihu	"	maanviljelijä	Frans Rasi

Kunnanhallituksen ja huoltolautakunnan puheenjohtajana toimi maanviljelijä Aleksi Sipilä ja sihteerinä kunnankirjuri Eino Hautamäki.²⁵⁶ Uusi piirijako ja piirivalvojien nimet saatettiin kuntalaisien tietoon ilmoituksella paikallislehdessä.²⁵⁷

Uuden huolto-ohjesäännön kymmenennessä pykälässä todettiin, että "*mikäli olojen kunnassa katsotaan vaativan, on huoltolautakunnan, kunnanvaltuuston suostumuksen siihen saatuaan, palkattava huoltotoimenpiteiden yhtenäistämiseksi ja tehostamiseksi yksi tai useampia tarkastajia, joilla tulee olla kunnanvaltuuston, lautakunnan ehdotuksesta, vahvistama ohjesääntö*". Huoltolautakunta katsoi heti ensimmäisessä kokouksessaan Jämijärvellä olevan tarvetta tällaisen huoltotarkastajan valitsemiseen.

Ensimmäiseksi väliaikaiseksi huollontarkastajaksi, joka oli osa-aikainen, valittiin sairaanhoitaja 75 markan kuukausipalkalla. Samalla hyväksyttiin tarkastajan ohjesääntö, joka saatiin vuoden 1934 köyhäinhuoltolautakunnan lastenhuollontarkastajan ohjesääntöä sopivasti muuttelemalla.²⁵⁸ Näin säästettiin myös painatuskuluja. Järjestely jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä sairaanhoitajat eivät suostuneet hoitamaan vaativaa sivutoimintaa niin pienellä palkalla, eikä heillä ollut tehtävän vaatimaa koulutusta.

Varsinainen huolto-ohjesääntö oli vuoden 1922 vastaavaan verrattuna laajempi johtuen juuri lastensuojelun sekä irtolais- ja alkoholistihuollon mukaantulosta. Ohjesääntöpykälien määrä lisääntyi kahdestakymmenestä kolmeenkymmeneenseitsemään. Pykälien määrää lisäsivät edelleen lastentarkastajan ja huoltotarkastajan ohjesäännöt.

Yhteiskunnalliseen huoltoon kuuluvan köyhäinhoidon tarkoituksena oli ohjesäännön mukaan "*antaa tarpeenmukaista elatusta ja hoitoa henkilöille, jolle kunta köyhäinhuoltolain mukaan on velvollinen sitä hankkimaan*" sekä "*antaa, kun se tarkoituksenmukaiseksi havaitaan, avustusta varattoman estämiseksi joutumasta elatuksen tai hoidon puutteeseen*" ja kolmanneksi "*ryhtyä, kun taloudellisen pulakauden, työttömyyden tai muiden syiden vuoksi yleisempi puute on uhkaamassa, tarpeellisiin toimenpiteisiin hätän ehkäisemiseksi ja lieventämiseksi*". Pykälissä korostuu toisaalta avustamisen tarpeen tarkka selvittäminen ja toisaalta ennaltaehkäisy. Avunsaaja velvoitettiin paitsi alistumaan huoltolautakunnan valvontaan, myös "*ilman petosta ja vilppiä, laillisen seuraamuksen uhalla*" ilmoittamaan tiedot omaisuudestaan, tuloistaan ja muualta saamistaan avustuksista.

²⁵⁶sama 22.1.1937

²⁵⁷Pohjois-Satakunta 29.1.1937

²⁵⁸JKA. Huollontarkastajan ohjesääntö

Aiemmin näiden tietojen selvittäminen oli jäänyt köyhäinhuoltolautakunnan tehtäväksi. Käytännön avustustyössä ennaltaehkäisevyys- ja tarpeenmukaisuusperiaatteiden yhtäaikainen noudattaminen johti helposti ristiriitaiseen tilanteeseen, jolloin tarpeenmukaisuus esti ennaltaehkäisyä.

Toisin kuin aiemmin, annettavan köyhäinhoidon muodot määriteltiin nyt myös ohjesäännössä. Lain perusteella niitä olivat 1) *avustamalla ruoka- ja taloustarvikkeilla yms. tai rahalla*, 2) *sijoittamalla yksityiskotiin täysihoitoon taikka* 3) *täysihoitona kunnalliskodissa, sairaalassa tai muussa laitoksessa*. Pulakauden kokemusten perusteella raha-avustusta pidettiin tavara-apua huonompana, sillä sen ajateltiin "*lamaanmuttavan avunsaajan pyrkimystä itsensä ja lähimpiensä omakohtaiseen elättämiseen*".²⁵⁹

Ohjesääntö sisälsi nykypäivän näkökulmasta katsoen hallinnollisia ja jääviyteen liittyviä ongelmia sikäli, että sairaanhoitaja, joka toimi yhden piirin piirivalvojana oli myös osa-aikainen huollontarkastaja. Näin hänestä tuli valvontaa suorittavana ja valvonnan tarkastajana itsensä esimies. Ongelma jäi kuitenkin tilapäiseksi.

Uusien lakien ja ohjesääntöjen käytännön vaikutukset näkyivät ensimmäiseksi huoltolautakunnan työmäärän huomattavana lisääntymisenä aikaisempaan verrattuna. Huoltolautakunnan toimialaan kuuluva lastensuojelu laajeni koskemaan myös otto- ja aviottomia lapsia. Lisäksi vuonna 1938 astui voimaan äitiysavustuslaki, minkä mukaiset yksittäiset äitiysavustusanomukset tulivat huoltolautakunnan päätettäväksi. Esimerkiksi vuonna 1938 Jämijärvellä syntyi 77 lasta, joiden äideistä 65 sai avustusta joko rahana tai luontoisavustuksena.

Alkoholistilain mukaisten varoitusten antamisen huoltolautakunta delegoi seurakunnan kirkkoherralle. Syynä siihen miksi näin meneteltiin, oli varmasti juuri huoltolautakunnan ja sen puheenjohtajan lisääntynyt työmäärä. Kirkkoherran arvovallalla annettujen nuhteiden teho oli todennäköisesti parempi kuin naapurusten ojentaessa toinen toistaan. Kuinka tehokkaasti ja kattavasti juopuneiden nuhtelu sitten käytännössä tuli hoidetuksi, ei selviä huoltolautakunnan papereista. Kaikkiaan poliisin ilmoittamia juopumustapauksia oli edellämaintittuna vuonna 27, jotka koskivat 22 henkilöä. Kenenkään kohdalla ei ryhdytty jatkotoimenpiteisiin, "*koska painavempia syytä ei siihen ole ilmaantunut*".²⁶⁰ Tai kuten valtion taholta asia ilmaistiin: "*on varojen ja voimien tuhlausta yrittää sitä, mikä yleensä ei ole mahdollista*". Suurinta osaa alkoholin käyttäjistä pidettiin sellaisina, joilla ei ole halua - ja vielä vähemmän - kykyä irtautua riippuvuudestaan. Köyhille kunnille tämä tulkinta sopi mainiosti.

Sekä entinen köyhäinhuoltolautakunta että huoltolautakunta kokoontuivat vähintään kerran kuukaudessa. Aiemmin 1920-luvulla ja vielä 1930-luvun alkupuolella lautakunnan kokoukset olivat monesti hyvinkin lyhyitä, sisältäen joskus vain yhden käsiteltävän pykälän. Huoltolautakunta käsiteli vuonna 1938 kaikkiaan 143 pykälää, eikä 20 käsiteltävän asian lista ollut harvinaisuus. Liekö käsiteltävien asioiden runsaus luonut jäsenille tärkeyden tuntua, sillä heidän osallistumisensa kokouksiin oli erittäin aktiivista.

Avunsaajan tilannetta uusi lainsäädäntö ja ohjesääntö ei juuri muuksi muuttanut. Pykälää tärkeämpi seikka hänen kannaltaan oli suhde piirimieheen, sillä konkreettinen avustaminen kussakin huoltopiirissä lankesi pitkälti piirimiehen vastuulle, kuten myös vuosineljänneksittäin suoritettu sijoitettujen valvonta. Pakkotoimiin ei Jämijärvellä juurikaan turvauduttu. Työlaitosuhkaa ei voitu

²⁵⁹JKA. Huolto-ohjesääntö 3.10.1936

²⁶⁰JKA. Kunnalliskertomus vuodelta 1938

käyttää, koska kunnalla ei työlaitosta ollut, ei edes osuutta yhteiseen työlaitokseen. Irtolaisia, joita kohtaan laki mahdollisti pakkotoimet, ei juurikaan ollut. Ennen sotaa oli vain yksi tapaus, jossa huoltolautakunta määräsi jonkun irtolaisvalvonnan alaiseksi. Tapaus koski erästä naista, joka *"pitänyt tapanaan kerjätä sekä vieroksua työtä, niin että hän sen vuoksi on joutunut köyhäinhoidon tarpeeseen."*²⁶¹

Kun mukaan lasketaan varsinainen köyhäinhoito, äitiysavustukset, sosiaaliministeriön myöntämä sokeain avustus, kunnallislautakunnan välityksellä maksettu sotilasperheavustus, ehkäisevä köyhäinhoito ja kulkutautisairaalan maksuton hoito, oli Jämijärvellä yhteiskunnallisen huollon piirissä vuonna 1938 yhteensä 289 kuntalaista eli 8,4 prosenttia asukasluvusta. Perinteistä köyhäinapua sai 145 henkilöä (4,2%).

Köyhäinapuun turvautumisen pääasialliset syyt olivat samat kuin aiemminkin. Vanhuudenheikkous (20), mielisairaus ja tylsämielisyyttä (17), tuberkuloosi ja muut sairaudet (17), perheen suurilukuisuus (7), sokeus, kuurous ja raajarikkoisuus (6), aviopuolison kuolema (2) sekä muita sekalaisia syitä kahdeksan tapausta.

Koko huoltotoimi aiheutti kunnalle bruttomenoja asukasta kohden 55,63 markkaa, josta valtionosuuksien vähentämisen jälkeen jäi nettomenoksi 44,52 markkaa asukasta kohden. Valtio korvasi lähes tarkalleen 20% yhteiskunnallisen huollon menoista Jämijärvellä vuonna 1938, samoin lähes tarkalleen joka kolmas taksoituksella kuntalaisilta peritty veromarkka meni huollon järjestämiseen.²⁶² Valtionosuus jäi suhteellisesti alhaisemmaksi kuin monissa muissa kunnissa, sillä Jämijärvellä puuttuivat köyhäinhoidon laitokset. Avunsaajien kokonaismäärä kasvoi jatkuvasti, mutta kokonaismenot eivät kasvaneet samassa suhteessa, joten tilanne pystyttiin hallitsemaan - jos ei säästäväisyydellä, niin sitten veroäyrin hintaa korottamalla. Jälkimmäistä keinoa Jämijärvellä jouduttiinkin käyttämään niin, että vuoden 1938 äyrin hinta 9,75 oli selvästi läänin keskiarvoa (7,92) korkeampi ja myös korkeampi kuin maassa keskimäärin (7,82).²⁶³

Pitkään valmisteltu kunnallisen köyhäinhuollon uudistustyö oli näin saatu päätökseen. Viimeisimpänä oli 1937 säädetty kansaneläkeläkelaki, jonka varsinaiset vaikutukset näkyivät vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Yksilötasolla seuraamukset tuntuivat nopeammin, sillä vakuutusmaksujen kerääminen aloitettiin vuonna 1939. Uusilla laeilla ja ohjesäännöillä pyrittiin huollon keskittämiseen ja toimien aikaisempaa parempaan koordinointiin. Seurauksena oli sekä huoltolautakunnan tehtäväkentän laajentuminen että valtiovallan ohjaavan ja valvovan otteen tiukentuminen. Lakimääräisten tehtävien lisääntyminen nosti esille työntekijäkysymyksen. Kunnankirjurilla alkoi olla paperitöitä liiaksi ja vakituisen viranhaltijan puuttuminen teki lautakunnan puheenjohtajasta osapäikäläisen kunnan työntekijän. Valtion toimesta asetettiin vuonna 1938 komitea suunnittelemaan sosiaalihuollon työntekijöiden koulutusta, sen mietintö valmistui 1940.²⁶⁴

Merkittävin muutos suhtautumisessa köyhyyden aiheuttamiin ongelmiin näkyi juuri siinä, että etenkin kaupungeissa köyhäinhoitolautakunnilta alettiin vaatia eräänlaista poliisina oloa. Lautakuntia alettiin syyttää siitä, että ne sallivat tietynlaisen köyhyyden ja poikkeavuuden näkymisen.

²⁶¹JKA. Huoltolautakunnan ptk. 7.6.1939

²⁶²JKA. Kunnalliskertomus vuodelta 1938

²⁶³Soikkanen 1968, s.581

²⁶⁴Waris 1961, s.34

Lehdistössä epäkohtiin kiinnitettiin huomiota ja lautakunnilta vaadittiin toimenpiteitä havaitun kurjuuden poistamiseksi. Tämä oli osoituksena siitä että köyhyyttä ei enää pidetty luonnollisena asiana ja jumalan säättämänä koettelemuksena, johon oli alistuttava. Köyhyys oli asiantila, jolle voitiin tehdä jotakin. Kaupungeissa kurjuus asutuksen tiheydestä johtuen näkyi selvemmin, mutta vähitellen tehokkaampia toimia alettiin vaatia myös maaseudulla.²⁶⁵

Ennen talvisotaa huollon alalla tapahtunutta Heikki Waris kuvaa seuraavasti: *"Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka oli maan itsenäisyyden aikana kehittynyt monihaaraiseksi järjestelmäksi, joka tarjosi sosiaalista suojelua yhä laajemmille kansankerroksille. Näin saavutetut sosiaaliset oikeudet olivat osaltaan vaikuttamassa siihen, että suomalaiset niin yksimielisinä olivat valmiit puolustamaan omaa maataan, kun se joutui ulkopuolisen hyökkäyksen kohteeksi. Monihaarainen sosiaalipolitiikka oli ollut osaltaan lujittamassa maan sisäistä puolustusvalmiutta"*.²⁶⁶

9. TOISEN MAAILMANSODAN AIKAINEN HUOLTO

9.1 Tarpeet muokkaavat organisaatiota

Huolimatta siitä, että 1930-luvulla oli saatu aikaan monia uudistuksia huoltotoimen lainsäädännössä ja käytännön toimissa, oli suomalainen yhteiskunta täysin valmistautumaton sotaan tai edes kriisitilanteeseen. Jonkinlaista harjoitusta oli saatu pula-aikana, mutta tilanne oli sikäli toinen, että sosiaalisen puutteen torjunta ei nyt ollut suurin eikä tärkein ongelma. Välttämättömätkin toimenpiteet jouduttiin näin huomattavalta osalta improvisoimaan, etukäteissuunnitelmia ei ollut.²⁶⁷

Sotavuosien aikana sosiaalihuollon tehtävät muuttuivat sekä sisällöllisesti että määrällisesti. Aluksi sosiaaliministeriön toimialaan kuului koko kriisitilanteen vaatima kansan elintarvikehuollon järjestäminen. Pian ne kuitenkin siirrettiin ensin kauppa- ja teollisuusministeriön tehtäväksi ja sitten perustetulle kansanhuoltoministeriölle. Sosiaaliministeriön hallinnonalaan jäivät eräät hintavalvonta-tehtävät.

Jämijärven kansanhuoltolautakunta perustettiin 30.10.1939 ja siihen kuuluivat jäseninä kunnanhallituksen puheenjohtaja Aleksi Sipilä, kauppias Jalmari Lammikko sekä metsänhoidonneuvoja E.K. Valanne.²⁶⁸ Säännöstelyn käytännön toteuttamiseksi kunta jaettiin koulupiireittäin seitsemään alueeseen, joissa ostokorttien jakelusta huolehtivat opettajat, paitsi kirkonkylässä kunnankirjuri Maija Siika.

Varsinaisissa huoltotoimissa lähestyvä sota näkyi ensimmäiseksi kertausharjoituksiin ja asepalvelukseen kutsuttujen omaisten avustamisena. Vuoden 1919 laki ja siihen myöhemmin tehdyt lisäykset määräsivät, että asevelvollisen vaimo ja turvattomat lapset saivat valtion varoista riittävän avun toimeentuloa varten, jos heiltä puuttui varoja elatukseen. Sama oikeus oli myös asevelvollisen

²⁶⁵Siipi 1967, s. 114

²⁶⁶Waris 1980, s.35

²⁶⁷Siipi 1967, s.130

²⁶⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 30.10.1939

työhön kykenemättömillä vanhemmilla sekä veljillä ja sisarilla, joiden elatus riippui asevelvollisen työansioista. Avustusta haettiin läänin maaherralta, joka teki päätöksen kunnallislautakunnan lausunnon pohjalta. Varsinaisen avustamisen suoritti kunta, joka sai siitä korvauksen valtion varoista. Lausuntojen antaminen yksittäisiin avustushakemuksiin muodostuikin kunnallislautakuntaa eniten työllistäväksi asiaksi syksyllä 1939. Avustus oli tarveharkintainen ja kunnallislautakunta joutui usein hankkimaan todistajanlausuntoja hakijan varattomuudesta. Kuntalaiset näyttävät olleen hyvin perillä avustuksen saamisperusteista, sillä talvisodan loppuun mennessä ainoastaan yhteen hakemukseen annettiin kielteinen lausunto. Kyseisessä tapauksessa kunnallislautakunta totesi, ettei hakijalla ole ansiotuloja ja että kertausharjoitukseen kutsuttu on huolehtinut perheestään. Toisaalta kuitenkin katsottiin tuloja maanviljelyksestä (4ha) ja karjanhoidosta olevan niin paljon, ettei hakemusta ole syytä puoltaa.²⁶⁹ Näin kunnallislautakunta määritteli sitä elintaso, jota tuohon aikaan Jämijärvellä pidettiin kohtuullisena.

Osittaiseen tarveharkintaan perustuneesta menettelystä luovuttiin helmikuussa 1940, jolloin siirryttiin maksamaan sotakuukausipalkkaa. Sitä maksettiin määräsuuruisena reserviläisten, nostomiesten ja työvelvollisten vaimoille ja alle 17 vuotiaille lapsille. Muille omaisille voitiin maksaa tarpeen mukaista huoltorahaa, jos puolustustehtäviin joutunut oli heitä avustanut. Sotakuukausipalkkajärjestelmää muutettiin asetuksilla vuosina 1942 ja 1943, jolloin kuntiin asetettiin erityiset kuukausipalkkalautakunnat. Asevelvollisen sotilasarvo, hänen palvelustehtävänsä sekä perheen koko määräsivät kuukausipalkan suuruuden. Jos näillä perusteilla maksettu kuukausipalkka ei riittänyt perheen toimeentulon turvaamiseen, voitiin palkkaa tarveharkintaisesti korottaa. Sotakuukausipalkkahakemusten jättäminen oli äitiysavustusten jälkeen toinen asia, joka totutti ihmisiä käymään kunnantoimistossa.

Monilla asevelvollisilla ja vapaaehtoisilla oli kuitenkin aiempia sitoumuksia, joiden hoitamiseen eivät kuukausipalkka tai huoltoraha riittäneet. Heitä varten annettiin 21.12.1939 asetus, jota muutettiin jo 9.5.1940. Sen ensimmäisen pykälän tulkinnan huoltotoimen piiritarkastaja lähetti Jämijärvelle 2.9.1940. Tulkinnan mukaan velallisen, joka oli ollut 12.10.1939 - 12.5.1940 välisenä aikana sotapalveluksessa, on suoritettava velastaan kolmannes 1.8.1940 mennessä ja loppuosa viimeistään 1.10.1940. Köyhäinhuoltovelkojen työlaitostuomiot voitiin toteuttaa 1.8.1940 jälkeen. Lykkäysaikoja jouduttiin kuitenkin jatkamaan vuonna 1941 ja ne ulotettiin koskemaan myös siirtoväkeen kuuluvien velkoja.²⁷⁰

Ilman valtion ja vapaiden huoltojärjestöjen mukaantuloa kunnat eivät olisi kyenneet suoriutumaan sotaajan poikkeustilanteesta eikä sen vaatimasta jälkihoidosta. Kuntien suurimmaksi osaksi yksinään rahoittama "perinteinen" yhteiskunnallinen huolto oli hoidettava myös sota-aikana vähenevien taloudellisten resurssien vallitessa. Jämijärven yhteiskunnallisen huollon piiriin kuuluvien henkilöiden määrä ja kustannukset kehittyivät sotavuosina seuraavasti.²⁷¹

²⁶⁹JKA. Kunnallislautakunnan ptk. 1.11.1939

²⁷⁰JKA. Piiritarkastajan kirje saap. 7.9.1940; Piirainen 1974, s.210

²⁷¹JKA. Yhteiskunnallisen huollon toimintakertomukset 1940-1945

vuosi	asukasluku	huollettavia	% asukaslu- vusta	% verotuksella kerätystä
1940	3482	138	4,0	2,9
1943	3533	129	3,7	3,5
1944	3581	93	2,6	4,6
1945	3630	87	2,4	7,5

Asetelmasta voidaan havaita, että kunnan järjestämän yhteiskunnallisen huollon kohteena olleiden lukumäärä väheni sotavuosina. Syynä ei niinkään ollut huollon tarpeen väheneminen, vaan juuri valtion järjestämän ja vapaaehtoisen huollon lisääntyminen. Sotakuukausipalkka, äitiysavustukset ja perhelisä olivat niitä valtion rahoittamia tukimuotoja, jotka rajatapauksissa saattoivat estää kuntalaisen joutumisen yhteiskunnallisen huollon piiriin. Toisaalta maatalousvaltaisessa kunnassa miesten joutuminen rintamalle ei aina välittömästi merkinnyt perheen joutumista huollettavaksi, sillä ainakin jonkin aikaa maa- ja karjatalous toi toimeentulon lähes entiseen tapaan.

Vapaaehtoisen huollon organisoimiseksi ja päällekkäisyyksien poistamiseksi perustettiin talvisodan päätyttyä Suomen Huolto ry. Siitä muodostui eräänlainen virallinen rinnakkaisorganisaatio, joka henkilösitein yhdistettiin vastaavaan viralliseen elimeen. Keskusjohto sosiaaliministeriöön, lääninporras maaherran kautta lääninhallitukseen ja kuntaporras kunnan elimiin. Jo joulukuussa 1939 huoltotoimen II piirin piiritarkastaja, Mauno Nevala, kehoitti huoltolautakuntien puheenjohtajia huolehtimaan vapaan huollon keskuksen perustamisesta. Hänen mielestään oli *"ensiarvoisen tärkeää, että vapaan huollon antamaa apua käytetään mahdollisimman paljon hyväksi"*.²⁷²

Edelleen asetelma osoittaa huoltomenojen osuuden kunnan nettomenoista nousseen yli kaksinkertaiseksi vuosien 1940 ja 1945 välisenä aikana. Tämä ei aiheutunut niinkään huoltomenojen kasvusta vaan verotulojen vähentymisestä. Maksetut avustukset pysyivät markkamääräisesti samalla tasolla, vaikka inflaatio jatkuvasti heikensi niiden ostovoimaa.

Piiritarkastaja antoikin Jämijärven huoltolautakunnalle moitteita kunnalliskotihoitoa kaipaavien kohtelusta sekä lapsiperheiden vääränlaisesta avustamisesta. Saamiensa selvitysten perusteella hän totesi avustustasaavien perheiden asuvan puutteellisissa asunnoissa. Perhe pidettiin jotenkin hengissä jatkuvilla pienillä avustuksilla. Tietäen kunnan taloudellisten resurssien rajallisuuden, tarkastaja kehoitti huoltolautakuntaa talkoovoimin kunnostamaan ja laajentamaan asuntoja tai ainakin hankkimaan perheille kunnostamiseen tarvittavia työkaluja.²⁷³ Kuinka realistinen talkootyökehoitus köyhäinhoidon avuksi oli aikana, jolloin suurin osa parhaasta työväestä oli rintamalla, jää arvattavaksi.

²⁷²JKA. Huoltotoimen piiritarkastajan kirje 21.9.1939

²⁷³sama, 20.2.1943

Miten sitten sota-aika vaikutti avunsaajien sukupuoli- ja ikäjakautumaan Jämijärvellä? Seuraavat asetelmat valaisevat kysymystä.²⁷⁴

vuosi	naisia	miehiä	lapsia	perh.jäs.
1940	47	26	50	32
1941	39	30	23	70
1943	41	21	30	32
1944	32	15	28	27
1945	32	8	22	23

vuosi	sokeus, kuurous ym	mielisairaus ym.	tuberkuloosi	muut sairaudet	aviopuolison kuolema	perheen lukuisuus	vanhuuden heikkous	epäsosi-aalisuus	työttömyys	muut syyt
1940	10	14	6	12	-	4	19	1	-	7
1941	5	15	1	17	2	8	21	-	-	-
1943	5	16	2	11	1	8	17	-	-	2
1944	3	15	-	5	2	1	14	-	-	1
1945	3	13	2	2	-	-	15	1	-	4

Talvisodan syttyminen nosti luonnollisesti apuutarvitsevien naisten ja lasten määrää. Samoin vaikutti jatkosodan syttyminen vuonna 1941. Valtion huoltotoiminnan laajentumisen ja vapaaehtoisen avustustyön vuoksi sodan vaikutus varsinaiseen kunnan järjestämään köyhäinhuoltoon jäi sittenkin varsin vähäiseksi. Sota ei vaikuttanut mitenkään avustettavien enemmistön eli mielisairaiden tai vanhusten määrään kunnassa.

Yleisen elintarvikepulan ja nopean inflaation vallitessa on selvää, että avunsaajan näkökulmasta katsottuna tilanne sotavuosina heikkeni vähintäänkin samassa suhteessa kuin muilla kansalaisilla. Kunnan tekemät tarkistukset avustuksiin ja hoitomaksuihin eivät vastanneet elinkustannusten nousua eikä valittamista kaikille vaikeina aikoina pidetty sopivana. Näin monien huollettavien kohdalla lähimmäisapu mahdollisti minimitoimeentulon, joka tuohon aikaan tarkoitti hengissä pysymistä.

Sodan jälkeen huoltotoimen piiritarkastaja joutuikin monasti huomauttamaan kuntia avustustason alhaisuudesta ja siitä, että jokainen tapaus on käsiteltävä erikseen. Monissa tapauksissa avun määrä oli riittämätön jo ennen sotaa vallinneeseen hintatasoon nähden, joten pelkät kaavamaiset indeksitarkistukset eivät yksistään tilannetta parantaneet. Piiritarkastaja kehoitti kuntia vertaamaan avustustasoa siirtoväen huoltorahan suuruuteen ja nostamaan ne vastaavalle tasolle. Kunnan tuli kiinnittää huomiota myös ns. "kainojen köyhien" elinoloihin. *"Useassa tapauksessa ei avustusta nauttivilla ole*

²⁷⁴JKA. Yhteiskunnallisen huollon vuosikertomukset 1940-1945

*riittävää aloittekykyä korotusanomusten tekoon, yhtä vähän kuin heillä on kykyä tai haluakaan käyttää valitustietä saadakseen avustuseränsä nousemaan.*²⁷⁵

9.2 Kriisi tuo uusia huollettavia

Suursodan mahdollisuuteen ei päättäjien keskuudessa yleisesti uskottu, ja siksi mahdollisten evakointien käytännön toteutusta ei oltu riittävästi suunniteltu. Tehtävien ja vastuun jakaminen valtionhallinnon sisällä aiheutti myös ongelmia ja häiritsi käytännön toimia. Sosiaaliviranomaisten järjestettäväksi tuli huolenpito niille, jotka olivat olleet taistelualueiden ja sittemmin rauhansopimuksessa luovutettaviksi määrättyjen alueiden sosiaali- ja terveydenhuollon laitoksissa. Tehtävän hoitivat kunnat ja yksityiset järjestöt, ja valtio vastasi kustannuksista jälkikäteen. Jämijärvellä ei ollut kyseisiä laitoksia, joten kuntaan ei myöskään tällaisia henkilöitä evakuoitu.²⁷⁶

Sosiaaliministeriö olisi halunnut huolehtia myös varsinaisesta siirtoväen huollosta, mutta tehtävä annettiin sisäasiainministeriön alaisuuteen perustetulle huollon keskukselle. Näin myös kuntien huoltolautakunnat jäivät tehtävästä sivuun. Lääninhallitus määräsi kuntaan siirtoväen huoltojohtajan, jonka tehtävänä oli huolehtia siirtoväen majoituksesta ja huollosta sekä siirtoväen omaisuuden sijoittamisesta, säilyttämisestä ja hoidosta kunnassa. Hänen avukseen oli siirtoväen keskuudesta määrätty luottamushenkilöitä ja kunnan vapaan huollon keskuksen valitsema edustaja. Sotavuosina siirtolaisten huoltoa koskeneita lakeja ja asetuksia täsmennettiin ja tehtäviä siirrettiin myös sosiaaliviranomaisten hoidettavaksi. Sotasiirtolaisten yhteiskunnallisesta huollosta 9.8.1940 annetun lain mukaan sosiaaliministeriö saattoi määrätä siirtolaisen jonkun Kanta-Suomen kunnan huollettavaksi, jos hän ei itse kyennyt huolehtimaan toimeentulostaan. Edelleen kuitenkin valtio korvasi kunnille aiheutuneet kustannukset.²⁷⁷

Jämijärvelle siirtolaisia evakuoitiin eniten Antreasta. Muita Jämijärvelle tulleiden kotipitäjiä olivat mm. Hiitola, Jääski, Kanneljärvi, Vuoksenranta, Kirvu, Koivisto ja Viipuri. Joukossa oli myös kymmenkunta inkeriläistä. Kaikkiaan Jämijärvellä oli jatkosodan päättyessä n.250 siirtolaista. Jämijärven kunnallisina siirtoväen huoltojohtajina toimivat Iivari Lahti, Leo Jämsä ja Pekka Suni. Myöhemmin tehtävää hoiti huoltosihteeri. Huoltojohtaja toimi huoltolautakunnan alaisena, joka määräsi myös hänen palkkauksestaan.

Kunnan huoltolautakunnan kannalta siirtoväen tulossa ei ollut mitään kielteistä niin kauan kuin voitiin olla varmoja, että valtio todella huolehtii kaikista syntyneistä lisäkustannuksista. Kiistoja kunnan ja valtion välillä syntyi etenkin siirtoväen aiheuttamien lisääntyneiden koulukustannusten korvaamisessa. Epäily valtion korvaushalukkuutta kohtaan aiheutti myös sen, että oltiin haluttomia välirauhan aikana esittämään ketään siirtolaista määrättäväksi kunnan yhteiskunnalliseen huoltoon. Ainakin kaksi naista lapsineen esitti tällaisen anomuksen, mutta huoltolautakunta totesi kielteisessä

²⁷⁵JKA. Piiritarkastajan kirje 6.6.1945

²⁷⁶Urponen 1994, s. 205

²⁷⁷Piirainen 1974, s.217

lausunnossaan olevan "epäinhimillistä jättää muutamia perheitä tänne erilleen pitäjäläisistään, kun kuitenkin on luultavaa, että täällä nykyisin oleva siirtoväki tulee siirrettäväksi uusille asuinpaikoilleen."²⁷⁸ Näin sitten pääosin tapahtuikin jatkosodan alkuvaiheen jälkeen, jolloin suomalaisten onnistui valloittaa talvisodassa menetetyt alueet takaisin.

Jatkosodan jälkeen siirtoväen huolto oli ratkaistava pysyvämmiin ja sellaiset siirtoväkeen kuuluneet, jotka eivät kyenneet huolehtimaan omasta toimeentulostaan, siirrettiin vähitellen kunnan huollon piiriin. Vuonna 1949 säädettiin laki, joka edellytti sosiaalihuollon antamista siirtoväkeen kuuluville samoin perustein kuin muillekin kuntalaisille. Valtio osallistui kustannuksiin aina vuoteen 1952 asti. Jämijärven siirtolaistilanne vuonna 1947, jolloin siirtoväen huollon erityishallinnon purkaminen vähitellen aloitettiin selville seuraavasta asetelmasta.²⁷⁹

Valtion huollossa olevia

kotikunta	miehiä 15-60v.	yli 60v.	naimattomia naisia 15-60v.	aviovaimot ja lesket 15-60v.	naisia yli 60v.	lapsia alle 15v	edellisiä yhteensä	itse toimeentulevia	kaikki yhteensä
Antrea	1	4	1	1	6	6	19	90	109
Hiitola	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Jääski	-	1	-	-	1	-	2	-	2
Kanneljärvi	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Kirvu	-	-	-	-	-	-	-	6	6
Koivisto	-	-	-	-	-	-	-	5	5
Pyhäjärvi	-	1	2	1	-	2	6	119	125
Viipuri	-	-	-	-	-	-	-	4	4
Vuoksenranta	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Yhteensä	1	6	3	2	7	8	27	230	257
Inkeri	-	-	-	1	1	1	3	6	9

Valtion huoltoon vuonna 1947 kuuluneiden osuus (10,5%) kaikista siirtolaisista Jämijärvellä on tilanne huomioonottaen yllättävän pieni ja kuvaa osaltaan hyvin asutuspolitiikan onnistumista. Oma lukunsa on sitten se, ettei asuttaminen Jämijärvelläkään sujunut nurinoitta. Kunnanvaltuusto päätti vuonna 1945 yksimielisesti kääntyä asiassa Maatalousministeriön asutusasiain osaston puoleen,

²⁷⁸JKA. Huoltolautakunnan ptk. 5.3.1941

²⁷⁹JKA. Luettelo siirtoväen lukumääristä Jämijärven kunnassa

*"koska kunnastamme löytyy melko pieni määrä uusia muodostettavia tiloja, joille uutta asutusta voidaan ajatella, päätettiin anoa, että nämä tilat ensi sijassa järjestettäisiin oman kunnan maatahualuaville kuntalaisille ja ettei siirtoväkeä tänne koeteta sijoittaa ollenkaan tai mahdollisimman vähän."*²⁸⁰ Kahta vuotta vuotta myöhemmin lähetettiin Helsinkiin erityinen lähetystö selittämään Jämijärven tilannetta asutusasianosaston virkamiehille.

Kaatuneiden leskien ja orpojen asema turvattiin aluksi vuoden 1938 ja myöhemmin vuoden 1941 sotatapatuormalain perusteella. Vuonna 1942 annettiin laki sotainvaliidien työhuollosta ja vuosina 1943 ja 1944 erityislait sotaleskien ja -orpojen huollosta.²⁸¹ Laki määräsi kuntaan perustettavaksi erityisen sotaorpojen ja -leskien työhuolto-osaston, johon kunta, lääninhallitus sekä suojeluskuntapiiri määräisivät edustajansa. Osaston tehtävänä oli pitää sotaorvoista ja -leskistä kortistoa sekä tehdä esityksiä heille annettavasta työhuollosta. Valtio sitoutui vastaamaan kustannuksista, mutta pääsääntöisesti vasta jälkikäteen. Tämä oli ilmeisesti suurimpana syynä siihen, etteivät kunnat aluksi kovin aktiivisesti tehneet esityksiä työhuollosta. Pelättiin kustannusten sittenkin ainakin osaksi jäävän kunnan maksettavaksi.

Jämijärven ensimmäinen työhuolto-osaston kokous pidettiin 26.8.1943. Osaston puheenjohtana toimi opettaja Viljo Vesa ja varapuheenjohtajana maanviljelijä Alekski Sipilä. Lääninhallituksen ja samalla suojeluskuntapiirin edustajana oli kirkkoherra Häyrinen ja hänen varamiehenään opettaja Vesa. Työhuolto-osastoon valitut olivat kirkkoherraa lukuun ottamatta kaikki huoltolautakunnan jäseniä. Jälleen tuli esille pienen kunnan ongelma: asioiden hoito keskittyi muutamille ihmisille, koska muita halukkaita ei ollut eikä heitä aktiivisesti etsitty. Vuonna 1945 annetussa laissa edellytettiin etteivät lääninhallituksen edustajaehdokkaiksi asetetut saaneet olla ainakaan istuvan huoltolautakunnan jäseniä. Lisäksi korostettiin, että mukaan olisi saatava hekilöitä, joilla olisi aikaa ja todellista harrastusta työhuoltoasioihin. Myös autettavien edustajia olisi saatava mukaan työhuolto-osaston toimintaan mahdollisuuksien mukaan.²⁸² Toive ei ainakaan Jämijärvellä toteutunut.

Talvi- ja jatkosodassa kaatui yhteensä 92 jämjärveläistä. Heidän jälkeensä jäi 17 sotaleskeä, joista vuonna 1947 oli muuttojen ja uudelleen avioitumisten jälkeen kortistossa 12, sekä 59 sotaorpoa. Arvioidessaan sotaleskien taloudellista tilannetta huoltolautakunta totesi sen kuudessa tapauksessa olevan hyvä ja viidessä tapauksessa tyydyttävä. Yhden sotalesken taloudellista tilannetta ei jostain syystä arvioitu. Suurin osa sotaleskistä oli maanviljelijöitä, jotka saattoivat ulkopuolisen työvoiman avulla jatkaa tilanpitoa ja saada näin toimeentulonsa, lasten kasvaessa työvoimatilannekin helpottui. Siitä kuinka aktiivisesti työhuolto-osaston puheenjohtaja ilmoitti sotaleskille tarjolla olleista kursseista ja koulutusmahdollisuuksista, ei ole tietoa, mutta vuoteen 1947 mennessä ei yksikään jämjärveläinen sotaleski ollut saanut työhuoltoa.²⁸³ Tilanteesta oli huolissaan myös köyhäinhoidon piiritarkastaja.

Työhuollon luonteista avustusta vuoteen 1962 mennessä sai kaikkiaan kahdeksantoista sotaorpoa

²⁸⁰JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 16 ja 17.4.1945

²⁸¹Urponen 1994, s.209

²⁸²JKA. Huoltoitoimen piiritarkastajan kirje 5.7.1945

²⁸³JKA. Sotaleskien kortisto

eli noin kolmasosa kaikista.²⁸⁴ Määrä tuntuu alhaiselta, mutta on muistettava, että tuohon aikaan kouluttautumishalukkuus ei välttämättä ollut kovin suuri, jos työtä muutenkin oli saatavissa. Näin ajattelivat todennäköisesti myös monet työhuolto-osaston jäsenet, jolloin tiedottaminen ja aktivointi jäi vähäiseksi. Suoranaista tiedon puutettakin varmasti oli, sillä köyhäinhoidon piiritarkastajan kehoituksesta huoltolautakunta päätti tilata opaskirjasia, joissa annettiin ohjeita kouluihin pyrkiville.

Myös muiden kuin sotaorpojen oli mahdollista vuonna 1944 säädetyin lain perusteella saada tukea ammattiopintoihin. Vähävarainen, opiskelunsa ennen 24 ikävuotta alkanut nuori, saattoi saada tukea tai korkeakouluopintoihin opintolainaa. Sosiaaliministeriön työhuoltotoimisto teki päätökset paikallisen huoltolautakunnan esityksen perusteella. Ensimmäiset uuden lain mukaiset avustukset myönnettiin kolmelle jämijärveläiselle nuorelle vuonna 1946 käytettäväksi maatalousopintoihin (2) ja emäntäkoulun käymiseen.²⁸⁵ Avustus myönnettiin kertasummana, kun taas sotaorpojen kouluttamisesta korvattiin kunnalle kaikki hyväksyttävästi syntyneet kulut.

Tärkeä osa soteleskien ja orpojen toimeentuloa oli heille maksettu huoltoeläke, jota saattoi saada myös yli 17-vuotias lapsi, jos opiskelu tai sairaus esti itsensä elättämisen. Huoltoeläkkeeseen saattoi vielä saada tarvittaessa korotusta huoltolautakunnan antaman lausunnon perusteella. Samoin maksettiin eläkettä myös sotainvaliideille ja heidän perheilleen.

Kunnan näkökulmasta näiden sodan seurauksena syntyneiden erityisryhmien toimeentulon turvaaminen kuului valtiolle. Pienehkön mutta säännöllisesti tulevan rahaeläkkeen katsottiin parantavan saajan taloudellista asemaa huomattavan paljon enemmän kuin mitä todellisuudessa tapahtui. Jos kunta sitten joutui tilapäisesti avustamaan jotakin näihin ryhmiin kuuluvaa, niin katsottiin oikeudenmukaiseksi yrittää periä avustukset takaisin henkilön valtiolta saamista eläkkeistä. Köyhyyden ennaltaehkäisyperiaate oli edelleenkin vaikeasti sisäistettävä ajatus köyhän kunnan huoltotoimessa.

9.3 Mannerheimin Lastensuojeluliitto - vapaaehtoista huoltotyötä

Perinteinen naapuri- ja sukulaisapu oli vanhin sosiaalinen verkko, joka ei minnekään hävinnyt, vaikka kunta ja valtio vähitellen ottivat päävastuun köyhien toimeentulosta. Heikommassa asemassa olevia autettiin lahjoittamalla ruokaa ja vaatteita tai vaikkapa tarjoamalla "kortteeri" työmiehelle tai koululaiselle. Autettu usein työllään kykeni ainakin osittain korvaamaan saamansa avun. Ongelmia naapuriavussa syntyi silloin, jos katsottiin että joku laiskuuttaan heittäytyy toisten elätettäväksi. Näissäkin tapauksissa monet talojen emännät olivat isäntiä suopeampia ja usein salaa toimittivat ruokatarpeita köyhän perheen lasten ruokkimiseksi.

Naiset olivat pääosassa myös järjestettäessä ompeluseuroja, joiden avulla Jämijärvellä saatiin vaatteita varattomille koululaisille. Vaatteiden puuttuminen oli monesti suurin syy siihen, miksi

²⁸⁴sama

²⁸⁵JKA. Huoltolautakunnan 17.4.1946

ulukeittolatoiminta perustui aluksi riittänyt kuin pieneen avustukseen sotia, mutta vakiintui varsinaisesti amistyö oli näin muototunut kuin saaminen oli luonteeltaan sellaista, distyksiä ei Jämijärvellä sosiaalista Työväenyhdistys, nuorisoseura ja

on ja suojeluun liittyvät ongelmat. olivat sodan seurauksena jääneet unaisten lapsia.²⁸⁷ Näiden lasten huoltoa. Heistä oli kasvatettava oppivelvollisuuslain vaatimukset ja ulosta, muuhun sen resusrssit eivät tulle.

ti toimintansa Jämijärvellä vuonna liiton tavoitteita ja toimintatapoja. ra A. Y. Häyrinen, sillä hänestä tuli Jämijärven silloiset "virkamiehet": yöns kunnallis- ja köyhäinhoitolautamassa toimi kunnansihteeri Maija ikään kaikkia kuntalaisia yhdistävä us varmasti oli eduksi toiminnan Punainen Risti toimi Jämijärvellä en jälkeen.

saatavissa tietoa, sillä pöytäkirjat uitenkin monet kunnanvaltuustolle jatkosota seurauksineen toi sitten joka talvisodan jälkeen keskitettiin oli, että yksittäiset kansalaiset tai sitoutua avustamaan sotaorpoaan että kouluikäistä lasta koulutetaan ksellinen; kummin ja lapsen välille sai kaikkiaan yli 58000 lasta koko

kkoherra Häyrinen, kunnansihteeri va Ruoko. Omasta kunnasta ei

ymmärrettävästi löytynyt kovin monia kummilapsen ottajia, mutta muutamien yksityisten henkilöiden lisäksi seurakunta, kunta ja MLL:n kirkonkylän osasto nimesivät omat avustettavat. Rahaa ja tavara-apua saatiin sotaorpojen auttamiseen Suomen Huollosta, Punaiselta ristiltä sekä Jämijärven ruotsalaisesta kummikunnasta, Järbosta. Kaikkiaan sotakummiavustusten piiriin kuului 73 sotaorpoa, joista 22 oli siirtolaislapsia.

Koska avustukset jaettiin sosiaalisin perustein, vaihteli yksittäisten lasten saama apu suuresti. Jotkut saivat säännöllistä, kuukausittaista tukea vuoteen 1952, pienimmillään avustaminen rajoittui Suomen Huollosta saatuun kertasummaan. Kaikki rahana saatu apu talletettiin kummilapsen tilille, josta lapsen äiti saattoi nostaa varoja vain sotakummiastianhoitajan kirjallisella luvalla.

Avun oikeudenmukaisesta kohdentumisesta oltiin varmasti Jämijärvelläkin montaa mieltä, mutta kuten aiemmin todettiin, eri auttajatohot olivat ainakin tietoisia toistensa päätöksistä. Samojen henkilöiden toimiminen avun jakajina eri organisaatioissa ei kuitenkaan välttämättä poista jaon epäoikeudenmukaisuutta, joskus päinvastoin. Noudatetun väestöpolitiikan mukaisesti Väestöliitto oli huolissaan monilapsisten perheiden kohtelusta kummilapsitoiminnassa. Se kehoitti huoltolautakuntaa valvomaan, että sodan jälkeen Amerikasta saatu apu jaetaan siinä suhteessa oikein.²⁹⁰

Tehtävien keskittyminen harvojen hoidettaviksi aiheutti myös ongelmia. Kirkkoherra ilmoitti vuonna 1946, ettei hän enää jaa Punaisen Ristin kautta ulkomailta tulleita vaate- ja muita tavaroita. Syynä tähän oli todennäköisesti tehtävän vaatima aika, eikä työstä saatu palaute varmastikaan aina ollut pelkästään myönteistä. Huoltolautakunta sai epävirallisen tiedon kirkkoherran päätöksestä ja ehti ratkaista syntyneen tilanteen ottamalla jakelun hoitaakseen. Tällainen järjestely aiheutti ilmeisesti "kylällä" kovaa vastustusta, sillä kaikilla poliittisilla ryhmillä ei ollut edustusta huoltolautakunnassa. Asia ratkaistiin niin, että MLL:n osasto asetti laajapohjaisen toimikunnan tehtävää hoitamaan. Siihen saivat edustajansa kaikki mahdolliset tahot: MLL:n osasto, Työväenyhdistys, SKDL, Pienviljelijöiden yhdistys, Maatalousnaiset, Vapaa Huolto sekä edustajat Kuusijoelta ja Sydänmaalta. Huoltolautakunta ei saanut lainkaan virallista edustajaa, mutta kunnan edustajana valittu kättilö sekä yksi Työväenyhdistyksen edustajista oli jäsenenä myös huoltolautakunnassa.²⁹¹

Lähteistä ei käy selville, kuinka monesti tämä 19 jäseninen toimikunta todellisuudessa kokoontui. Todennäköisesti ei kovinkaan useasti, sillä etenkin ruokalahjoituksia tuli tarpeeseen nähden niin runsaasti, että niitä myytiin paikallisten kauppaliikkeiden välityksellä tai käytettiin arpajaisten palkintoina. Näinkertyneet varat lahjoitettiin kummilapsitoimintaan ja muuhun avustustyöhön.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Jämijärven osaston toiminta oli kaikenkaikkiaan vilkasta. Sotaorpojen hyväksi järjestettiin juhlia, keräyksiä ja arpajaisia, joiden toteuttamiseksi jokaiseen kylään oli nimitetty kyläasiamies. Osasto järjesti myös kylittäisiä sairaanhoito- ja kodinhoitokursseja sekä antoi lapsille uimaopetusta, lisäksi kuntalaisten käyttöön lainattiin sairaanhoitovälineitä ja lastenvaunuja. MLL oli aloitteentekijänä sekä lastenneuvola- että kodinhoitajatoiminnan käynnistämässä Jämijärvellä. Yhdistys ehti jopa aktivoimaan muita vapaaehtoisjärjestöjä: maatalousnaisia patisteltiin lasten vaatteita ompelamaan ja aseveljiä navetantekotalkoisiin.²⁹² Osasto antoi rahallista tukea maatalouskerhotoimintaan, jonka johtokunnassa sillä oli edustaja. Toiminnan laajuutta

²⁹⁰JKA. Huoltolautakunnan 4.12.1946

²⁹¹JAK. Huoltolautakunnan 2.5.1946; MLL: osaston ptk. 9.5.1946

²⁹²JKA. MML:n Jämijärven osaston ptk. 1.9.1944 ja 4.4.1944

suhteessa kunnan huoltotoimintaan kuvaa se, että vuonna 1946 MML:n Jämijärven osasto käytti toimintaansa varoja lähes 300000 markkaa, kun samana vuonna kunnan huollon nettomenot olivat 366000 markkaa.²⁹³

Mannerheimin Lastensuojeluliiton toiminta oli - huolimatta vapaaehtoisluonteestaan - tarkasti ylhäältä kiertokirjein johdettua. Osaston edustajat osallistuivat myös säännöllisesti piirin järjestämiin koulutustilaisuuksiin. MML:n Jämijärven osaston saavutukset 1940-luvulla on hyvä osoitus vapaaehtoisen sosiaalisen työn merkityksestä kriisiaikana. Muutaman jäsenen aktiiviryhmä, jolla oli ammattinsa puolesta auttamistyön asiantuntemusta ja jämijärveläisittäin katsoen runsaasti yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, sai paljon aikaan.

Kodinhoitajatoiminnan siirryttyä kunnan hoidettavaksi ja kummilapsitoiminnan päättyttyä 1950-luvulla, osasto keskittyi kotivalmiuskurssien, uimakoulujen ja erilaisen lasten urheilutoiminnan järjestämiseen ja tukemiseen.

10. HYVINVOINTIVALTIO NÄKÖPIIRISSÄ 1950-LUVULLA

10.1 Erikoistuminen vaatii osaamista

Huoltolautakuntien työmäärä lisääntyi sota-aikana ja sen jälkeen huomattavasti. Uudet väestöpoliittiset lait kuten äitiysavustuslaki, perhelisälaki, kodinperustamislainalaki, lapsilisälaki ja nuorten ammattiopintojen tukeminen tulivat kaikki huoltolautakunnan hoidettaviksi. Valtio korvasi suurimman osan uusien lakien aiheuttamista kustannuksista, mutta rahojen saamiseksi kunnan oli lähetettävä anomuksia,

tilastoja ja raportteja. Jämijärvellä kaikki hallinnolliset paperityöt hoiti kunnansihteeri ja aikaisemmin lautakunnan puheenjohtaja. Työmäärä kasvoi jatkuvasti myös muilla kunnallishallinnon aloilla, etenkin koulutoimessa. Erityisen huoltoon perehtyneen virkamiehen tarve oli ilmeinen siitäkin syystä, että lainsäädäntö oli monimutkaistunut eikä yhden ihmisen aika mitenkään riittänyt kaiken selvittämiseen. Jämijärven valtuusto oli tosin pitkän keskustelun jälkeen jo vuonna 1928 myöntänyt huoltolautakunnalle oikeuden tilata Huoltaja-lehteä kunnantoinmistöön ja lautakunnan jäsenille, myös huoltolautakunnan lakikirja selityksineen oli käytettävissä.²⁹⁴ Huoltaja-lehdessä etupäässä valtion virkamiehet kirjoittivat lakien ja asetusten tulkinnasta ja myös antoivat ohjeita käytännön ratkaisuihin kunnissa, se julisti olevansa kunnallisen huoltotoiminnan ja yksityisen hyväntekeväisyyden äänenkannattaja.²⁹⁵ Lehti oli perustettu Köyhäinhuoltolehti-nimisenä vuonna 1913, jolloin ennaltaehkäisevä köyhäinhuolto alkoi ainakin ajatuksena saada kannatusta.

Jämijärven huoltolautakunta osoitti aitoa tiedon halua järjestämällä omassa kunnassa huoltoesitelmätilaisuuden, johon kutsuttiin kaikkien lautakuntien jäsenet, koulujen opettajat ja johtokunnat, seurakunnan ja kunnan viranhaltijat ja lehti-ilmoituksella kaikki halukkaat kuntalaiset. Tilaisuus suunniteltiin järjestettäväksi vuoden 1946 syksyllä, mutta jouduttiin siirtämään puhujien kiireiden

²⁹³JKA. Yhteiskunnallisen huollon toimintakertomus 1946 ;MML:n tilit 1946

²⁹⁴JKA. Huoltolautakunnan ptk. 1.6.1928 ja 5.7.1944

²⁹⁵ Esim. Huoltaja 1930 N:o 6

vuoksi seuraavan vuoden kevääseen. Päivän ohjelma oli seuraava:²⁹⁶

Tuliaiskahvit
Yhteislaulua, säestää kanttori Jämsä
Kokouksen avaaminen, huoltolautak.puh.joht. E.Koivumäki
Puheenjohtajan ja sihteerin valinta
Esitelmä, huoltotoimen piiritarkastaja M.Nevalainen
 " *tarkastaja Niilo Salomaa*
 " *opettaja Toivo Rossi*
Lopettajaissanat, opettaja Unto Ahtola
Yhteislaulua
Kenttäpäivällinen

Jämijärveläiset osallistuivat aktiivisesti myös vuosittain järjestetyille huoltopäiville. Luottamushenkilöiden koulutus ei kuitenkaan ratkaissut huoltotoimen työvoimaongelmaa.

Aktiivisuuden lisääntymiseen vaikutti varmasti osaltaan lautakunnan uudistuminen. Mittavan työn Jämijärven huoltotoimessa ja koko kunnallispolitiikassa tehnyt kunnallis- ja huoltolautakunnan puheenjohtaja Aleksi Sipilä siirtyi syrjään ja hänen tilalleen valittiin pientilallinen Eino Koivumäki. Huoltotoimi ja yleishallinto erkaantuivat nyt toisistaan myös tosiasiallisesti, kun puheenjohtajuudet erotettiin toisistaan. Kunnallislautakunnan puheenjohtajaksi valittiin kauppias Jalmari Lammikko. Myöskään jäsenet eivät enää olleet samoja lukuunottamattamatta huoltolautakunnan puheenjohtajaa, joka oli kunnallislautakunnan varapuheenjohtaja. Kunnallislautakunnan ja huoltolautakunnan eriyttäminen lisäsi luonnostaan aloitteellisuutta, koska puhtaasti erikoislautakunnan ei kunnallislautakunnan tapaan ensimmäiseksi tarvinnut ajatella taloudellisia resursseja.

Huoltotoimen piiritarkastaja Mauno Nevala kehoitti 1940-luvun alkupuolelta lähtien lähettämiseen lukuisissa kiertokirjeissä alueensa kuntia perustamaan huoltosihteerien virkoja. Pääsyy siihen etteivät kunnat halunneet virkaa perustaa, oli Nevalaisellekin varsin tuttu. Niinpä hän perusteluissaan korostaaheti tehokkuusvaatimusten jälkeen juuri positiivisia vaikutuksia kunnan talouteen. Erityinen viranhaltija hoitaisi asiat tehokkaammin ja saattaisi paremmin keskittyä myös valvontaan, jolloin kokonaiskustannuksiin saataisiin säästöä. Lisäksi koulutettu henkilö kykenisi täysimääräisesti hyödyntämään valtiolta huoltotoimeen saatavaa rahoitusta.²⁹⁷ Erityisten huoltotoimen viranhaltijoiden myötä piiritarkastaja varmasti ajatteli saatavan parannusta myös siihen nopeuteen, millä kunnat lähettivät lääninhallinnon vaatimia tietoja. Piiritarkastajan toimisto joutui lähes joka vuosi 1940-luvulla muistuttamaan Jämijärveä sen ja sen tilaston tai vuosikertomuksen puuttumisesta.

Huoltolautakunnan ja kunnallislautakunnan erottaminen toisistaan näkyi huoltosihteerihankkeessa selvästi. Vuonna 1944 piiritarkastajan kehoitukset eivät johtaneet jatkotoimiin, vaan lautakunta totesi, ettei kunnalla ole taloudellisia mahdollisuuksia viran perustamiseen. Vuonna 1946 uudistettu lautakunta sentään esitti asian valtuustolle, vaikkakin laihoin lopputuloksin. Vuonna 1948 esitys tehtiin jälleen, ei kuitenkaan tälläkään kerralla täysin yksimielisesti. Syytä siihen miksi Tykköön piirin edustaja, Hanna Konkarikoski, niin ponnekkaasti vastusti esitystä, on vaikea löytää. Kunnan-

²⁹⁶JKA. Huoltolautakunnan ptk. 2.4.1947

²⁹⁷JKA. Huoltotoimen piiritarkastajan kiertokirje 25.2.1946

sihteeri ja huoltolautakunnan puheenjohtaja esittelivät asiaa valtuustolle perustellen tarvetta lapsilisälain voimaantulolla. Tuon ajan kunnallislain mukaan kunnallislautakunta ei käsitellyt asiaa lainkaan, vaan asia meni suoraan valtuuston käsiteltäväksi. Myönteinen päätös syntyi yksimielisesti.²⁹⁸ Asiaan vaikutti varmasti se, että kunnansihteeri oli vuonna 1947 jo kertaalleen eronnut virastaan vedoten valittaen työmääräänsä ja palkkansa alhaisuutta, mutta suostunut palkankorotuksen jälkeen palaamaan. Häntä ei ilmeisesti haluttu uudelleen suututtaa.

Kolmesta virkaa hakeneesta valtuusto valitsi tehtävään huoltolautakunnan esityksen mukaisesti sosiaalihuoltaja, Annikki Aarresuon Mäntsälästä, josta tuli näin ensimmäinen varsinainen päätoiminen huoltotoimen viranhaltija Jämijärvellä. Hänet valittiin samalla myös lastenvalvojaksi, vaikka monet valtuutetut olisivat yhdistäneet lastenvalvojan tehtävät huoltosihteerin virkaan.²⁹⁹ Aiempi lastenvalvoja, poliisikonstaapeli Mansukoski, hoiti lastenvalvojan tehtäviä vuoteen 1952, jolloin huoltosihteeri vaihtui.

Valtuusto ei vahvistanut huoltosihteerille ohjesääntöä, koska sosiaalilainsäädännön muutostyö oli tekeillä ja oli odotettavissa, että sitä jouduttaisiin heti muuttamaan. Käytännössä huoltosihteerin tehtävät järjestettiin vuoden 1944 mallisäännön mukaan. Hänen tehtäviinsä kuului tarkastusselostusten laatiminen huoltoavun saajista. Varsinaisen tarkastuksen suorittivat piirivalvojat ja huoltosihteeri yhdessä. Lapsilisälain toimeenpano 1.10.1948 alkaen edellytti myös huoltolautakunnan päätösvallan delegointia huoltosihteerille, sillä vuosittain syntyi Jämijärvellä tuolloin noin 100 lasta. Lapsilisäasioiden hoitamiseksi kunnantoimistoon palkattiin myös yksi toimistoapulainen lisää.

Huoltosihteeri oli oikeutettu päätöksentekoon sellaisissa lapsilisätapauksissa, joissa tehtiin myönteinen päätös ensisijaiselle huoltajalle maksettavasta lapsilisästä.³⁰⁰ Kunnansihteerillä tämä oikeus oli ollut jo aiemmin eikä sitä häneltä nytkään otettu pois. Toisaalta järjestely oli käytännöllinen asioiden hoitamiseksi lomien aikana, mutta toisaalta tässä heijastuu kunnansihteerin keskeisen roolin jatkuminen Jämijärven huoltotoimessa. Muualta tullut uusi huoltosihteeri joutui varmasti monessa asiassa tukeutumaan paitsi lautakunnan puheenjohtajaan, myös jo kymmenen vuotta kunnassa palvelleeseen kunnansihteeriin. Tämä lienee ollut eräs syy siihen, että huoltosihteerin viran haltijat vaihtuivat Jämijärvellä useasti seuraavina vuosina. Piiritarkastajan tarkastuskäynnin yhteydessä vuonna 1956 silloinen sosiaalisihteeri Leena Leinonen *"ilmoitti työolosuhteittensa vaikeutuvan sen vuoksi, että kunnansihteeri ei suhtaudu asiallisesti häneen ja vaikeuttaa sellaisten tietojen saamista, joita sosiaalisihteeri työssään tarvitsee."*³⁰¹

Tämä ei varmaankaan ollut ensimmäinen kerta, kun luottamusmiehet joutuivat selvittämään virkamiesten tulehtuneita välejä. Ongelmia ei kuitenkaan käsitelty varsinaisissa kokouksissa, vaan asioita hoidettiin puheenjohtajien ja virkamiesten välisissä keskusteluissa. Miten kiistat sitten vaikuttivat sosiaalihuollon asiakkaan asemaan ja hänen saamaansa palveluun jää arvailun varaan, mutta saattaisi kuvitella, että kunnansihteeri oli käytännössä välittömästi seuraava valitusporras, jos sosiaalisihteerin päätökset eivät miellyttäneet. Avunsaajan kannalta tilanne saattoi siis olla joissakin tapauksissa edullinen, mutta kunnan sosiaalitoimen kokonaisuudelle haitaksi.

²⁹⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 29.9.1948

²⁹⁹JKA. Huoltolautakunnan ptk. 4.8.1948; Kunnanvaltuuston ptk. 16.11.1948

³⁰⁰JKA. Huoltolautakunnan ptk. 13.1.1949

³⁰¹JKA. Piiritarkastajan tarkastuskertomus 1956

10.2 Huollosta sosiaaliturvaan

Sosiaalipoliittisten uudistusten kannalta sodanjälkeisen Suomen tilanne oli vaikea. Maata rasittivat sotakorvaukset, talouden kasvun epätasapainoisuus ja jokapäiväisen elämän tavarapula. Inflaatio heikensi etenkin piensäästäjien sosiaalista asemaa. Moni huomasi elinaikaisista säästöistään huolimatta olevansa köyhäinhoidon varassa. Taloudellista tilannetta helpotti hyvä työllisyystilanne, joka teollisuudessa johti ajoittain jopa työvoimapulaan. Kilpailu työvoimasta edisti väestön siirtymistä maalta kaupunkeihin ja samalla maatalouselinkeinoista teollisuustyöhön. Toisaalta kuitenkin elinkeinorakenne oli vinoutunut johtuen noudatetusta, maaseutua suosineesta perhepolitiikasta. Lapsilisä oli tulonsiirtoa monilapsisille maaseutuperheille. Maatalouden piirissä oli sen tuottavuuteen nähden liikaa väestöä. Tilannetta pahensi siirtolaisten ja rintamamiesten asuttaminen maaseudulle, joka kuitenkin oli siinä tilanteessa ainoa realistinen vaihtoehto.³⁰² Myöskään poliittisesti maa ei ollut vakaa ja tilannetta pahensi kansainvälisen ilmapiirin kiristyminen.

Vanhan lainsäädännön epäkohdat olivat kuitenkin ilmeiset. Lakiin sisältyneet määräykset kuntien keskinäisestä köyhäinhoidon korvausvelvollisuudesta ruuhkauttivat lääninhallituksen. Esimerkiksi vuonna 1935 lääninhallitukseen tuli ratkaistavaksi yhteensä 5700 kuntien välistä korvausasiaa, 4600 kuntien ja valtion välistä riitaa ja 10000 yksityisten kansalaisten ja kuntien välistä erimielisyyttä. Avunsaajien kannalta pidettiin kohtuuttomana lakiin sisältyvää täyden korvauksen periaatetta. Annettu apu katsottiin lainaksi, joka saajan oli korvattava joko rahalla tai työllä. Ongelmia ratkaisemaan vuonna 1939 asetettu Bruno Sarlinin komitea teki kyllä asiasta mietinnön, mutta varsinaista lakiesitystä sen pohjalta ei annettu.³⁰³ Aloitettua työtä jatkoivat Niilo A. Mannion ja Aarne Tarastin johtamat komiteat.

Komiteat olivat erimielisiä sosiaalihuolto-käsitteen sisällöstä. Monet olivat valmiita laajentamaan sen koskemaan kaikkia niitä tehtäviä, joita huoltolautakunnille oli annettu tai tulevaisuudessa annetaan. Siten äitiysavustus, perhelisä, kodinperustamislaina, ammattiopintojen avustus, invalidihuolto ja lapsilisä kuuluivat sosiaalihuoltoon joko huollon tarvetta poistavana, sitä lieventävänä tai sen syntyä ehkäisevänä toimintana. Toiset taas - kuten komitean jäsen V.J. Sukselainen - katsoivat, ettei jonkun tehtävän määrääminen huoltoviranomaisten hoidettavaksi automaattisesti tehnyt siitä sosiaalihuoltoa. Hänen mielestään väestöpolitiikka ei ollut sosiaalihuoltoa, vaikka sen toteuttaminen oli annettu kunnissa huoltolautakuntien tehtäväksi.³⁰⁴

Uudistustyö aloitettiin hallinnosta. Vuonna 1950 annettu laki selkeytti keskus-, alue- ja paikallishallinnon suhteita sekä muutoksenhakua. Huoltolautakunta muuttui nyt sosiaalilautakunnaksi, mikä ilmensi toimenkuvan laajentumista. Periaatteessa lautakunnan asettaminen oli pakollista, mutta kunta saattoi sosiaaliohjesäännön määräyksin järjestää hallinnon myös muulla tavalla. Niinpä vielä vuonna 1965 kunnanhallitus hoiti sosiaalilautakunnan tehtäviä 15 pienessä kunnassa. Sosiaalilauta-

³⁰²Piirainen 1974, s.296

³⁰³Soikkanen 1968, s.742

³⁰⁴Piirainen 1974, s.301

kunta saattoi toimia joko jakamattomana tai jakautuneena yleiseen- ja huolto-osastoon.

Yli 4000 asukkaan kuntiin laki määräsi perustettavaksi sosiaalisihteerin tai sosiaalijohtajan virat. Lisäksi lautakunnan ja viranhaltijan tehtävät eriytettiin niin, että edelliselle kuului päätäntävalta ja jälkimmäiselle asioiden valmistelu ja toimeenpano.³⁰⁵

Jämijärvellä ei hallinnon uudistus aiheuttanut suuria muutoksia, koska - kuten monesti aiemminkin- kunta oli tehnyt ratkaisuja vapaaehtoisesti. Sosiaaliohjesääntö, joka vahvistettiin 31.7.1951 laadittiin mallin B mukaisesti, mikä merkitsi lautakunnan toimimista osastoihin jakamattomana. Jäseniä siihen kuului puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan lisäksi seitsemän huoltopiirijaon mukaisesti. Lisäksi määrättiin, että lautakuntaan oli valittava terveydenhuollon ja opetustoimen asiantuntija ja vähintään kaksi kumpaakin sukupuolta olevaa jäsentä. Esteellisyydestä annettiin aiempaa tiukemmat määräykset.³⁰⁶ Tässä yhteydessä toteutettiin myös aiemmin jo esillä ollut ajatus lakkauttaa erillinen lastenvalvojan virka ja yhdistää tehtävät sosiaalisihteerin virkaan.

Jos hallinnon muodoista vallitsikin Jämijärven päättäjien piirissä hyvä yhteisymmärrys, niin sitä erimielisempiä oltiin henkilökysymyksistä. Maalaisliiton ja vasemmiston väliset sekä vasemmiston sisäiset kiistat varsinaisesti ryöpsähtivät esille juuri vuoden 1951 henkilövalintojen yhteydessä. Valtuutettu Uno Kuutin johdolla SKDL:n ryhmä äänestyi lähes kaikesta mahdollisesta. Sosiaalilautakunnan jokaisesta paikasta äänestettiin, myös lain edellyttämistä asiantuntijajäsenistä, sillä Kuutti katsoi *"ettei missään laissa voi olla määräystä siitä että jonkun jäsenistä tulisi olla opettaja."* Kunnanhallituksen ehdottama lautakunnan kokoonpano muuttui kahden henkilön osalta, mutta voimasuhteet säilyivät vasemmiston saadessa kaksi edustajaa sosiaalilautakuntaan. Kokouksen tunnelmia kuvannee hyvin valtuutettu Kuutin vastaus valtuuston puheenjohtajalle, Arvo Kontille, tämän toivoessa hyvää yhteistyötä kaikkien kuntalaisten parhaaksi. *"Meidän ryhmämme tarkoitus ei ole työskennellä kaikkien kuntalaisten parhaaksi, vaan ainoastaan vähävaraisten kuntalaisten hyväksi."*³⁰⁷ Koko valtakunnan sisäpoliittiset kiistat ja vasemmiston sisäinen valtataistelu heijastuivat kunnallispolitiikan henkilökysymyksiin, sillä merkittävästi erilaisille käytännön politiikan linjauksille pienessä maaseutupitäjässä oli niukasti mahdollisuuksia.

Uuden sosiaalilautakunnan kokoonpano oli seuraava:³⁰⁸

pj pienviljelijä	Eino Koivumäki	
vpj emäntä	Ester Sillanmäki	Kauppilan piiri
jäs. maanviljelijä	Kalle Niemenmaa	Kontin piiri
"	Vilho Koivumäki	Sydänmaan piiri
emäntä	Anni Köninki	Tykköön piiri
opettaja	Viljo Vesa	Palokosken piiri
maanviljelijä	Oiva Hanhilammi	Vihun piiri
terveysseisar	Irja Frösen	Kirkonkylän piiri

³⁰⁵Soikkanen 1968, s. 744-745

³⁰⁶JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 31.7.1951

³⁰⁷sama 19.1.1951

³⁰⁸sama

Jämijärven siirtolaiset esittivät, että heille anettaisiin yhden paikan kiintiö sosiaalilautakuntaan. Valtuusto ei kuitenkaan suostunut vaatimukseen, mikä olikin perusteltua, sillä siirtolaiset eivät enää olleet mikään tilapäinen erityisryhmä vaan muihin verrattavia kuntalaisia. Jos kiintiöihin olisi suostuttu, niiden vaatijoiksi olisi ilmestynyt jatkuvasti uusia ryhmiä.

Kokoonpanossa ehkä eniten huomiota herättää puheenjohtajana jatkanut Eino Koivumäki. Hän säilytti erovuorostaan huolimatta asemansa myös kunnanhallituksessa. Miksi maalaisliittoenemmistöinen valtuusto antoi keskeisen lautakunnan puheenjohtajuuden sosialidemokraattisen pienviljelijän hoidettavaksi. Painavimmat syyt liittyvät todennäköisesti juuri henkilöön ja asuinpaikkaan. Koivumäki oli osoittanut aktiivisuutta ensimmäisellä kaudellaan mm. aiemmin mainittujen huoltopäivien järjestelyissä ja tunnetusti aktiivisuus tuo myös asiantuntemusta. Vaikka kuntaan olikin saatu erityinen sosiaalitoimen viranhaltija, niin lautakunnan puheenjohtajuus vaati asiantuntemusta ja etenkin aikaa. Puheenjohtajalla oli vastaaottoaika jokaisen kuukauden ensimmäisenä lauantaina kello 10 - 12, lisäksi olivat kuukausittaiset lautakunnan kokoukset.³⁰⁹ Harvat olivat halukkaita sitoutumaan niin voimakkaasti kunnallisten asioiden hoitoon. Työstä maksettu korvaus oli pieni, jota Koivumäki tosin erouhkauksin vuonna 1950 sai vähän korotetuksi. Vaikka Koivumäki sosiaalisen taustansa perusteella oli lähempänä avustettavia kuin edellinen puheenjohtaja, Aleksi Sipilä, pysyivät huoltomenot kuitenkin kurissa, mikä lisäsi luottamusta.

Eräs tärkeä tekijä Koivumäen valinnassa oli hänen asuinpaikkansa Kauppilan kylässä. Kylä sijaitsee lähellä kirkonkylää, mikä mahdollisti käytännön toiminnan heikkojen tieyhteyksien aikana. Myös Aleksi Sipilä asui Kauppilan kylässä, joten tehtävä oli jo pitkään ollut kylän miehen hoidossa ja saavutetuista asemista on Jämijärvellä ollut tapana pitää kiinni. Puheenjohtaja toimi samalla myös Kauppilan piirin piirivalvojana, sillä valtuusto ei valintoja tehdessään noudattanut sosiaaliohjesääntöä, vaan valitsi ainoastaan kuusi jäsentä sosiaalilautakuntaan pykälän edellyttämän seitsemän sijasta.³¹⁰ Jatkossa Eino Koivumäen ura Jämijärven sosiaalitoimen luottamusmiehenä ei sujunut yhtä hyvin, sillä Reino Patrakka voitti hänet äänin 11-5 valittaessa sosiaalilautakunnan puheenjohtajaa vuonna 1954.³¹¹ Siirtolaisten aiempi pyrkimys toteutui näin normaalin demokratian avulla. Koivumäki jatkoi kuitenkin lautakunnan rivijäsenenä ja myös kunnanhallituksen varsinaisena jäsenenä.

10.3 Laitoshoitoa ja avopalvelua

Hallinnon uudistuksen ohella oli tehty aloitteita myös sosiaalihuollon sisällön uudistamiseksi, mutta eduskunta oli hylännyt tehdyt esitykset vuoden 1950 valtiopäivillä. Silloin oli ollut käsiteltävänä Lauri Tarastin komitean esitys koskien kunnallista huoltoapulainsäädäntöä. Kuten monesti aiemminkin suurinta kiistaa aiheuttivat kuntien välinen korvausvelvollisuus. Komitean ratkaisuesitys ongelmaan oli kotikuntaan lähettäminen. Esityksen vastustajien mielestä pakolla kotikuntaan lähettäminen loukkasi huollettavien oikeuksia ja oli muutenkin vastenmielistä, ja niin eduskunnan

³⁰⁹JKA. Sosiaalilautakunnan ptk. 7.2.1951

³¹⁰JKA. Sosiaaliohjesääntö 1951; Kunnanvaltuuston ptk. 19.1.1951

³¹¹JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 26.1.1954

enemmistö hylkäsi esityksen.³¹²

Hallitusneuvos A.K. Ikkalan johdolla asetettiin uusi komitea, jonka työ valmistui vuonna 1953. Mietinnön pohjalta annettiin vuonna 1956 esitys uudeksi huoltoapulaiksi, jonka eduskunta hyväksyi samana vuonna. Uusi laki korvasi vuoden 1922 köyhäinhuitolain, mutta uutta tuli nimenmuutoksen lisäksi melko vähän. Laki kyllä periaatteessa kavensi kunnan harkintavaltaa toimeentulon turvaamisessa, sillä huoltoavun antaminen määrättiin kunnan ehdottomaksi velvollisuudeksi. Vaatimus koski ns. varsinaista huoltoapua sellaisille henkilöille, jotka muutoin jäisivät toimeentuloa vaille. Ehkäisevän huoltoavun antaminen jätettiin edelleen kunnan vapaaseen harkintaan.

Uusi laki ratkaisi kuntien kiistat keskinäisestä maksuvelvollisuudesta. Sen kunnan, jonka alueella avuntarve ilmeni, oli sitä henkilölle annettava, mutta valtio korvasi annetun avun. Säädös lievensi näinetuuksien sitomista kotipaikkaoikeuteen.

Huoltoavun muotoja laki mainitsi kolme: kotiaavustus, hoito yksityiskodissa sekä laitoshoido. Kaksi ensinmainittua muodostivat ns. avohuollon ja viimeksi mainittu oli laitoshuolto. Laki painotti avohuollon ensisijaisuutta ja sellaista auttamista, joka edisti avustettavien omatoimisuutta. Vaikka laitoshoidosta ei kokonaan luovuttu, niin käytännön ratkaisussa yksilön erottamista muusta yhteiskunnasta alettiin vähitellen pitää äärimmäisenä keinona. Kaikissa tapauksissa avohuollon ratkaisut eivät kuitenkaan olleet mahdollisia, joten lain mukaan kunnalla tuli olla kunnalliskoti, jota yhä useammin kutsuttiin vanhainkodiksi. Näin haluttiin hälventää niitä vanhoja pelkoja ja ennakkoluuloja, joita kunnalliskoti-nimeen liittyi, osin aiheellisesti ja osin aiheetta. Sosiaaliministeriön suostumuksella kunta saattoi toimia asiassa yhteistyössä muiden kuntien kanssa tai saada taloudellisiin syihin vedoten lykkäystä rakentamisvelvoitteeseensa. Laki velvoitti lisäksi kunnan perustamaan työlaitoksen tai hankkimaan osuuden sellaisesta, jos tarpeen katsottiin niin vaativan. Lakiuudistuksessa säilyivät irtolaisiin ja alkoholisteihin kohdistuvat toimenpiteet. Myös vuoden 1936 lastensuojelulaki pysyi edelleen voimassa muuttumattomana.³¹³

Koko vuosikymmenen ajan käyty vilkas sosiaalipoliittinen keskustelu osoitti vakuutusperusteisen sosiaaliturvan tarpeellisuuden. Rajatuista ja sattumanvaraisista toimista oli siirryttävä pitkän tähtäyksen suunnitelmalliseen sosiaalipoliittikkaan, joka olisi osa yhteiskunnan kehittämiseen tähtäävää kokonaisuohjelmaa. Sosiaalivakuutuksen kehittäminen oli aloitettu 1930-luvun lopulla, jolloin oli säädetty kansaneläkelaki. Se oli kuitenkin sikäli epäonnistunut, että se jätti eläkejärjestelmän ulkopuolelle ne, jotka olivat lain voimaantullessa täyttäneet 55 vuotta. Välinputoajien tilanteen korjaamiseksi säädettiin vuonna 1952 vanhuusavustuslaki sekä vuonna 1955 työkyvyttömyysavustuslaki. Niiden aiheuttamat kustannukset jaettiin kuntien ja valtion kesken. Säästöperiaatteinen eläke jäi lisäksi monen kohdalla liian pieneksi kyetäkseen turvaamaan riittävän toimeentulon. Eläkkeitä ei sidottu indeksiin, joten ne jäivät jälkeen yleisestä elintason kohoamisesta.

Edellämainittujen epäkohtien korjaamiseksi säädettiin vuonna 1956 kokonaan uusi kansaneläkelaki. Laki oli erityisen merkittävä, sillä se koski välittömästi lähes 400000 kansalaista. Eduskunnan vahvistama laki sisälsi tasaera- ja tarveharkintaperiaatteen. Kansaneläke koostui näin kaikille yhtä suuresta perusosasta ja tarveharkintaisesta tukiosasta. Rahastoinnista luovuttiin ja eläkemenot rahoitettiin pääosin vuotuisilla vakuutusmaksutuloilla, joka varmistaisi sen, etteivät eläkkeet jääneet suhteettomasti jälkeen palkkatasosta. Kansaneläkelain eduskuntakäsittely oli riittävä sosialidemo-

³¹² Soikkanen 1968, s.745-746

³¹³ Soikkanen 1966, s.745-748, Urponen 1994, s.231, Piirainen 1974, s.344

kraattien, kokoomuksen ja kansanpuolueen kannattaessa ansiosidonnaista eläkejärjestelmää. SAK ja STK olivat samalla kannalla. Laki toteutui kuitenkin SKDL:n, RKP:n ja maalaisliiton ajamassa tasaeläkemuodossa, MTK:n kannattamana, koska laki oli maanviljelijöille edullinen. Taseläkejärjestelmässä maatalousväestö sai yhtä suuret eläkkeet kuin teollisuustyöväestö, vaikka heidän mak-suosuutensa oli pienempi. Teollisuustyöväestö piti kansaneläkelakia tulonsiirtona maatalousväestölle.³¹⁴

Vuonna 1955 säädetty eläkesäätiölaki mahdollisti eläkesäätiöiden perustamisen. Työnantajat saattoivat myös ottaa työntekijöilleen eläkevakuutuksen vakuutusyhtiöstä ja sitä käytettiin yhtenä keinona kilpailtaessa hyvästä työvoimasta. Kiista englantilaisen William Beveridgen esittämän kansanvakuutusmallin ja ansiosidonnaisen järjestelmän kannattajien kesken kuitenkin jatkui aina vuoteen 1961, jolloin eduskunta hyväksyi lain työntekijöiden eläkejärjestelmistä. Kun vielä seuraavana vuonna annettiin laki lyhytaikaisissa työsuhteissa olleiden eläkkeistä, niin Suomi siirtyi sosiaalivakuutuksen aikakauteen.³¹⁵

Suurin uudistus Jämijärven käytännön huoltotyössä 1950-luvulla oli kunnallisen kodinhoitajan viran perustaminen 1.1.1951 alkaen. Jämijärvellä oli toiminut Mannerheimin Lastensuojeluliiton palkkaama kodinhoitaja jo vuodesta 1947 lähtien ja kunta oli tukenut toimintaa antamalla kodinhoitajan käyttöön kalustetun asunnon. Jos kodinhoitaja ei tarvinnut asuntoa, maksoi kunta pientä korvausta. Korvauksena palveluiden käytöstä perittiin varakkailta 100 markkaa ja "puolivarakkailta" 50 markkaa päivässä. Varattomat saivat kodinhoitoapua ilmaiseksi. Uutta palvelumuotoa vierastettiin aluksi ja vain muutamat kodit hyötyivät siitä.³¹⁶ Toiminta rahoitettiin lahjoitusvaroilla sekä raha-automaattiyhdistyksen tuella.

Vuonna 1950 säädetty laki velvoitti kunnan palkkaamaan kodinhoitajan. Valtio sitoutui korvaamaan kunnalle 50% syntyneistä kustannuksista. Jämijärvellä tehtiin sellainen järjestely, että Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisosasto maksoi palkkauksesta kunnan maksettavaksi jäävän osuuden. Yhdistys ei olisi halunnut luopua kodinhoitajatoiminnasta, mutta valtionosuutta oli mahdollista saada vain kunnan järjestämään toimintaan.³¹⁷

Kodinhoitajan ohjesääntö hyväksyttiin sosiaaliministeriön antaman mallin mukaisena. Valtuustossa käytiin keskustelua siitä, kenen puoleen kuntalaisen tuli kääntyä saadakseen kodinhoitopalvelua. Sosiaalilautakunnan ehdotus oli että sekä sosiaalisihteerillä että lautakunnan puheenjohtajalla olisi oikeus myöntää apua. Kiista liittyi jo aiemmin mainittuun äänestykseen lautakunnan puheenjohtajuudesta. SKDL sai tahtonsa läpi ja valtuusto päätti, että ainoastaan sosiaalisihteerille kuului kodinhoitajan työn järjestely.³¹⁸

Kodinhoitajan työ - varsinkaan kunnallisen kodinhoitajan - ei ollut helppoa. Palkkaus oli alhainen, mutta työpäivät matkoineen olivat pitkiä, eikä linja-autokyytiä maksettu kuin sellaisilta matkoilta, jolloin sää tai keli oli huono. Vasta vuonna 1955 lautakunta antoi luvan taksikyytiin ja

³¹⁴Urponen 1994, s.233-234

³¹⁵sama, s.236

³¹⁶JKA. MLL:n Jämijärven osaston ptk. 12.3.1947 ja 8.8.1947

³¹⁷JKA. Kunnanvaltuuston 25.12.1950, MLL:n Jämijärven osasto 26.10.1950

³¹⁸JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 19.1.1951

samalla kodinhoitajalle myönnettiin ateriakorvaus, jos hän ei voinut ruokailla työpaikassaan. Lisäksi odotukset kodinhoitajan työsuorituksen suhteen olivat varmasti usein kohtuuttomat. Kielteistä palautetta annettiin helposti, kiitoksia harvemmin. Tällaiseen kielteiseen asiakaspalautteeseen perustui se, että yhdistykseltä kunnan palkkalistoille siirtyneelle kodinhoitajalle ilmoitettiin "*olevan parasta ettei hän hakisi avoimma olevaa kodinhoitajan tointa.*" Kovin paljon valinnan varaa ei kuitenkaan ollut, sillä auki olleeseen toimeen tuli vain yksi hakemus.³¹⁹ Kodinhoitajakoulutus oli vasta aluillaan, eikä syrjäinen maaseutupitäjä suuresti houkutellut jo valmistuneita. Neiti Alli Rönkkö ilmoitti kuitenkin ottavansa viran vastaan, jolloin tyytyväinen sosiaalilautakunta päätti täydentää kodinhoitajan luontaisetuusunnon kalustusta hankkimalla sinne uuden kaksiosaisen hetekan.³²⁰

Kodinhoitajan palvelut kohdentuivat alusta asti hyvin, eli sellaisiin perheisiin, joilta ei maksua kerätty. Ensimmäisen kuukauden aikana itse maksavia asiakkaita ei ollut lainkaan ja jatkossakin selvästi alle puolet kokonaismäärästä. Korvattavaksi päivämaksuksi sovittiin aluksi 300 markkaa, mutta lautakunta sääteli maksun tasoa kodinhoitajan työtilanteen mukaan. Kodinhoitajan työpanos epäilemättä vähensi etenkin laitoshoidon tarvetta. Ilman kodinhoitajaa Jämijärvi tuskin olisi kyennyt ratkaisemaan kunnalliskodin puuttumisen aiheuttamia ongelmia, koskapa tilanne siitä huolimatta oli monasti lähes kestämaton. Hoitopaikkoja etsittiin koko lautakunnan voimin.

Yhtenä Jämijärven ja varmasti monien muidenkin kuntien käytännön huoltotyön ongelmana olivat huoltotarkastukset. Valtion sosiaalihalinto edellytti tarkkoja, kirjallisia ja säännöllisiä raportteja sosiaaliapua saavista henkilöistä, mutta halukkaita sellaisten selvitysten laatijoita ei tahtonut kunnasta löytyä. Aiemmin oli kokeiltu kaitsijajärjestelmää, joka toimi asianmukaisesti vain ajoittain 1930-luvun alkupuolella. Heti tilaisuuden tullen siitä luovuttiin ja raporttien laatiminen annettiin piirimiesten tehtäväksi.

Uusi sosiaaliohjesääntö velvoitti piirimiehet huolehtimaan tarkastuksista vuosineljänneksittäin ja myös laatimaan tarkastusselostukset. Ohjesäännön määräys ei kuitenkaan ollut täysin ehdoton, vaan se mahdollisti tehtävien siirron lautakunnan päätöksellä edelleen. Tätä mahdollisuutta lautakunta käyttikin heti, päättäen että piirimiehet ja sosiaalisihteeri hoitavat työn yhdessä. Piirimiesten mielestä heille maksettu 150 markkaa jokaisesta piiriin kuuluvasta huollettavasta oli liian vähän kattamaan koko tarkastustoiminnan ja lomakkeiden täytön. Jo syksyllä 1951 lautakunta päätti määrätä koko tarkastustoiminnan sosiaalisihteerin tehtäväksi. Viranhaltijat vaihtuivat kuitenkin usein, joten määrätty tarkastukset jäivät kokonaan tekemättä. Tässä tilanteessa lautakunta yritti saada terveyssisaren erilliskorvausta vastaan ottamaan toimen hoitaakseen.³²¹

Kuinka paljon tilanteessa sitten oli kyse haluttomuudesta laatia raportteja ja kuinka paljon siitä, ettei määrättyjä tarkastuksia todellisuudessa lainkaan suoritettu. Varmasti osittain molemmista. Tarkastusselostusten puuttumisesta oli eniten huolissaan sosiaalihuollon piiritarkastaja, mutta tekemättömistä tarkastuksista kärsivät pahimmin kaikkein heikoimmat, ne jotka eivät itse kyenneet tai halunneet asoitaan hoitaa. Ikävät asiat myös unohtuvat helposti, sillä tilaisuudet olivat varmasti usein niin tarkastajan kuin tarkastettavankin mielestä epämiellyttäviä.

³¹⁹JKA. Sosiaalilautakunnan ptk. 7.2.1951 ja 5.9.1951

³²⁰sama 3.10.1951

³²¹sama 1.4.1953

Valtion johdolla toteutettujen sosiaalipoliittisten uudistusten vaikutukset huollettavien määrään ja kunnalle aiheutuneisiin kustannuksiin ilmenee seuraavasta asetelmasta:³²²

vuosi	avunsaajia yht. % väkiluvusta	sijoitettuja	laitoksissa	menot % verotuk- sella kerätystä	valtionapu % kustannuksista (suora)
1950	108 2,7	24	17	9,2	16,3
1957	61 1,6	8	33	1,5	6,1

Asetelmasta näkyy selvästi Jämijärven huoltotoimen rakenteellinen muuttuminen 1950-luvun kuluessa: huollon painopiste siirtyi kotiaivustamisesta laitoshuoltoon. Yleinen elintason nousu ja valtion perhepoliittiset tukimuodot vähensivät lapsiperheiden huollon tarvetta. Tilanne vaihteli kuitenkin herkästi työllisyystilanteen mukaan. Samalla kun lapsiperheiden määrä väheni, alentui myös huollettavien kokonaismäärä selvästi. Myös erilaisten eläkejärjestelmien voimaantulo vähensi kunnan osuutta huoltomenoista.

Kunnalliskodissa hoidettavien määrä lisääntyi tarkasteltavana aikana kolmesta kolmeentoista. Yhtenä selittäväenä syynä kehitykseen oli Jämijärven kunnalliskotitilanne. Hanke oli ollut vireillä pitkään, mutta johtuen kiireellisemmiksi katsotuista rakennushankkeista jäänyt toteutumatta. Omaa kunnalliskotia odotellessa huoltolautakunta oli kotiaivustusta antamalla hoitanut sellaisiakin tapauksia, jotka välttämättä olisivat vaatineet laitoshoidoa. Tällainen menettely onnistui hyvin vielä 1920- ja 1930-luvuilla ja sota-aikanakin se oli olosuhteiden pakosta hyväksyttävä. Tultaessa 1950-luvulle valtion huollontarkastajien nuhteet alkoivat olla vuosittaisia ja varmasti kunnassakin ihmisten väliset erot asumistasossa ja toimeentulossa alkoivat selvemmin näkyä. Vuonna 1953 kunta lunasti kymmenen hoitopaikkaa Siikaisten kunnalliskodista ja lisäksi oli oikeus kolmeen paikkaan Ikaalisten- Viljakkalan kunnalliskodissa.

Eläkejärjestelmien myötä myös kunnan halukkuus sijoittaa vanhuksia kunnalliskotiin lisääntyi, sillä valtion maksama eläke voitiin hoitomaksujen korvauksena periä kunnalle. Kaikki kunnalliskotihoidosta aiheutunut meno ei enää ollut nettomenoa. Tuberkuloosipotilaiden parantolahoito lisäsi osaltaan laitoshoidoa Jämijärvellä, sillä kunta oli taudin suhteen ns. musta pitäjä. Mielisairaille Jämijärvi lunasti 7 potilaspaikkaa Harjavallan sairaalasta, mutta ilmeisesti muissa osakaskunnissa oli tarvitsijoita vähemmän, sillä vuonna 1957 sairaalassa oli 11 jämijärveläistä. Sairastuneita jouduttiin pitämään myös kotihoidossa, kunnes paikka mielisairaalassa vapautui.

Ainoa laitospaikka, joka Jämijärven kunnalta varauksesta huolimatta jäi lähes käyttämättä, oli työlaitoksessa Länsi-Suomen työlaitoskuntayhtymässä. Paikka oli lunastettu vuonna 1945, jolloin näytti että se oli välttämätön huoltolautakunnan saamisen perimiseksi.³²³ Vaikka sinne ei juuri ketään saatukaan lähetetyksi, toimi potentiaalinen joutumisen mahdollisuus tehokkaana pelotteena elatusapujen ym. laiminlyöjille.

Valtion suora osuus kunnan sosiaalitoimen kustannuksista aleni, mutta välillinen osuus lisääntyi

³²²JKA. Sosiaalihuollon toimintakertomukset 1950 ja 1957

³²³JKA. Kunnanvaltuuston ptk. 21.9.1945

huomattavasti. Jämijärven kaltainen kunta selvästi hyötyi tehdyistä uudistuksista. Tulonsiirrot toivat monia eri kanavia pitkin kuntaan rahaa, mikä luonnollisesti helpotti sosiaalihuollosta aiheutuvaa painetta veroäyriä kohtaan. Kynnys varsinaiseen köyhänapuun tai toimeentulotukeen on aina ollut ja on edelleen korkeampi pienissä maaseutukunnissa kuin kaupungeissa. Sosiaalitoimen sektorin suhteellinen supistuminen mahdollisti kunnan investoinnit koululaitoksen, terveydenhoidon ja kunnallishallinnon vaatimiin rakennuksiin.

11. PÄÄTÄNTÖ

Ajanjakso 1850-luvulta 1950-luvulle sisältää monia historiallisia käännekohtia. Maailmansodat ja valtiollinen itsenäistyminen muuttivat Suomen ulkopoliittista asemaa, mutta niillä oli merkittäviä vaikutuksia myös sisäpolitiikkaan ja ihmisten jokapäiväiseen elämään. Teollistuminen, voimakas väestönkasvu ja kaupungistuminen synnyttivät uusia sosiaalisia ryhmiä, joiden toimeentulosta huolehtimiseen yhteiskunta ei ollut varautunut. Lisäksi väestörakenne ja taloudelliset edellytykset maan eri osissa vaihtelivat, joten yksittäiset kunnat joutuivat ratkaisemaan syntyneitä ongelmia hyvinkin erilaisista lähtökohdista.

Jämijärvi on itsenäistymisestään lähtien ollut tyypillinen Pohjois-Satakuntalainen pitäjä. Asukkaita oli 1850-luvulla n.1600 ja 1950-luvulla parhaimmillaan n. 4000. Pääelinkeinona on nykyisiin aikoihin asti ollut pientilavaltaisen maatalous. Varsinaista omaa teollisuutta ei ennen 1970-lukua ollut lainkaan, mutta toisaalta etäisyydet alueen kaupunkeihin - Tampereelle ja Poriin - ovat alle sata kilometriä. Nämä lähtökohdat loivat puitteet Jämijärven päättäjien ratkaisuille jo 1800-luvulla ja vielä nykyisinkin.

Köyhäinhoidossa ja muussa huoltotoimessa elinkeinopohjan kapeuden ja väestön homogeenisuuden vaikutukset olivat kahdensuuntaisia. Toisaalta talollisten ja torppareiden mahdollisuudet huolehtia vanhemmistaan ja sukulaisistaan syytinkijärjestelmän puitteissa olivat paremmat kuin kaupunkien työväestön keskuudessa. Avustettavien määrä pysyi suhteellisen alhaisena. Samaan suuntaan vaikuttivat myös vallitsevat käsitykset toimeentulominimistä. Jämijärvellä suurin osa asukkaista oli sosiaalisesti niin lähellä toisiaan, että kynnys hakea apua kunnan kassasta oli huomattavan korkea. Maatalousyhteiskunnalle tyypillinen "omillaan pärjäämisen" perinne oli juurtunut syvälle ja näkyi myös köyhäinhoitoa koskeneissa ratkaisuissa.

Maatalouden varaan rakentunut kuntatalous oli kuitenkin hyvin suhdanneherkkä. Tasapuolisten verotusperusteiden laatiminen oli vaikeaa ja seurauksena oli, että hyvinäkään aikoina ei kassaan saatu kerättyä varoja kriisitilanteiden varalle. Veroista päättivät samat talolliset, jotka ne myös maksoivat. Kun sitten pahojen katovuosien lisäksi seudulle iski tautiepidemia vuosina 1867-1868, oli seurauksena katastrofi. Vielä monesti myöhemminkin peräkkäiset huonot satovuodet toivat nälän monien seuralaiseksi. Maatalouden suhdanteiden tasaajaksi luotu makasiinijärjestelmä ei ainakaan Jämijärvellä toiminut toivotulla tavalla; lainaaminen oli suositumpaa kuin tallettaminen. Kunnan heikko taloudellinen tilanne selittää jämijärveläisten halukkuutta siirtää köyhäinhuotovastuu kyläkunnille 1870-luvulla.

Taloudellisen liikkumavaran vähäisyys esti lähes täysin köyhäinhoidolliset investoinnit ja ennaltaehkäisevän köyhäinhoidon Jämijärvellä. Kunta tosin osti muutamia pirttejä köyhien asunnoiksi, mutta vanhainkotia ei monista yrityksistä huolimatta saatu rakennettua. Jälleen päättäjien asenteilla oli varmasti suuri vaikutus; oli helpompi hyväksyä kunnan velanotto kansakoulujen ja terveystalon

rakentamiseksi kuin vanhusten ja muiden vaivaisten laitosta varten. Kouluasioissa myös valtion ohjaus oli tiukempaa ja taloudellinen tuki suurempaa kuin köyhäinhoidon järjestelyissä. On vaikeaa arvioida sitä, miten oman laitoksen puuttuminen vaikutti jämijärveläisten saaman hoidon ja köyhäinavun tasoon, ainakin se vaikeutti merkittävästi käytännön järjestelyitä.

Lisääntyneellä valtion ohjauksella oli oma merkityksensä, vaikkakin valtion köyhäinhoidon yhdenmukaistamispyrkimykset pitkään olivat suosituksen luonteisia ja kilpistyivät usein kuntien rahan puutteeseen. Piiritarkastajan käynnit, kiertokirjeet ja kunnan päättäjien osallistuminen koulutuspaiville antoivat tarpeellista informaatiota Jämijärven tilanteesta suhteessa muihin kuntiin ja valtion asettamiin tavoitteisiin. Jämijärvellä omaksuttiinkin erittäin nopeasti valtion taholta tulleet hallinnolliset uudistukset; nimikkeitä vaihdettiin aina ensimmäisten joukossa ja uusia ohjesääntöjä hyväksyttiin vanhojen tilalle. Käytännön toimet jatkuivat kuitenkin entisellään usein hyvinkin pitkään saaduista nuhteista huolimatta, varsinkin jos muutoksilla ei saavutettu välitöntä taloudellista hyötyä. Suoranainen seuraus valtion pyrkimyksistä yhdenmukaistaa kuntien hallinto ja köyhäinhoito oli virkamiesten palkkaaminen myös pienten kuntien palvelukseen. Valtio sai vaatimansa vuosikertomukset oikein laadittuina ja kunta uskoi saavansa tehokkuutta asioiden hoitoon. Vähitellen valtio alkoi paitsi edellyttää myös taloudellisesti tukea kuntia virkamiesten palkkauksessa, josta on seurannut monien kuntien nykyiset henkilöstöongelmat. Kunnan asukasluvun lisääntyminen aiemmin ja väheneminen nykyisin selittävät luonnollisesti osaltaan virkamiestarpeen vaihteluita.

Pienen kunnan ongelmana on lähes aina päätöksenteon keskittyminen harvojen käsiin. Wilhelm Carlsson, Efraim Kontti, Elias Ylpeiijari, Alekski Sipilä, Eino Koivumäki ja Reino Patrakka ovat henkilöitä, joiden osuus on ollut merkittävä Jämijärven köyhäin- ja sosiaalihuollon päätöksissä. Keskittyminen on demokratian toteutumisen näkökulmasta negatiivista, mutta asioiden hoidon kannalta sillä on myös positiivisia vaikutuksia. Etenkin sota-aikana oli Jämijärvellä etua siitä, että samat henkilöt olivat jäseninä sekä kunnan että vapaaehtoisten huoltojärjestöjen johtokunnissa. Näin toiminta oli tehokasta ja välttyttiin turhilta päällekkäisyyksiltä.

Miten sitten jämijärveläisen köyhyyden kuva muuttui käsiteltävänä ajanjaksona. Vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella se oli absoluuttista kuten muuallakin. Katovuonna monilapsinen itsellisperhe näki nälkää ja ehkä selviytyi kerjuuluontoisen naapuriavun ja kunnan vaivaisavun turvin, edellisen ollessa jälkimmäistä merkittävämpi. Sotien jälkeen tultaessa 1950-luvulle kyse oli jo suhteellisesta deprivatiosta.³²⁴ Sillä tarkoitetaan tilannetta, jossa yksilön kulutusmahdollisuudet ja muut elinolot jäävät kauas keskimääräisestä, yhteiskunnassa yleiseksi tulleesta tasosta. Absoluuttisessa köyhyydessä on kyse ihmisen fysiologisista tarpeista, mutta suhteellisen köyhyyden käsite ottaa huomioon ihmisen muutkin tarpeet ja niiden muutokset. Yhteiskunnan muuttuessa muuttuvat myös tarpeet ja kohtuullista elintaso koskevat käsitykset. Niinpä 1950-luvulla huoltoapua saanut jämijärveläinen olisi 1850-luvun mittapuun mukaan ollut kohtuullisesti toimeentuleva kuntalainen.

³²⁴Karisto 1994, s.51

LÄHTEET

1. ARKISTOLÄHTEET

Jämijärven kunnanarkisto (JKA), Jämijärvi

Elintarvikelautakunnan pöytäkirjat 1918-1920
 Kuntakokouksen ja kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1868 -1956
 Kunnallislautakunnan ja kunnanhallituksen pöytäkirjat 1868-1956
 Mannerheimin Lastensuojeluliiton pöytäkirjat 1926-1973
 Peijarin vaivashoitopiirin pöytäkirjat 1885-1906
 Raittiuslautakunnan pöytäkirjat 1923-1931
 Sotaorpojen ja -leskien työhuolto-osaston pöytäkirjat 1943-1947
 Tilattoman väestön lainakassan pöytäkirjat 1914-1919
 Vaivashoitolaikunnan, vaivashoitohallituksen, huoltolaikunnan ja sosiaalilautakunnan pöytäkirjat 1862-1956
 Vihun vaivashoitopiirin pöytäkirjat 1886-1900
 Sosiaalihuollon piiritarkastajan kirjeet 1906-1966
 Sosiaalilautakunnan kirjeet 1921-1954
 Yksityisten kirjeet 1934-1968
 Avustusluettelo 1930-1936
 Köyhäinhoitokortisto 1918-1934
 Ohjesäännöt 1857-1954
 Sotaorpojen ja -leskien kortisto 1944-1962
 Taksoitusluettelot 1915-1918
 Talousarviot 1929-1940
 Tilastojen ja vuosikertomusten toisteet 1932-1968
 Vuosikertomukset 1920-1956

Jämijärven seurakunnan arkisto (JSA)

Pitäjänkokouksen pöytäkirjat 1852- 1868
 Syntyneiden ja kuolleiden luettelo 1867-1868

VIRALLISJULKAISUT

Asetuskokoelma (Ask) 1851-1955
Suomen virallinen tilasto (Svt)
 Köyhäihoitotilasto 1881-1915
 Köyhäinhoidontarkastajan kertomuksia 1902-1903

KIRJALLISUUS

Alhonen 1996, Alhonen, Pentti, Ikaalisten emäpitäjän historia 1. Vammala 1996
Carlsson 1871, Carlsson, Wilhelm, Entinen Ikaalinen. Historiallinen kertomus Ikaalisten, Parkanon ja Kankaanpään pitäjistä. Helsinki 1871.

- Eenilä 1971**, Eenilä, Jukka (toim.), Ruotiukkoja ja huutolaisia. Muistikuvia entisajan sosiaali-
huollosta. Helsinki 1971.
- Eskola 1962**, Eskola, Seikko, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa v.1906,
Historica I. Studia Historica Jyväskyläänsä I. Jyväskylä 1962.
- Haapala 1989**, Haapala, Pertti, Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki 1989.
- Haatanen 1968**, Haatanen, Pekka, Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kirjallisuuden
valossa. Porvoo 1968.
- Heikkilä 1998**, Heikkilä, Olavi, Torpasta tohtoriksi. Jämijärven kouluhistoria. Kankaanpää 1998.
- Heinonen 1990**, Heinonen, Jari, Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon. Näkökulma suoma-
laisen sosiaalipolitiikan syntyyn, kehitykseen ja murrokseen 1800-luvulta nykypäivään. Acta
Universitatis Tamperensis A302. Vammala 1990.
- Hellsten 1981**, Hellsten, Katri, Vaivahoidosta hyvinvointivaltion kriisiin. Hyvinvointivaltio-
kehitys ja sosiaaliturvajärjestelmän muotoutuminen Suomessa. Helsingin yliopiston sosiaali-
politiikan laitos. Helsinki 1993.
- Häkkinen - Ikonen - Pitkänen- Soikkanen 1991**, Häkkinen, Antti - Ikonen, Vappu - Pitkänen,
Kari - Soikkanen, Hannu, Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun
nälkävuodet. Helsinki 1991.
- Jaakkola - Pulma - Satka - Urponen 1994**, Jaakkola, Jouko - Pulma, Panu - Satka, Mirja -
Urponen, Kyösti, Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia.
Helsinki 1994.
- Jutikkala 1958**, Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Helsinki 1958.
- Jutikkala 1988**, Jutikkala, Eino, Kuolemalla on aina syynsä. Porvoo 1988.
- Karisto 1994**, Karisto, Antti - Takala, Pentti - Haapola, Ilkka, Elintaso, elämäntapa, soisaali-
politiikka - suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. Juva 1994
- Kalela 1989**, Kalela, Jorma, Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa.
Helsinki 1989.
- Kuusi 1931**, Kuusi, Eino, Sosiaalipolitiikka I-II. Porvoo 1931.
- Kuusi - Kuusi 1948**, Kuusi, Eino - Kuusi, Reino, Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta
aikojen. Porvoo 1948.
- Nurminen 1997**, Nurminen, Jouko, Kansanterveystyön vaiheista Pohjois-Satakunnassa.
Kankaanpää 1997.
- Peltonen 1987**, Peltonen, Matti, Maataloustyö ennen traktorin aikaa. Arvio maatalouden
työllisyydestä 1860 - 1948. Helsinki 1987.
- Piirainen 1968**, Piirainen, Veikko, Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan
maaseudun vaivahoitotoiminta vaivahoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla.
Forssa 1958.
- Piirainen 1974**, Piirainen, Veikko, Vaivahoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen
työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Hämeenlinna 1974.
- Pulma - Turpeinen 1987**, Pulma, Panu - Turpeinen, Oiva, Suomen lastensuojelun historia.
Kouvola 1987.
- Rantatupa 1979**, Rantatupa, Heikki, Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina
1914-1921. Jyväskylä 1979.
- Saarenheimo 1984**, Saarenheimo, Juhani, Vanhan Ylä-Satakunnan maaseudun
yhteiskuntarakenteen ennen teollistumista. Tampere 1984.
- Siipi 1967**, Siipi, Jouko, Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Sosiaalinen kehitys itsenäisessä
Suomessa. Helsinki 1967.
- Soikkanen 1966**, Soikkanen, Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta.
Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Soininen 1974**, Soininen, Arvo M., Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö
Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Helsinki 1974.
- Tavastähti 1926**, Tavastähti, Elli, Köyhäinhoidon käsikirja. Porvoo 1926.

Turpeinen 1986, Turpeinen, Oiva, Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866-1868.

Jyväskylä 1986.

Turpeinen 1991, Turpeinen, Oiva, Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808-1905. Helsinki 1991.

LEHDET

Huoltaja 1927-1947

Ikaalinen 1913-1934

Pohjois-Satakunta 1934-1956